

LUND UNIVERSITY

Med muren i backspegeln

nationens betydelse för ungas identitetsskapande i östra Tyskland

Glaser, Joakim

2011

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Glaser, J. (2011). *Med muren i backspegeln: nationens betydelse för ungas identitetsskapande i östra Tyskland*. [Licentiatavhandling, Historia]. Forskarskolan i historia och historiedidaktik, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Med muren i backspegeln

Nationens betydelse för ungas identitetsskapande i östra Tyskland

Med muren i backspegeln

Nationens betydelse för ungas identitetsskapande i östra Tyskland

Joakim Glaser

Forskarskolan i historia och historiedidaktik

Lunds universitet

Malmö högskola

Serienummer: 8
Copyright © Joakim Glaser
ISBN 978-91-978899-7-1
Print at *MEDIA-TRYCK* 2011, Lund

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	7
Förord	10
1 Syfte och frågeställning	12
I backspegeln	12
Syfte och frågeställning	14
Disposition	16
2 Teori och analytiska begrepp	18
Identitetsskapande faktorer	18
Nation	24
Generation	29
3 Forskningsläge	34
Inledning	34
Röster om DDR	37
Uppfattningen om DDR och återföreningen hos tidigare generationer .	41
Dagens skolungdomars syn på DDR	43
DDR i skolan	45
Konklusion	47
4 Metod	50
Inledning	50
Förförståelse	50
Intervjuerna	51
Analys och reflexion	54
5 Kulturanalys Prenzlau	57

Inledning.....	57
Staden Prenzlau	58
Iakttagelser i Prenzlau	61
Röster om Prenzlau.....	63
Konklusion	66
6 Åtta ungdomar.....	69
Inledning.....	69
Alexander.....	69
Martin	71
Heidi	73
Jana	75
Mathias.....	76
Iris.....	78
Magdalena.....	79
Florian.....	81
Konklusion	82
7 Synen på DDR	84
Inledning.....	84
DDR i skolan	85
Föräldrarna och DDR.....	89
Media och DDR.....	94
Konklusion	98
8 Synen på Tyskland ur ett östtyskt perspektiv	101
Inledning.....	101
Förbundsrepublikens frihet och DDR-diktaturens välfärd.....	102
I skuggan av DDR.....	104
I skuggan av Nazityskland.....	113
Det goda Tyskland	117
Konklusion	120

9 Slutdiskussion	124
Inledning.....	124
Utan erfarenhet ingen identifikation.....	125
Östra Tyskland idag.....	127
Den kulturella kontexten.....	129
Inte som mor och far.....	129
Tyskland under konstruktion.....	131
Summary	133
With the Wall in the Rear-View Mirror. The Significance of Nation in Identity Formation among Teenagers in Eastern Germany.....	133
Referenser	138
Intervjuer och samtal.....	138
Internetreferenser.....	138
Tv-program.....	139
Tryckta källor.....	139
Otryckta källor.....	142
Bilaga	143
Intervjuguide.....	143

Förord

När Berlinmuren föll och Tyskland blev en stat 1990 förpassades begreppen Väst- och Östtyskland till historien. Spåren lever dock i allra högsta grad kvar. När jag nu är klar med min avhandling och kan se fram emot en välbehövlig semester verkar det vara något av ödets ironi att jag om några dagar kommer att befinna mig på Ludwig-Jahn-Stadion i Berlin för att heja fram 1. FC Kaiserslautern mot BFC Dynamo i den första omgången av tyska cupen.

Det märkliga är att på just detta stadion spelades de sista cupfinalerna i DDR, och just här är spåren av Berlinmuren ännu påtagliga. Kopplingen till DDR och Tysklands återförening slutar inte där. BFC Dynamo var stasichefens Erich Mielkes lag, och elaka tungor gör gällande att det var därför de lyckades vinna mästerskapet tio år i rad på 1980-talet. Inför matchen är referenserna till historien och den tyska delningen i allra högsta grad närvarande. Detta är något som unga östtyskar idag mer än 20 år efter murens fall inte är obekanta med. Trots att det är födda i Förbundsrepubliken Tyskland påverkas deras identitetsskapande av den tyska historien och inte minst DDR.

På något sätt var det självklart att det var denna problematik jag ville undersöka när jag sommaren 2008 skickade in min ansökan till Forskarskolan i historia och historiedidaktik. Det har varit ett privilegium att ha kunnat bedriva forskning under dryga två år. Tack till alla ansvariga och deltagare i forskarskolan för att ni gjorde detta möjligt.

När jag nu läser igenom avhandlingen inser jag att undersökningen inte hade gått att genomföra utan de medverkande ungdomarna i Prenzlau. Det är deras insiktsfulla kommentarer och reflexioner som ligger till grund för min analys. *Ich bedanke mich bei den Schülern in Prenzlau, die an diesem Projekt beteiligt waren und bei Tamara Gericke und Jörg Dittberner, die mir in Prenzlau zur Seite standen. Also, ich bin euch alle in Prenzlau einem Dank schuldig.*

Nu har ju det mesta av arbetet med avhandlingen skett på Malmö Högskola och inte i Tyskland. Det har varit en mycket trevlig tid som präglats av en intellektuell, stimulerande och inte minst humoristisk miljö. Det som har kännetecknat såväl det vetenskapliga som det mer vardagliga samtalet har varit en öppenhet och nyfikenhet som jag kommer att sakna. Jag vill ta tillfället i akt och tacka alla för denna tid.

Det är många som på olika sätt varit ett stöd under arbetets gång, men några personer förtjänar att nämnas. Framför allt mina handledare, Mats Greiff och Johan Lundin, som båda har varit viktiga för mitt arbete. Mats, som varit min huvudhandledare, har alltid tagit sig tid att lyssna på frågor om mitt arbete, både enkla och mer komplicerade. Dessutom har han bidragit till att göra de här åren till en lärorik och spännande tid. Johan, som varit min biträdande handledare, tvingade mig tidigt att fokusera på syftet med min forskningsuppgift, vilket jag är tacksam för. Deras kunskap, skarpa iakttagelseförmåga och kommentarer har varit till stor hjälp under resans gång. Ett särskilt tack till Matilda Svensson som med sitt öländska sätt har fått mig att skratta, och dessutom besvarat en och annan knepig fråga om världens vackraste språk. Tack också till kvinnorna i C433 för att ni har lyst upp vardagen under dessa år.

Sist men inte minst, ett stort tack till min familj – även mamma – som har stöttat mig under de här åren, och ibland givit mig en uppmuntrande klapp på kinden.

Joakim Glaser

Malmö, den 27 juli 2011.

1 Syfte och frågeställning

I backspegeln

Så länge jag kan minnas har jag känt till att det fanns ett annat Tyskland än det som jag föddes i. Jag förstod också tidigt att det andra Tyskland skilde sig från det som jag kände till från familjens resor till släkten i Pfalz. Det berättades också hur jobbigt livet var för de släktingar som fanns *da drüben* (på andra sidan), som de vuxna kallade det. Farmor kallade det för *die Zone*,¹ och det lät skrämmande och lockande på en och samma gång. ”Stackars människor! de har ingenting i zonen”, kunde hon säga, vilket eggade fantasin på mig. Det var de andra tyskarna.

Som barn fick jag också åka in i *die Zone* för att hälsa på släktingar, och då blev jag och min syster varse att farmors ord minsann var sanna. Vad som var annorlunda gick inte riktig att sätta fingret på, men ur barnets perspektiv uppfattade jag hur krångligt det var att få komma in i det andra Tyskland, att det luktade annorlunda, att det var konstiga bilar eller att gatubelysningen hade ett annat sken. Upplevelsen blev inte mindre märklig av att vi i vår röda Audi eskorterades till våra släktingar i Gotha av två mc-poliser. Detta bekräftade farmors åsikt att det var något märkligt med det andra Tyskland, trots att människorna talade samma språk och var lika trevliga som någonsin i Västtyskland.

17 år senare ringde jag till min farmor för att höra hur det hade gått i cupmatchen mellan de båda fotbollsklubbarna Kaiserslautern och Köln. Hon muttrade något om att sändningen avbrutits för att något höll på att hända i Berlin. Detta var den 9 november 1989.

Dagen efter talade Willy Brandt inför en jublande folkmassa i stadsdelen Schöneberg i Berlin. Det var vid detta tillfälle han yttrade de ofta citerade orden ”nun wächst zusammen, was zusammengehört” (nu växer det

¹ Die Zone var en vanlig benämning på DDR, som bildades i den sovjetiska ockupationszonen.

ihop som hör ihop). Dessa ord sades emellertid aldrig av den förre förbundskanslern, utan har lagts i hans mun senare och till slut blivit något av en sanning. Brandt försökte istället att bromsa euforin och varnade för att en tid av ovisshet skulle komma att präglade Tyskland.²

Oavsett uttalandets sanningshalt visar dess frekventa användande på några intressanta fenomen. För det första att drömmen om ett enat Tyskland var väldigt stark, och den kom att förverkligas redan året efter murens fall. Helmut Kohls 10-punktsprogram för en tysk konfederation var, enligt historikern Hans-Åke Persson, ett uttryck för en gammal dröm om en tysk stat i vilken tysktalande kunde förenas.³ För det andra att ett enat Tyskland ofta uppfattas som en naturlig enhet, vilket bland annat kan förklaras med nationens kraft som gemensam gruppstillhörighet. Slutligen förklarar också citatets frekventa förekomst den besvikelse och frustration som präglade den tyska återföreningsdebatten åren efter murens fall och som visat att den politiska enheten inte motsvarade en kulturell sådan. En besvikelse som finns på båda sidor om den gamla gränsen, men som allra tydligast kommit till uttryck i de östra områdena som tidigare utgjorde DDR.

De fysiska spåren av DDR i form av byggnader, gatunamn eller bilar har blivit färre för varje år efter murens fall och är idag i det närmaste borta. Däremot existerar andra skillnader mellan öst och väst, som att man i östra Tyskland har lägre löner och högre arbetslöshet. Allra tydligast är kanske skillnaden när det gäller det som inte syns, som de mentala skillnader som fortfarande dröjer sig kvar.

Vid ett skolprojekt i staden Prenzlau i Brandenburg i före detta DDR, märkte jag i samtal med de tyska deltagarna att arvet från den tyska tudelningen ofta gör sig påmint. Detta gällde framför allt de tyska ledarna, men även till viss del eleverna. De tyska ledarna vittnade också om en besvikelse över händelseutvecklingen under åren efter 1989. Jag hade möjlighet att vid flera tillfällen åka till Prenzlau och fördjupa mig i förhållandena där. Det som väckte mitt största intresse var hur ungdomarna i Prenzlau ofta uttryckte en känsla av underläge gentemot jämnåriga i väst. Jag fick ett intryck av att de upplevde sig som de andra tyskarna, fast de egentligen inte riktigt kunde acceptera den tanken.

² Jana Hensel 2009, s. 12.

³ Hans-Åke Persson 1992, s. 258.

Eftersom jag är född i Tyskland och uppvuxen i Sverige har mitt identitetsskapande inte sällan varit kopplat till nation. Denna koppling till två olika länder eller två olika rum har inneburit att jag ibland har betraktats som tysk i Sverige och svensk i Tyskland – åtminstone beträffande vilka egenskaper andra har tillskrivit mig. Det finns dock en oerhörd skillnad mellan min erfarenhet och den erfarenhet som ungdomar i östra Tyskland har. De har aldrig flyttat i fysisk mening. I stället är det en förändring i det rum de bor i som påverkar deras uppfattning om Tyskland och andras uppfattning om dem. Dessutom är det en förändring som ägt rum några år innan de föddes.

I någon mån går det att likna deras situation vid den som andragenerationens invandrare har, med den skillnaden att föräldrarna till ungdomarna i Prenzlau har flyttat mentalt, inte fysiskt. Det som intresserar mig är hur dessa ungdomars identitetsskapande påverkas av att växa upp i ett rum som kallas Förbundsrepubliken Tyskland, men vars historia är präglad av en annan tysk stats historia.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med denna studie är att undersöka hur identitetsskapandet påverkas av att vara ung tysk i östra Tyskland 20 år efter murens fall. Det rör sig dock inte om en studie som gör anspråk på att täcka en allmän bild av ungdomar i östra Tyskland. I stället har jag valt att fokusera på en stad, en skola och en grupp ungdomar. Den stad det handlar om uppvisar emellertid många av de kännetecken som är typiska för östra Tyskland, som hög arbetslöshet, hög utflyttning och dystra framtidsutsikter.

Det jag främst är intresserad av är ungdomarnas identitetsskapande och vilken roll nation har därvid. Vad nation betyder i ett tyskt sammanhang är dock inte alldeles lätt att reda ut. Ur ett östtyskt perspektiv är det många aspekter av Tyskland som påverkar uppfattningen om det tyska. Det mest uppenbara är kanske DDR, men det är att begränsa studien väl mycket. För att förstå hur dagens ungdomars identitetsskapande påverkas av den tyska kontexten måste även Förbundsrepubliken, DDR:s uppgång i den och tysk historia och kultur inbegripas.

Den centrala eller övergripande frågan är vilken roll DDR, DDR:s inträde i Förbundsrepubliken och Tyskland spelar för den undersökta gruppens identitetsskapande. En annan fråga som söker sitt svar är vad det innebär för ungdomarna att vara tyskar. Identifierar de sig med Tyskland? Vilken roll spelar tysk historia och kultur, DDR eller östra Tyskland för deras identitetsskapande? Är någon del viktigare än någon annan? Är det ett identitetsskapande som är tillskrivet eller som de själva väljer?

De ungdomar som är föremål för undersökningen är alla födda efter murens fall och har således ingen egen erfarenhet av DDR. Deras uppfattning om DDR och dess inträde i Förbundsrepubliken – och andra delar av den tyska historien – är därför beroende av den syn på DDR och Tyskland som förmedlas av skola, föräldrar och media. En viktig fråga som anmäler sig är hur dessa olika synsätt påverkar och formar ungdomarnas uppfattning om Tyskland.

Då jag också är intresserad av förändringar över tid är även generationsbegreppet relevant. Syftet är då att besvara frågan om ungdomarnas uppfattning om Tyskland skiljer sig från äldre generationers och i så fall på vilket sätt och på vilka grunder. Detta gäller särskilt DDR och Förbundsrepubliken och hur ungdomarnas syn därvid skiljer sig i jämförelse med deras föräldrars syn. Denna fråga är också intressant med tanke på tidigare forskning.

Tidigare forskningsresultat visar att ungdomar i östra Tyskland har en positiv hållning till DDR och en negativ inställning till återföreningen. Detta, menar jag, beror på att frågeställningen ofta varit komparativ på gränsen till polemisk. DDR har ställts mot Förbundsrepubliken och östra Tyskland mot västra. På grund av detta finns, vilket en del forskare också påpekat, en risk för att ungdomar i östra Tyskland tar DDR i försvar. Utgår man i stället från en annan frågeställning där ungdomarna själva får berätta om sina liv i östra Tyskland och sin syn på DDR och Förbundsrepubliken är det möjligt att svaren utfaller annorlunda.

Det finns också andra röster från mer vardagliga sammanhang som gör gällande att ungdomar från östra Tyskland utan egen erfarenhet från DDR inte är intresserade av den ständiga jämförelsen mellan östra och västra Tyskland. Annett Gröschner, doktor i litteraturvetenskap och journalist, och uppvuxen i Östberlin, vittnar om hur hennes son tröttnade på hennes och väninnornas ständiga tjat om DDR och till slut skrek: "ihr Ostler hört auf mit eurer Ostsprache" (era östtyskar, sluta upp med ert östsnack). Han

föddes samma år som muren föll och menar att diskussioner om skillnaden mellan öst och väst är en relik från det förflutna.⁴

Disposition

Avhandlingen är uppdelad i ett antal kapitel. I kapitel två går jag igenom de teoretiska begrepp som kommer att användas som analytiska verktyg. Det rör sig om nation, generation och faktorer som påverkar identitetsskapandet. Min ambition är att försöka koppla dessa till studien för att undvika att föra en isolerad teoretisk diskussion.

I kapitel tre avhandlas tidigare forskning. Fokus där ligger framför allt på det tyska forskningsläget om ungdomars syn på DDR. Då förhållandet mellan de ungdomar som är föremål för studien och DDR är själva utgångspunkten, menar jag att detta är centralt. Det finns ju en klar koppling mellan ungdomarna och DDR, avhängigt det faktum att de växer upp i en stad som tidigare var en del av DDR och att deras föräldrar är uppvuxna i DDR. Även forskning som specifikt studerat olika generationers uppfattning om DDR och Förbundsrepubliken ägnas utrymme för att förändringar i attityder över tid skall kunna jämföras.

Det fjärde kapitlet är en genomgång av de metoder som använts för att genomföra studien. I kapitel fem görs en kulturanalys av Prenzlau, vilken syftar till att beskriva den miljö ungdomarna verkar i. Empirin består till stor del av intervjuer gjorda i Prenzlau, och en presentation av de medverkande ungdomarna utgör kapitel sex. Syftet med såväl kapitel fem som sex är att sätta in ungdomarna i en större kontext och att visa att det finns annat i deras liv som påverkar identitetsskapandet än nation. Dessutom är min tanke att olika åsikter som presenteras i citaten blir tydligare om individen synliggörs.

Ungdomarnas uppfattning om Tyskland och dess påverkan på identitetsskapandet presenteras i kapitlen sju och åtta. I kapitel sju är det framför allt synen på DDR som står i fokus, medan kapitel åtta diskuterar ungdomarnas syn på Tyskland ur ett bredare perspektiv. Fokus i dessa två

⁴ Annett Gröschner 2010, s. 19.

kapitel ligger på de intervjuer som utgör huvuddelen av studiens empiriska material.

I det sista kapitlet försöker jag dra ihop trådarna från studiens olika delar i syfte att föra en avslutande diskussion om undersökningens resultat.

2 Teori och analytiska begrepp

Identitetsskapande faktorer

Det är ungdomarna som står i centrum för min studie. Då de lever i ett Tyskland stätt i förvandling är jag intresserad av nationens betydelse för identitetsskapandet. Även generation kommer att vara centralt för att spåra eventuella skillnader mellan ungdomar i östra Tyskland idag och tidigare generationer. Syftet med kapitlet är att visa hur nation och generation påverkar identitetsskapandet och hur begreppen är tänkta att tillämpas på mitt empiriska material.

Begreppet identitet används framför allt på två sätt: ett konstruktivistiskt och ett essentialistiskt. Enligt sociologen Stuart Hall betraktas identiteten ur det förra perspektivet som något dynamiskt och flexibelt och är att likna vid en ständigt pågående process. Mot detta synsätt står ett mer essentialistiskt perspektiv att närma sig identitet som har sin utgångspunkt i en grups gemensamma ursprung eller ett gemensamt ideal.⁵ Härvidlag kan man skilja på begreppen identitet å ena sidan och identifikation och identitetsskapande å den andra. Det förra är att se som en beteckning för det essentialistiska perspektivet. Ordet identitet betraktas då som något fast och beständigt, medan identitetsskapande eller identifikation visar att det handlar om en dynamisk syn på identitetsbegreppet.⁶

Det konstruktivistiska perspektivet på identitetsskapandet är utgångspunkt för studien då jag menar att identitetsskapande inte är statiskt, utan tvärtom är något som ständigt utmanas och förändras av det som sker i samhället. Det är svårt att föreställa sig att dagens unga i östra Tyskland inte skulle påverkas av de förändringar som östra Tyskland genomgått de senaste

⁵ Stuart Hall 1996, s. 2–3.

⁶ Thomas Hylland Eriksen 1996, s. 52–53.

20 åren. Samtidigt måste man komma ihåg att det som ungdomarna säger i intervjusituationen är en del av identitetsskapandet i just den stunden, men under påverkan av en dynamisk värld utanför. Ungdomarnas berättelser är sålunda performativa, och identitetsskapandet sker i berättandet.⁷

Socialantropologen Thomas Hylland Eriksen skiljer ut två sätt som båda visar att identitetsskapandet är en ständig process. Det första är relationellt, vilket innebär att identitetsskapandet pågår i ett samspel med andra. Härvid betonas skillnader mellan den egna gruppen och andra. Det andra är situationellt, eftersom identiteten utmanas och förändras från situation till situation.⁸ I såväl det relationella som det situationella är identitetsskapandet avhängigt olika kontexter. Identitetsskapandet är således en pågående process i vilken olika kontexter spelar en viktig roll. Dessa gör att identiteten ständigt är föremål för förändring och att det är viktigt att fastslå att identifikation inte är något som är hugget i sten.

Det personliga identitetsskapandet handlar om individens uppfattning om sig själv. I detta sammanhang handlar det om individens subjektiva minne eller självbiografi.⁹ Det som står i fokus här är just hur individens identitetsskapande ständigt påverkas av sociala och kulturella fenomen. Detta är, för att tala med etnologen Gunnar Alsmark, en social identitet, det vill säga den del av en individs självbild eller personlighet som man kan koppla till gruppstillhörighet.¹⁰ Man kan här tala i termer av ett kulturellt eller ett socialt identitetsskapande som åsyftar uppfattningar om den egna gruppen som homogen, men annorlunda i jämförelse med andra.

Identitetsskapande processer sker sålunda i ett samspel mellan olika grupper, men även mellan individ och grupp. Enligt filosofen Linda Martín Alcoff skapar individen förvisso sin egen identitet, men inte alltid på sina egna villkor. De formas till exempel av etniskt eller sexuellt underläge, nationella konflikter eller en specifik grupps berättelse. Identiteter skapas av såväl den egna gruppen eller formas av de egenskaper andra tillskriver samma grupp.¹¹ I denna undersökning är ungdomarna i Prenzlau en del av

⁷ Anna Mansson McGinty 2002, s. 58.

⁸ Thomas Hylland Eriksen 1996, s. 53.

⁹ Heidrun Friese 2002, s. 1–2 och Thomas Hylland Eriksen 1996, s. 51.

¹⁰ Gunnar Alsmark 1997, s. 9–10.

¹¹ Linda Martín Alcoff 2003, s. 3.

en östtysk kontext som till viss del villkorar och formar förutsättningarna för deras identitetsskapande.

Nu är inte denna kontext statisk, utan förändras ständigt. Samhällsvetaren Daniel Mato menar att mycket av dagens forskning om identitetsskapande visar att identiteter konstrueras i ett socialt sammanhang. Detta innebär emellertid inte att det rör sig om ett arv som passivt överförs. Dessa identitetsframställningar förnyas ständigt av aktörer, både individuellt och kollektivt. Mato menar att dessa konstruktioner finns inom ett stort fält som inrymmer allt från helt omedvetna konstruktioner till konstruktioner med det tydliga syftet att skapa gemenskaper som formar identiteter.¹² Sålunda kan man konstatera att identitet är något som formas individuellt och kollektivt, medvetet och omedvetet, självvalt och tillskrivet.

Applicerar man ovanstående resonemang på de östtyska ungdomar som är föremål för denna studie är deras identitetsskapande avhängigt vilken kontext de befinner sig i. Ett exempel är hur deras förhållande till Tyskland tolkas av dem och av andra. I Prenzlau är det inte många som kallar dem för *Ossis*,¹³ vilket skulle kunna vara fallet om de korsar den mentala gräns som fortfarande finns mellan östra och västra Tyskland. Om de befinner sig utomlands är de för de flesta rätt och slätt tyskar. Det är således fråga om ett relationellt förhållande i olika kontexter.

Här är det dock viktigt att göra en distinktion mellan olika slags kontexter. I exemplet är kontexten beroende av rummet, vilket gör att vi kan tala om en spatial kontext. I denna kontext kan det handla om såväl ett fysiskt rum som staten eller staden, men också om ett socialt rum som en grupp tillhörighet baserad på kärleken till musik eller ett fotbollslag. Det skulle också kunna röra sig om förändringar i tid som gör att kontexten skiftar och då kan man tala i termer av en temporal kontext.

Den temporala kontextens betydelse är något som Martín Alcoff belyser. Hon menar att det inte räcker att endast koppla identitetsskapandet till en kulturell plats, utan man bör även ta hänsyn till förändringar över tid. Således spelar även det förflutna och förändringar över tid en viktig roll för

¹² Daniel Mato 2003, s. 284.

¹³ *Ossi* och *Wessi* är vanliga, ibland nedsättande, benämningar för östtyskar och västtyskar, vilka började användas efter delningen av Tyskland.

identifikationen.¹⁴ De förändringar som Tyskland upplevt under 1900-talet innebar inte bara att landet tudelades, utan också att erfarenheter, tolkningar av det förflutna och uppfattningar om dagens Tyskland varierar mellan öst och väst. Frågan är i vilken utsträckning de genomgripande förändringar som östra Tyskland upplevt de senaste dryga 20 åren påverkar dagens unga i östra Tyskland och till vilken grad det inverkar på deras identitetsskapande.

Exemplet ovan visar, för att låna en tankefigur av etnologen Orvar Löfgren, att det sker en sammanflätning av nuet med en mängd erfarenheter från det förflutna. Detta gäller inte minst platsens komplexa betydelse för identifikationen. Även om den fysiska platsen inte förändras kan förändringen vara stor på ett mentalt plan. Människor kan röra sig i samma miljö, men ändå befinna sig på ett stort mentalt avstånd.¹⁵

Den spatiala kontexten och det som den representerar – språk, kulturella koder eller historia – påverkar identitetsskapandet. Martín Alcoff hävdar det finns vissa förutsättningar som bildar en kärna för identitetsskapandet och som därmed är svåra att frigöra sig från. Dessa kan också vara viktiga för hur andra grupper bedömer oss. Hon nämner hudfärg och kroppsform som exempel på identitetsskapande faktorer som vi inte kan göra någonting åt. Hon menar att dessa medfödda identitetsmarkörer ramar in och begränsar individen och påverkar vad andra tillskriver individen för identitet.¹⁶

För de ungdomar som växer upp i dagens östra Tyskland kan just den östtyska kontexten vara en sådan identitetsmarkör. Det intressanta i denna forskningsuppgift är att studera betydelsen av dessa identitetsmarkörer, som det faktum att ungdomarna är födda i det forna DDR ett eller ett par år efter murens fall och har föräldrar som alla är födda och uppvuxna i DDR. Platsen, som är en del av det återförenade Tyskland, innebär att synen på nationalitet är en intressant utgångspunkt då denna är något som ungdomarna har gemensamt. Det andra är att de är födda i samma tid med liknande erfarenheter, vilket gör att de, åtminstone åldersmässigt, tillhör samma generation. Den temporala kontexten visar emellertid att platsens betydelse är komplex.

¹⁴ Linda Martín Alcoff 2003, s. 3

¹⁵ Orvar Löfgren, 1997, s. 35.

¹⁶ Linda Martín Alcoff 2003, s. 3

I Tyskland idag ser man att det finns en svårighet att skapa en berättelse eller en gemensam historia som passar den nya Förbundsrepubliken. I vetenskap, i media eller i det vardagliga samtalet påminns tysken ständigt om skillnaden mellan *Ossis* och *Wessis*. I en utställning om tysk historia på *Deutsches Historisches Museum* i Berlin där man kunde följa den tyska historien längs en väg löste man problemet genom att dela vägen under perioden 1949-1990. Tiden fram till 1871 däremot, var tydligt utstakad, utan några villospår som störde berättelsen.

Det faktum att dagens unga i östra Tyskland växer upp med föräldrar, vars kulturella och politiska värderingar i det närmaste blivit obsoleta och för vilka den så kallade återföreningen inte bara innebar en frigörelse utan också en kulturkrock, kan innebära att ungdomarna hamnar i ett slags mellanläge mellan å ena sidan föräldrarnas värderingar och å andra sidan de värderingar som Förbundsrepubliken hämtat från Västtyskland. Denna kamp mellan olika kulturer gränsar till det som samhälls- och kulturforskaren Ove Sernhede kallar för identitetsdiffusion och är ett vanligt fenomen hos invandrare som slits mellan föräldrarnas och det nya landets kultur.¹⁷

Huruvida ett sådant påstående äger någon giltighet här och i vilken grad det påverkar enskilda individers identitetsskapande i östra Tyskland är svårt att säga, men det finns forskning som gör gällande att unga i östra Tyskland tar sina föräldrars liv i och erfarenhet av DDR i försvar (se kapitlet om forskningsläge). I dessa fall handlar forskningen ytterst om ungdomarnas attityd till DDR. Det centrala här är dock i vilken mån dessa attityder påverkar identitetsskapandet i relation till andra faktorer som inte nödvändigtvis har med arvet från DDR att göra.

Vad är det till exempel för viktiga gruppgemenskaper man säger sig höra hemma i? Vilka är de viktigaste identitetsfaktorerna? De behöver absolut inte vara exempelvis nationalitet, utan kan tvärtom vara till exempel en identifikation med en politisk rörelse eller musikstil. Detta är något Sernhede kallar den primära identiteten.¹⁸ Det är till den individen sätter störst betydelse. Denna är dock inte isolerad från andra identitetsfaktorer, utan har, precis som Sernhede visar, en koppling till en samhällelig kontext och andra faktorer som är viktiga för individens identitetsskapande. Dessa

¹⁷ Ove Sernhede 2007, s. 22.

¹⁸ Ove Sernhede 2007, s. 16.

processer är inte heller statiska utan, vilket Hall påpekar, föränderliga, fragmentariska och ofta flerdimensionella.¹⁹

Att identitetsskapandet är konstruerat innebär inte att den skulle vara falsk och att det finns något som är mer äkta. Tvärtom är denna uppdelning irrelevant, enligt Mato. Även om man fastslår att identiteter är socialt konstruerade innebär det inte att de skulle vara godtyckliga eller falska.²⁰ Enligt etnologen Åke Daun är det individens egen upplevelse i förhållande till andra som tillsammans med de egenskaper som andra grupper tillskriver individen eller den grupp individen ingår i som ytterst avgör hur en person uppfattar sin identitet. I likhet med Mato menar Daun att man därför inte kan tala i termer av sann eller falsk när det gäller identiteter. Det går inte att tala i termer av reella egenskaper, endast upplevda.²¹

Att det är individens subjektiva upplevelse eller uppfattning som ligger till grund för identifikationen innebär också att det kan uppstå en spänning mellan forskarens konstruktivistiska utgångspunkt och informantens subjektiva upplevda identitet, eftersom den senare mycket väl kan ha en identifikation som vilar på en essentiell föreställning i fråga om nation, etnicitet eller religion. Dock är det forskarens roll att försöka analysera hur dessa identifikationer och dess orsaker konstrueras.

För att ånyo referera till Sernhede menar han att det är den kultur och det språk som omger oss som barn som gör oss till subjekt och skapar identiteten. Dessa spår är emellertid på intet sätt oföränderliga. Tvärtom är de att betrakta som rötter från vilka individen kan fortsätta att forma och också förändra sin identitet.²² Utgår man från att den kultur som präglar oss som barn många gånger påverkas av en nationell kontext, kan man ställa sig frågan på vilket sätt de unga i östra Tyskland idag påverkas av sin uppväxt med föräldrar präglade av en annan kultur än den som dominerar det tyska samhället idag. Det är i ljuset av detta man bör förstå parametrarna generation och nation som utgångspunkt, samtidigt som de skall ställas i relation till andra identitetsformande faktorer.

¹⁹ Stuart Hall 1996, s. 4.

²⁰ Daniel Mato 2003, s. 284.

²¹ Åke Daun 1999, s. 156.

²² Ove Sernhede 2007, s. 238.

Nation

Att identitet är något som formas kontextuellt, innebär att det finns fog för att hävda att det är en rad olika faktorer som påverkar och formar identiteten och att den är föränderlig. Frågan är dock om det under de senaste 200 åren funnits något som är lika starkt kopplat till identitet som nationsbegreppet. Filosofen Ross Poole menar att nation är den mest grundläggande av alla identitetsmarkörer och utgör själva grundvalen till våra andra identiteter och att dess kraft som identitetsfaktor är just dess ofrånkomlighet.²³ I samma anda hävdar Benedict Anderson att nationalitet har en allmängiltig betydelse i en sociokulturell kontext därför att individen i vårt tidevarv förväntas ha en nationalitet på samma sätt som hon har en könstillhörighet.²⁴ I nationens namn används både språkliga och kulturella medel för att skapa en känsla av samhörighet hos invånarna. Det amalgam av språk, kultur och politik som tillsammans utgör nationen har gjort att det är svårt för oss att definiera oss själva utan att referera till den nationella identiteten som en viktig del av vår identifikation.²⁵

Att nation spelar en viktig roll för identitetsskapandet är således svårt att bortse från, men det faktum att Poole väljer att tala om att ”skapa en samhörighet” är avslöjande och visar att nation, nationalism och nationalitet i allra högst grad är konstruerade fenomen. Detta är inget som Poole säger emot. Tvärtom hävdar han att det inte finns någon anledning att tala om dessa begrepp i essentiella termer.²⁶ Anderson visar att nationalismens rötter finns i 1700-talet och går att härleda till religionens och de stora dynastiernas minskade betydelse vid tiden för upplysningens genombrott.²⁷

Andersons utgångspunkt är att nation och nationalism är kulturella artefakter, och för att förstå dem måste man undersöka dem i en historisk kontext. Anderson menar att nationen är en föreställd gemenskap. En nations invånare upplever att de har mycket gemensamt, men den är ändå

²³ Ross Poole 2003, s. 271.

²⁴ Benedict Anderson 1992, s. 20.

²⁵ Ross Poole 2003, s. 272.

²⁶ Ross Poole 2003, s. 272.

²⁷ Benedict Anderson 1992 s. 24–25.

föreställd eftersom majoriteten av innevånarna aldrig kommer att träffas, än mindre lära känna varandra.²⁸

Konstruktioner av nationer kan också, enligt Michael Billig, ses som en maktkamp där en grupp konstruerat det nationella och pådyvlat andra grupper denna nationalitet. Italienaren måste konstrueras för att ta ur sicilianaren vanföreställningen att denne först och främst skulle vara just sicilianare.²⁹ Detta skulle man även kunna överföra till den tyska kontexten, i vilken östtyskarna, för att accepteras som tyskar, har måst anamma en tysk kultur så som den formats i Förbundsrepubliken.

Billig menar att det finns en banal nationalism som är väldigt effektiv för att skapa ett nationellt medvetande på ett omedvetet sätt. Den banala nationalismens metonymiska bild är inte flaggan som viftas av en patriot med ett tydligt syfte, utan flaggan som hänger på dörren till en officiell byggnad, utan att man tar någon större hänsyn till den. Det rör sig sålunda om olika kulturella föremål som omger människor i en nation eller hur tidningar talar till sina läsare som medlemmar i en nation. På detta sätt återskapas nationen gång på gång på ett synnerligen raffinerat sätt, resonerar Billig.³⁰ Detta innebär att vi ständigt exponeras för nationsbegreppen i en mängd olika fora som skola, media eller politik, vilket gör att många både identifierar sig med och tillskrivs en nationell tillhörighet. Denna upplevelse inte sällan som en naturlig gemenskap, men vilar icke desto mindre på en konstruktion.

I nationens namn skapas ofta en grupptillhörighet i vilken gruppens identitet ställs i relation till andra grupper och nationer. Hylland Eriksen pekar på konstruktionen av ett vi och ett de. Enkelt uttryckt går hans resonemang ut på att vi-känslan stärks ju tydligare fiendebilden av de andra är. Om vi återigen tar nationen som exempel så är språk och ett gemensamt förflutet fenomen som hjälper att hålla samman en nation, men vi-känslan växer i styrka om man har ett gemensamt mål eller ännu bättre en gemensam fiende.³¹

²⁸ Benedict Anderson 1992, s. 21-22.

²⁹ Michael Billig 1995, s. 27.

³⁰ Michael Billig 1995, s. 8-11.

³¹ Thomas Hylland Eriksen 2004, s. 51-52.

Om man tillämpar nationens betydelse på Tyskland är det tydligt att nation och identitetsskapande ofta ligger varandra nära. Den fråga som ständigt debatteras har egentligen samma metarubrik: Hur får vi något som hör ihop att också växa ihop?³² Spåren av den tyska delningen är fortfarande påtagliga vilket gör det svårt att tala om den upplevda gemenskap som Anderson talar om, särskilt beträffande Tysklands historia från 1945 och framåt.

Det som tillsammans konstituerar den nationella identiteten är språk, historia, litteratur, sport, musik och andra kulturella uttryck som tillsammans formar en nationell berättelse. Nu är inte denna berättelse huggen i sten, utan är ständigt föremål för utveckling och förändring. Alla de kulturella uttryck som tillsammans bildar en nationell identitet spelar också en avgörande roll när en nation reflekterar över vad den har varit och vad den borde vara i framtiden.³³

Språket är viktigt för att förstå formlaget av en identitet. Poole utgår från Herder som menar att den mänskliga identiteten endast existerar inom ramen för språk och kulturella symboler. Det är genom dessa vi blir medvetna om oss själva och andra. Även om inte vårt modersmål är något naturligt blir det som en andra natur och formar den ram inom vilken vi tänker, skapar erfarenheter, fantiserar och drömmer. Sålunda blir språket själva utgångspunkten för hur vi uppfattar oss själva och andra.³⁴

Om det endast hade varit för språket hade det inte varit några större problem att få Tyskland att växa ihop på ett smärtfritt sätt. Nu räcker dock inte endast ett gemensamt språk för att skapa en upplevd gemenskap. Både Anderson och Poole pekar på det faktum att det måste till en gemensamt upplevd kultur. Den förre visar hur till exempel olika spansktalande länder i Latinamerika skapade egna nationella identiteter trots samma språk. Språket blev i stället, i tryckt form, en bidragande orsak till att skilja dem från varandra. Tidningar, skönlitteratur och annat tryckt språk skapade en värld med gemensamma referensramar för mexikaner å ena sidan och argentinare

³² Frågan anspelar på Willy Brandts ofta citerade och omstridda ord om murens fall: "Nun wächst zusammen, was zusammengehört".

³³ Ross Poole 2003, s. 275.

³⁴ Ross Poole 2003, s. 271.

å den andra, som på detta sätt konstruerade egna kulturer och i förlängningen egna nationella identiteter.³⁵

Använder man Andersons resonemang på fallet Tyskland ser man tydligt att ett liknande scenario utspelat sig även där. I 40 år påverkades människorna på båda sidor om den inre tyska gränsen av de olika kulturer som rådde i Öst- och Västtyskland. Detta präglade invånarna till den grad att även dissidenter, i stor utsträckning ändå var barn av DDR eller Förbundsrepubliken.³⁶ Ju längre den tyska delningen varade, desto fler blev antalet tyskar som inte längre hade någon egen erfarenhet av ett enat Tyskland. Delningen av Tyskland och de två olika politiska systemen innebar att många öst- och västtyskar, när glädjeyran över murens fall övergått till en grå vardag, märkte att de hamnat i en ömsesidig främlingskänsla. Denna alienation stärktes också av det faktum att det i princip endast var västtyskar som hade haft möjlighet att besöka DDR, men inte omvänt. Enligt den tyske historikern Peter Bender var det endast en minoritet som använde sig av denna möjlighet och av dessa var det få som gjorde det av intresse eller av en nationell samhörighetskänsla.³⁷

De senaste tjugo åren i Tyskland har till stor del handlat om att överbygga denna kulturella klyfta mellan öst- och västtyskar. Syftet har då varit att konstruera ett Tyskland som inte endast är återförenat i en politisk och konstitutionell mening, utan även kulturellt. Detta har dock visat sig vara allt annat än enkelt. Den som studerar Tyskland finner mängder av exempel på stereotyper när det gäller *Ossis* och *Wessis*. Hylland Eriksen talar om att just stereotyper är vanliga i samhällen med till exempel maktskillnader, där en grupp dominerar över en annan.³⁸

Den ständiga jämförelsen mellan östra och västra Tyskland visar på en del intressanta företeelser. För det första ger jämförelsen vid handen att konstruktionen av ett enat Tyskland inte är okomplicerad. För det andra att kopplingen mellan nation och identitetsskapande även den är tämligen komplex, vilket har att göra med uppgörelsen med landets delning och vad Tyskland bör vara i framtiden. I detta blir det tydligt att det finns en

³⁵ Benedict Anderson 1992, s. 49ff.

³⁶ Peter Bender 2009, s. 62.

³⁷ Peter Bender 2009, s. 65.

³⁸ Thomas Hylland Eriksen 2007, s. 34.

diskrepans mellan ett förenat Tyskland med en gemensam kultur och den bild som ofta framställs i media beträffande skillnaden mellan öst och väst. Istället för ett återförenat Tyskland har det konstruerats ett Tyskland med två slags tyskar, där människor på fullt allvar i till exempel debattprogram kan hävda att det direkt går att avgöra huruvida en person är från öst eller väst.³⁹

Att vara tysk har olika innebörd beroende på en rad olika faktorer som är avhängiga relationella och kontextuella faktorer. Fallet Tyskland visar med stor tydlighet att bara för att man bor i landet och är av tyskt ursprung innebär det inte att man betraktas på samma sätt eller ens som en fullvärdig tysk i allas ögon.

Man kan härleda denna fokusering på skillnader mellan tyskar till historien. Antropologen Diana Forsythe har visat att det som karakteriserar den tyska nationaliteten är dess avvikelser och otydliga gränsdragningar. Före 1990 fanns det inte en tysk nation, utan två tyska stater. Problemet kan vidgas ytterligare om man inbegriper Österrike och de tysktalande delarna av Schweiz som genom historiska händelser hamnat utanför konstruktionen Tyskland eller om kriteriet för tyskhets stavs språk eller födelseort. När de två tyska staterna existerade var, enligt Forsythe, ”medborgare i Förbundsrepubliken av tyskt ursprung” de som uppvisade den högsta graden av tyskhets. På andra plats kom de medborgare med tyskt ursprung som bodde i DDR. Enligt Forsythe berodde dessa skillnader i tyskhets på östtyskarnas erfarenhet av ett annorlunda samhällssystem, vilket gav dem ett annat ordförråd och en annan världssyn i jämförelse med tyskarna i väst.⁴⁰

Denna skillnad lever sålunda i allra högsta grad kvar, åtminstone i tyskars föreställning om den andre tysken. Frågan är hur de ungdomar som är födda i östra Tyskland efter murens fall förhåller sig till tyskhets och vilken betydelse för identitetsskapandet nationella fenomen som Tyskland och DDR har för dem. Ser de det ”djupa horisontella broderskap” som Andersson menar utgör en nation och är nationen för dem den mest fundamentala identitetsmarkören?⁴¹ Hur påverkas de av det som Billig kallar banal nationalism? Skiljer sig deras syn på något sätt från äldre generationer östtyskar?

³⁹ *Hart aber fair*, ARD, den 29 september 2010.

⁴⁰ Hans-Åke Persson 1992, s. 294 och Thomas Hylland Eriksen 2007, s. 142-144.

⁴¹ Benedict Anderson 1992, s. 21-22.

Generation

Det som förenar ungdomarna i denna studie är att de alla är tyskar, men också att de tillhör samma åldersgrupp. Födda 1991 och 1992 tillhör de en ny generation tyskar som inte har någon egen erfarenhet av ett delat Tyskland. Detta gäller naturligtvis alla tyskar födda efter oktober 1990. Dock föreligger här en skillnad mellan ungdomar i östra och västra Tyskland, då de förra oftast har föräldrar som har vuxit upp och levt i DDR.

Det är emellertid inte problemfritt att diskutera generation. En fråga som söker ett svar är hur man avgränsar generation i tid. När man talar om en generation utgår man inte sällan från en grupp som är födda i samma tid. Det vanligaste sättet att analysera en generation är att studera en grupp född i samma tid och som delar en erfarenhet i en social eller historisk kontext.⁴² I det följande är det inte den biologiska definitionen av generation som diskuteras, i stället kommer jag att utgå från en mer konstruktivistisk syn på generationsbegreppet. Det är sålunda erfarenheter som står i centrum för hur generationer konstitueras eller konstituerar sig.

Föremålet för denna undersökning är således ungdomar som inte har ett konkret östtyskt arv i bagaget. Dessa ungdomar växer istället upp i Förbundsrepubliken, men de gör det i det rum som tidigare utgjorde DDR och med föräldrar som är präglade av den östtyska erfarenheten. Det är denna dynamik som är fascinerande och som aktualiserar frågan huruvida det går att tala om en specifik generation ungdomar från östra Tyskland.

Jag har nu definierat den generation undersökningen gäller och också avgränsat den från tidigare och i viss mån samtida generationer. Nu anmäler sig emellertid en annan fråga, nämligen vad begreppet generation betyder och hur det kan användas. Karl Mannheim använder begreppet *location* för en grupp individer födda i samma tid och samma rum. Detta kan också vara det enda som förenar en grupp. Om gruppen även har andra gemensamma referenser, som att de delar samma erfarenhet i en social eller historisk kontext, menar Mannheim att man kan tala om en *social location*⁴³. Även Elizabeth Townsend delar dessa tankar och menar att begreppet generation kan användas som beteckning på en större social grupp. Denna behöver

⁴² Steven P. Remy 2005, s. 893–895.

⁴³ Karl Mannheim 2004, s. 291.

nödvändigtvis inte känna varandra, men ändå känna en gemenskap, som är avhängig en gemensam erfarenhet eller dess plats i en historisk kontext.⁴⁴

Att så är fallet med den grupp som är aktuell här förefaller troligt. Det finns en rad gemensamma erfarenheter hos denna grupp. För det första tillhör de samma åldersgrupp, och de är födda åren efter murens fall. För det andra är de födda och uppvuxna i Prenzlau, vilket ger dem en gemensam kulturell och social referensram, såväl regionalt som nationellt. Vidare växer samtliga upp med föräldrar med en erfarenhet av ett annat Tyskland. För det fjärde, vilket gör denna generation unik, är de påverkade av ett dubbelt förflutet; å ena sidan den östtyska erfarenheten som föräldragenerationen är en del av och å andra sidan den tyska, vilket gör att vi kan urskilja ytterligare en dimension som gör att vi kan tala om en *social location*.

Ungdomarna i Prenzlau är givetvis påverkade av att växa upp i den utvidgade Förbundsrepubliken Tyskland med allt vad det innebär i form av gemensamma referenser till andra individer i samma åldersgrupp. I så motto förenas de, inte bara med ungdomar från västra Tyskland, utan även med ungdomar från andra delar av Europa och världen. Här finns emellertid en viktig skillnad. Medan ungdomarna i västra Tyskland enkelt uttryckt, är påverkade av den tyska historien så som den tolkats i Västtyskland och som den i stor utsträckning tagits över av den nya Förbundsrepubliken har ungdomarna i öst, vilket vi redan konstaterat, ytterligare ett arv: det östtyska.

Ungdomarna i öst skapar med detta betraktelsesätt, i förhållande till sina föräldrar, en ny erfarenhet, medan deras jämnåriga i väst lever i ett slags kontinuitet. Detta gör att de tillhör ett skikt som delar samma historiska erfarenhet, det som Mannheim kallar *Erlebnisschichtung*, alltså att de ser på och tolkar historien från samma horisont.⁴⁵ Detta innebär inte att de därför upplever att de tillhör samma generation. Mannheim menar att just tillhörigheten i en historisk gemenskap är den vidaste definitionen av generation. För att man ska kunna tala i termer av en verklig generation (generation as an actuality) menar Mannheim att det inte räcker med att ha samma erfarenhet. Det är först då "a concrete bond is created between members of a generation by their being exposed to the social and intellectual

⁴⁴ Elizabeth Townsend 2001, s. 231–240.

⁴⁵ Karl Mannheim 2004, s. 297.

symptoms of a process of dynamic destabilization” som man kan tala om en verklig generation, enligt Mannheim.⁴⁶

Naturligtvis har de senaste 20 årens utveckling i östra Tyskland förändrat det rum som tidigare utgjorde DDR på ett dramatiskt sätt. Detta har inneburit en social och mental omställning för östtyskarna och som ger vid handen att de delar en erfarenhet likt den Mannheim talar om. Detta gäller främst de östtyskar som har erfarenhet av både DDR och Förbundsrepubliken. Men även inom en generation finns det skillnader och olika generationsenheter. Mannheim menar att de ungdomar som upplever samma konkreta historiska erfarenhet kan sägas vara en del av samma verkliga generation, medan grupper inom denna generation som bearbetar den gemensamma erfarenheten på olika sätt konstituerar olika generationsenheter (units).⁴⁷

Även sociologerna June Edmunds och Bryan S. Turner kopplar generation till sociala eller historiska förändringar och visar, precis som Mannheim, att begreppet generation är ett vidare begrepp än endast ålderskategorier. Det handlar snarare om en social konstruktion än en biologisk. Generationsbegreppet, menar de, är ett användbart analysverktyg för att studera politiska och kulturella förändringar. De nämner som exempel efterkrigsgenerationen som kom att ha en stor betydelse i förändringen av det sociala, kulturella och politiska klimatet i vår tid.⁴⁸

Det författarna lyfter fram med Mannheim är att denne var intresserad av att studera generationers roll i frågor om sociala förändringsprocesser och som budbärare av alternativa idéer i förhållande till de styrande. Sålunda kan man säga att Mannheim såg generationer som en möjlig källa till opposition och utmanare av rådande ideal och maktstrukturer med förmåga att skapa sociala förändringar.⁴⁹ Townsend pekar på en intressant aspekt av generation. Hon menar att nya generationer inte sällan bygger på äldre generationers missnöje eller tillkortakommanden och att varje ny generation strävar efter att vara modernare och mer framgångsrik än sin föregångare.⁵⁰

⁴⁶ Karl Mannheim 2004, s. 303.

⁴⁷ Karl Mannheim 2004, s. 304.

⁴⁸ June Edmunds & Bryan S. Turner Oxford 2002, s. 2.

⁴⁹ June Edmunds & Bryan S. Turner Oxford 2002, s. 4.

⁵⁰ Elizabeth Townsend 2001, s. 232.

Townsend's tankefigur är inte helt olik Karl Marx' idéer. Marx menade att varje generation får ett arv i form av produktionskrafter, kapital och omständigheter från föregående generation. Detta arv skapar förutsättningar för den nya generationen, samtidigt som de förändrar dessa och skapar sin egen livsstil, sin egen karaktär och sin egen utveckling.⁵¹

Den fråga man kan ställa sig här är i vilken utsträckning ungdomarna i Prenzlau är bärare av alternativa idéer, till vilken grad de skiljer sig från tidigare generationer och i vilken utsträckning äldre generationers missnöje – vilket ju existerar i östra Tyskland – påverkar ungdomarna i Prenzlau.

Det föreligger dock en viktig skillnad mellan Mannheim å ena sidan och Edmunds och Turner å den andra. De senare menar att en viktig anledning till att lyfta fram betydelsen av generation är globaliseringen, vilket också innebär att man bör närma sig generationsbegreppet på ett litet annorlunda sätt. När Mannheim diskuterade generation fanns inte samma förutsättningar för att kommunicera över nationsgränserna som idag, vilket förklarar att han skrev om generationer i en snävare nationell kontext. Enligt Edmunds och Turner innebär globaliseringen att en generation skär över gränser på ett sätt som tidigare var otänkbart. De menar att 1960-talsgenerationen kan ha varit den första globaliserade generationen, vars gemensamma referensramar som konsumtion och musik spreds via global kommunikation.⁵²

Edmunds och Turner föreslår en definition av generation som lyder att den är ett kollektivt svar på en traumatisk händelse eller katastrof som förenar en speciell individkohort till ett självmedvetet åldersskikt. Den traumatiska händelsen skär på ett unikt sätt av generationen från det förflutna, men också från framtiden.⁵³ Som exempel lyfter de fram den internationella reaktionen på terrorattentaten mot World Trade Center 2001. De hävdar att denna händelse kommer att definiera framtida generationer.⁵⁴ Genom att tillskriva en händelse så stor betydelse skymmer man dock andra betydande händelser och förändringar på regional eller nationell nivå.

⁵¹ Karl Marx 1965, s. 143.

⁵² June Edmunds & Bryan S. Turner Buckingham 2002, s. 5.

⁵³ June Edmunds & Bryan S. Turner Oxford 2002, s. 7.

⁵⁴ June Edmunds & Bryan S. Turner Buckingham 2002, s. 115.

Huruvida det är en traumatisk upplevelse att växa upp i östra Tyskland, utan någon erfarenhet av DDR kan diskuteras. Den traumatiska upplevelsen ligger snarare hos föräldragenerationen som inte längre bor i den stat de växte upp i. Det är detta som också gör dagens unga i östra Tyskland intressanta. Deras erfarenhet och möjligheter är på flera sätt annorlunda än äldre östtyskars. Samtidigt innebär den unika sociala och historiska kontext som östra Tyskland utgör att ungdomarna i öst också skiljer sig från sina jämnåriga kamrater i väst. För att studera ungdomars identitetsskapande i östra Tyskland är det svårt att ignorera denna unika situation. Däremot inte sagt att de inte påverkas av skeenden utanför detta område.

Jag menar att det kan vara fruktbart att använda sig av generationsbegreppet för att förstå vilken roll den östtyska erfarenheten spelar för dessa ungdomars identitetsskapande, både på en kollektiv och på en individuell nivå. Samtidigt går det inte att bortse från att unga i dag påverkas av fenomen som inte gör halt vid nationsgränser. Som redan konstaterats finns det hos ungdomarna i Prenzlau en gemensam referensram som vittnar om att det går att diskutera i termer av generation. Dock är underlaget för litet för att göra termen generationsenheter helt rättvis, men begreppet kan överföras till individnivå. På så sätt tydliggörs generationstillhörighetens betydelse för identitetsskapande på individnivå och man undviker en alltför generaliserad bild av ungdomar i östra Tyskland. Inte minst den senare aspekten är viktig då såväl media som forskare inte sällan tenderar att göra just detta. Dessutom kan generation visa på förändringar och kontinuitet beträffande attityder till Tyskland i förhållande till tidigare generationer, som föräldrar, eller andra generationer i östra Tyskland. Därigenom kan man accentuera såväl den temporala som den spatiala kontextens betydelse.

3 Forskningsläge

Inledning

Nation och generation är verktyg som tidigare använts i tysk historieforskning. En särställning härvidlag har forskning om Nazityskland. Generationsbegreppet har till exempel använts för att studera 68-generationens många gånger våldsamma uppgörelse med sin föräldrageneration. De senare fick många gånger stå ansvariga för såväl nazismens brott som oviljan att göra upp med denna mörka del av tysk historia. Den tyska 68-generationen var dock inte ensam. Den präglades av de uppror som 1968 inträffade i flera länder, men formades också av den tyska kontexten och fick därför en egen tysk prägel.⁵⁵

Dorothee Wierling menar att Tysklands efterkrigsgenerationer – i öst och väst – uppvisar såväl skillnader som likheter. Alla dessa iakttagelser är för omfattande för att tas upp här, men två fenomen är värda att fundera på. Det första är berättelsen om nazismen. I DDR betonade staten antifascismens seger och privat uppfattade man sig som offer för kriget och tredje riket. I Västtyskland däremot var nazismen, såsom den framställdes i en allmän diskurs något som tillhörde det förflutna, samtidigt som det fanns en spridd föreställning om att västtyskarna tillhörde efterkrigstidens vinnare.

Det andra är de förenande drag Wierling pekar på. Hon menar att det hos efterkrigsgenerationen på båda sidor om järnridån även fanns gemensamma referenser. Hon visar hur man såväl i DDR som i Förbundsrepubliken gjorde uppror mot krigsgenerationen. Efterkrigsgenerationens syn på sexuella normer, vurm för västerländsk populärkultur och ett allmänt ifrågasättande av auktoriteter var förenande drag i denna revolt. Dock fanns här en viktig skillnad. Anammandet av västerländsk kultur sågs inte alltid med blida ögon av regimen i DDR.⁵⁶

⁵⁵ Heinz Bude 2003, s. 293-305.

⁵⁶ Dorothee Wierling 2001, s. 81. Se även Mats Greiff 2009, s. 164–170

Järnridån och Berlinmuren kunde sålunda inte förhindra att populärkultur från väst blev tillgänglig i Östtyskland. Ett exempel på detta är rockmusikens betydelse i DDR. Historikern Mats Greiff har visat hur östtyska ungdomar lyssnade på The Beatles och The Rolling Stones. Även om utbudet av skivor inte var att jämföra med det i väst, spelade rockmusik en viktig roll för ungdomars identitetsskapande och generationsformering i DDR.⁵⁷

Poängen med denna historiska tillbakablick är två, dels att begripliggöra den komplexa historiekulturella bakgrund, med bland annat olika historietolkningar, som tidigare tyska generationer har att överlämna till dagens, dels att visa att det trots muren fanns gemensamma drag hos efterkrigsgenerationerna. Dessa skillnader och likheter ger vid handen att bilden av skillnaden mellan Öst- och Västtyskland, åtminstone på ett kulturellt plan, är mera komplex än den polariserade och populariserade bild som inte sällan målas upp i media. Föräldrar till dagens unga i Tyskland har visserligen olika erfarenheter avhängigt i vilken del av Tyskland de vuxit upp. Det finns emellertid också gemensamma referenser som exemplet ovan visar.

För den som följt debatten om DDR i dagens Tyskland står det klart att den är både livlig och infekterad. Detta faktum dämpas inte heller av att tyskar ständigt påminns om skillnader mellan öst och väst i media. Institut som *Allensbach* mäter med jämna mellanrum hur öst- och västtyskar ser på det återförenade Tyskland. Resultaten av dessa mätningar slås sedan upp stort och diskuteras såväl i diverse debattprogram som på arbetsplatser och i hemmen. Det som är slående är hur åsikterna många gånger är oförsonliga, vilket har lett till ett polariserat debattklimat. Undersökningar visar också att det endast är en minoritet som hävdar att det inte föreligger några större skillnader mellan öst- och västtyskar. Endast var femte västtysk och var tionde östtysk ser till övervägande del likheter tyskar emellan.⁵⁸

Enligt Felix Philipp Lutz är den politiska kulturen och historiekulturen i det återförenade Tyskland i stor utsträckning dominerad av ett historiemedvetande format i en västtysk kontext, vilket speglar de politiska maktförhållandena och en ensidig balans när det gäller tolkningsföreträde. De dominerande temana i tysk historiekultur och historiepolitik kommer i framtiden att vara nazismen, DDR, den gamla Förbundsrepubliken och

⁵⁷ Mats Greiff 2009, s. 165.

⁵⁸ Allensbacher Archiv 2010-10-27.

framför allt den fredliga revolutionen i DDR tillsammans med återföreningen.⁵⁹

De flesta tyskar idag är överens om att åren mellan 1933 och 1945 är en skamfläck i tysk historia. Förvisso har det under senare år kommit en hel litteratur som skildrar hur även tyskar blev offer för andra världskriget, som Jörg Friedrichs skildring av de allierades bombningar av Tyskland under andra världskriget⁶⁰ eller skildringar av fördrivningen av tyskar från Östeuropa. Även om dessa böcker väcker debatt, har de inte lett till några djupare politiska avtryck.⁶¹

Det fanns också skilda sätt att göra upp med nazismen i Öst- och Västtyskland, men inom vetenskapen, i media och i skolor råder en konsensus när det gäller fördömandet av Nazityskland. Annorlunda förhåller det sig med synen på DDR och återföreningen. Det kan därför vara värt att titta närmare på hur attityder till DDR och Förbundsrepubliken formats under de senaste 20 åren. För det första för att förstå hur tyskar på båda sidor av den forna gränsen uppfattar Tyskland. För det andra för att åskådliggöra tidigare generationers uppfattningar om DDR och Förbundsrepubliken. För det tredje för att synliggöra tidigare forskning om unga tyskars attityder till DDR och vad som formar dessa.

Lutz menar att många östtyskar tvingades till en kulturell och historisk omorientering vid tiden för DDR:s uppgång i Förbundsrepubliken. Tyskar i väst tolkade däremot den nya utvidgade Förbundsrepubliken Tyskland som en självklar fortsättning på den gamlas historia. För dem framstår inte den nya som en vändning, utan som en kontinuitet. Även om många östtyskar till en viss del distanserade sig från den i DDR statligt styrda historieskrivningen, försökte man i samband med återföreningen hitta beröringspunkter med det gamla DDR för att inte helt och hållet behöva skiljas från den egna erfarenheten. Lutz kommer fram till att det framför allt var antifascismen och socialismen som idéer man höll fast vid.⁶²

⁵⁹ Felix Philipp Lutz 2002, s. 54.

⁶⁰ Jörg Friedrich 2004.

⁶¹ Kay Glans 2008, s. 176.

⁶² Felix Philipp Lutz 2002, s. 91.

Röster om DDR

Vid en genomgång av det som skrivits om attityder till DDR och återföreningen är det en motsägelsefull bild som växer fram. Det finns dock några skiljelinjer. Bland västtyskar finns en stor majoritet som ser DDR som en diktatur till vilken de har en avvisande och negativ attityd. I östra Tyskland finner man en majoritet som lyfter fram sin egen erfarenhet av DDR, ofta med fokus på de sociala landvinningar man menar gjordes i DDR. Däremot väljer man att bortse från till exempel diktaturens repressiva drag.

Statsvetaren Monika Deutz-Schroeder och sociologen Klaus Schroeder menar att denna nostalgiska förklaringsmodell går hand i hand med en betydande minoritet som inte identifierar sig med Förbundsrepubliken. De menar att denna nostalgiska inställning till DDR – *Ostalgie* – utgör ett stort hinder för ett närmande mellan öst- och västtyskar.⁶³

Samtidigt finns det andra röster som hävdar att man för att förstå detta missnöje bör studera hur DDR-statens uppgång i Förbundsrepubliken gick till, och hänvisar till de kulturella och ekonomiska skillnader som fortfarande finns mellan öst och väst. Bland annat har flera ledande tyska författare, som Günter Grass och Christa Wolf, varit kritiska till hur återföreningen gått till.⁶⁴ Även bland politiker med förflutet i DDR har sådan kritik framförts. Gregor Gysi, en av det tyska vänsterpartiet *die Linkes* ledande företrädare, har hävdad att avsaknaden av ett antal specifikt östtyska punkter i DDR:s inträde i Förbundsrepubliken lett till att många östtyskar upplever ett underläge gentemot tyskar i väst.⁶⁵ Man skulle kunna tolka det som att det i Tyskland idag finns två diskurskulturer, en östlig och en västlig.

Inte heller de olika vetenskapliga discipliner som sysselsatt sig med DDR kommer undan dessa diskurskulturer. Synen på DDR har väckt och

⁶³ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 79.

⁶⁴ *Aspekte*, ZDF, den 13 mars 2009.

⁶⁵ *Hart aber fair*, ARD, den 29 september 2010. I samma program var det många ungdomar som hävdade att de inte kände igen sig i den polariserade bild av Tyskland som media och andra ofta förmedlar. Flera röster vittnade om att ungdomar från östra Tyskland inte identifierar sig med DDR, utan ser sig själva som en del av Förbundsrepubliken.

väcker häftig debatt, vilket har lett till ett polariserat klimat. Många gånger hänger de olika synsätten ihop med olika perspektiv. Även här kan man se en tydlig skiljelinje mellan de som väljer att lyfta fram vardagen i DDR och de som tycker att DDR:s diktatoriska drag inte tillräckligt betonas med det förra synsättet.

Att DDR var en diktatur är det inte många som ifrågasätter. Frågan är i vilken utsträckning diktaturen påverkade människors vardag och det är här åsikterna går isär. DDR:s barnomsorg är ett exempel som ofta nämns. Vissa menar att detta var en förmån för medborgarna, medan andra hävdar att det i detta fanns ett tydligt syfte från diktaturens sida: genom att tidigt skilja barnen från föräldrarna under en stor del av dagen, minskade också föräldrarnas inflytande på barnen.⁶⁶

Även när man kommer in på hur återföreningen hanterats är det tydligt att det handlar om minerad mark. De forskare som kritiserat återföreningens västtyska karaktär eller sökt ett erkännande för vad de åstadkom i DDR riskerar att utsättas för massiv kritik, samtidigt som de beskyller västtyska vetenskapsmän och politiker för att härleda allt negativt i östra Tyskland till DDR. Deutz-Schroeder och Schroeder kallar denna kritik från östtyskt håll för pseudovetenskapliga lovsånger till DDR-diktaturen.⁶⁷ Huruvida de har rätt i sina påståenden är inte intressant här, men dispyten eller attityden tjänar som en illustration till hur förgiftad debatten om DDR kan vara.

Bilden av DDR och återföreningen är inte på något sätt statisk, utan har svängt genom åren. Vid valet 1990 röstade en majoritet av DDR-medborgarna för ett snabbt inträde i Förbundsrepubliken. Den eufori över murens fall som såväl öst- som västtyskar gav uttryck för 1989/90 förändrades emellertid några år senare. I takt med att återföreningsprocessens alla svårigheter synliggjordes – framför allt den höga arbetslösheten i öst – återkom en allt positivare bild av DDR. Detta är en tendens som stärkts det senaste decenniet. Deutz-Schroeder och Schroeder menar att många östtyskar idag anser att DDR var vad man skulle kunna kalla för ett socialt paradiset och att minnet av DDR har blivit en idealiserad bild som inte alltid har med verkligheten att göra. I denna idealiserade bild finns en tendens att skymma DDR-statens diktatoriska karaktär. Trots

⁶⁶ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 39.

⁶⁷ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 99.

denna utbredda *Ostalgie* är det inte många som drömmer om att få DDR tillbaka, men det är ändå ungefär var tionde östtysk som ger uttryck för sådana tankar.⁶⁸

Deutz-Schroeder och Schroeder menar att det idag uppstått en diskrepans mellan å ena sidan den vetenskapliga forskningen som på ett självklart sätt ser DDR som en diktatur och å andra sidan den positiva bild som många östtyskar har. Många är de östtyskar som menar att vardagslivet inte skilde sig särskilt mycket från den vardag som tyskar på andra sidan järnridån upplevde. Genom att betona vardagen hamnar de diktatoriska dragen på en mer undanskymd plats.

Åsikterna ovan ger en generell bild av hur östtysken i gemen uppfattar DDR 20 år efter inträdet i Förbundsrepubliken. För de ungdomar som var unga när muren föll finns också en ambivalent inställning till återföreningen. Den stora majoriteten är positiv till *die Wende* och har också för egen personlig del dragit fördel av den genom att göra karriär eller genom att förverkliga personliga drömmar. Samtidigt innebär inte det faktum att man är nöjd med DDR:s inträde i Förbundsrepubliken att man är okritisk till det nya samhällssystem som DDR:s upphörande innebär för dem.⁶⁹

Jana Hensel skrev 2002 en i Tyskland mycket uppmärksammas bok med titeln *Zonenkinder*.⁷⁰ I den beskriver hon den generation ungdomar som föddes och växte upp i DDR och som var tonåringar när muren föll.⁷¹ Bokens värde ligger i den bild hon ger av hur hennes generation tvingades inse att den vardag de vuxit upp med och orienterat sig i försvann över en natt. Utan att använda en vetenskaplig begreppsapparat visar Hensel hur hon och hennes jämnåriga i östra Tyskland fick eller tvingades på en delvis ny kulturell identitet.

I fallet med ungdomar i östra Tyskland kan vi tydligt avgränsa den generation som föddes under 1990-talets första hälft från den som liksom

⁶⁸ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 9 och 13.

⁶⁹ Hendrik Berth, Peter Förster, Elmar Brähler, Friedrich Balck & Yve Stöbel-Richter 2010, s. 190.

⁷⁰ Titeln (sv. zonbarn) anspelar på DDR, vilket från början var den sovjetiska ockupationszonen. Begreppet *die Zone* var ett vanligt namn som västtyskar använde för Östtyskland.

⁷¹ Jana Hensel Hamburg 2004.

Jana Hensels *Zonenkinder* föddes på 1970-talet och som var i tonåren när muren föll. Trots att det inte skiljer så mycket i tid är de erfarenheter som dessa ungdomsgrupper har från sin uppväxt väldigt olika.

Dagens unga i östra Tyskland präglas till stor del av föräldrarnas berättelser om DDR. I denna berättelse är det emellertid vardagen och den egna livserfarenheten som lyfts fram och på så sätt blir inte domen över DDR särskilt hård. Deutz-Schroeder och Schroeder menar även att skolan inte på allvar tar upp DDR och hävdar att lärare i östra Tyskland som själva var aktiva under DDR-tiden saknar vilja att öppet reflektera kring diktaturen och sitt eget ansvar därvidlag.⁷²

Samtidigt försvåras skolans roll många gånger av att den berättelse som presenteras där ofta inte stämmer överens med den bild eleverna får från föräldrar. Där skolan fokuserar på staten och dess politiska system, utgår föräldrarna många gånger från den egna erfarenheten vilken till stor del baseras på vardagen. Dessa skilda perspektiv att tolka DDR kan krocka i skolans värld. Historikern Christiane Schulze har visat att elever ofta sätter mer tilltro till föräldrarnas berättelser än tidsdokument som visar att DDR var en diktatur.⁷³

I detta sammanhang är det viktigt att förstå varifrån eleverna hämtar sin information om DDR. Genom de intervjuer jag genomfört framgår det med stor tydlighet att det framför allt är tre källor som präglar bilden: skola, media och föräldrar. Detta är något som även Deutz-Schroeder och Schroeder bekräftar vid en genomgång av vad andra tyska forskare kommit fram till, även om skolan i en större kontext kan utökas till vetenskapen. De menar att det förekommer skillnader mellan vad de olika källorna lyfter fram. Inom olika vetenskapliga discipliner betonas framför allt DDR:s repressiva karaktär. Media, däremot, förmedlar en betydligt mer varierad bild av DDR. Denna omfattar allt från Stasis angiverisystem och det man kallar den östtyska diktaturens godtyckliga rättssystem till bagatellisering av DDR-diktaturen, så som den framställs i filmer och underhållningsprogram. Den tredje källan till kunskap är samtal med föräldrar och äldre släktingar.

⁷² Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 9.

⁷³ Christiane Schulze 2005:50, s. 20–23.

Det är den senare källan som framför allt påverkar ungdomars bild av DDR.⁷⁴

Uppfattningen om DDR och återföreningen hos tidigare generationer

Redan före murens fall, 1987, påbörjades en stor undersökning – *Die Sächsische Längsschnittstudie* – om unga östtyskars attityder till DDR. Drygt 1000 elever födda 1973 deltog i den och 500 av dem har fortsatt att delta i denna återkommande undersökning.⁷⁵ Studien pekar på en del intressanta saker. För det första visar den att denna generations identifikation med DDR, socialism och marxist-leninism avtog år från år redan innan muren föll. Vidare ger undersökningen vid handen att Förbundsrepubliken för dem blivit en självklarhet och att det är en försvinnande liten del som vill ha tillbaka de politiska förhållanden som rådde i DDR. Trots denna samstämmighet förhåller sig denna generation inte okritisk till Förbundsrepubliken. Kritik riktas framför allt mot Förbundsrepublikens politiska och sociala system. För det fjärde visar undersökningen att de tillfrågade genom åren hållit fast vid uppfattningen att DDR uppvisade såväl goda som dåliga sidor. De goda sidor av DDR som nämns genomgående är barnomsorg, välfärd, socialt umgänge, social jämlikhet, skolsystem, bekämpande av kriminalitet och på senare år även hälsovård. Vidare visar den också att det finns ett tydligt samband mellan hur man ser på DDR och hur man upplever livet i Förbundsrepubliken: ju positivare upplevelser av Förbundsrepubliken, desto negativare omdöme om DDR. Slutligen är det intressant att många hävdar att det var ett grundläggande fel att DDR:s inträde i Förbundsrepubliken genomfördes på Västtysklands villkor.⁷⁶

Forskarna fastställer hos 70-talsgenerationen en dubbelidentitet. De känner sig som medborgare i Förbundsrepubliken, dock utan att riktigt kunna släppa taget om DDR. Erfarenheten från DDR sätter sina spår även i

⁷⁴ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 151.

⁷⁵ Hendrik Barth, Peter Förster, Elmar Brähler, Yve Stöbel-Richter 2010:6, s. 14.

⁷⁶ Hendrik Barth, Peter Förster, Elmar Brähler, Yve Stöbel-Richter 2010:6, s. 14–15.

det återförenade Tyskland, vilket framför allt gäller erfarenheten från vardagen och det sociala planet.⁷⁷

Tanja Brügel, historiker vid universitetet i Jena, menar att det finns ytterligare en generation unga östtyskar i detta sammanhang med erfarenhet av DDR: de som föddes runt 1980. Hon menar att denna generation har en mörkare syn på återföreningen. Till skillnad från dem som föddes omkring 1970, upplever de inte återföreningen som en befriande händelse, vilken har öppnat en ny värld av möjligheter. Brügel menar att de skiljer sig från sina äldre syskon och jämnåriga kamrater i väst i det att de intar en mycket mer pessimistisk attityd till samhället och problem av typ arbetsmarknad, miljö och demografi. Där äldre syskon har en tilltro till samhällets institutioner och regelverk, distanserar sig många östtyska ungdomar födda omkring 1980 från det som andra upplever som viktigt, till exempel karriär, familj och välstånd. Brügel hävdar att många i denna generation hamnat i något som liknar en metafysisk hemlöshet.⁷⁸

Brügel menar även att det som skiljer östtyska ungdomar i denna generation från sina jämnåriga i väst är erfarenheten av återföreningen. Där ungdomar i väst för det mesta förknippar återföreningen med glädjebilder, har ungdomarna i öst en erfarenhet av återföreningens baksidor som arbetslöshet och ekonomisk osäkerhet.⁷⁹

Året efter murens fall genomfördes en stor undersökning om tyska skolungdomars historiebild och historiemedvetande under ledning av Bodo von Borries. Ett syfte med undersökningen var att ta reda på tyska ungdomars bild av DDR och Förbundsrepubliken. Det som är slående i Borries undersökning är att identifikationen med DDR och östra Tyskland var så stark bland ungdomar i östra Tyskland under de år då euforin över återföreningen ännu inte vänts till en mer kritisk inställning. Borries förklarar detta med att just de som var tvungna att anpassa sig till ett annat system också hade ett incitament att stärka den egna självkänslan. Borries menar att de östtyska ungdomarna vid denna tid stod med ett ben i varje system och slets mellan å ena sidan en lojalitet till DDR och å andra sidan

⁷⁷ Hendrik Berth, Peter Förster, Elmar Brähler, Friedrich Balck & Yve Stöbel-Richter 2010, s. 190.

⁷⁸ Tanja Brügel, 2010-10-14.

⁷⁹ Tanja Brügel, 2010-10-14.

en anpassning till Förbundsrepubliken.⁸⁰ Det sistnämnda är samma slags dubbelidentitet som andra forskare nämner.

Dagens skolungdomars syn på DDR

En undersökning genomförd av *Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur* och *Verband der Geschichtslehrer Deutschlands* 2005 vittnar om att elever i Tyskland uppvisar bristande kunskaper om DDR och den tyska delningen, och att elever efterlyser mera undervisning om DDR. Studien visar också likheter beträffande attityder till öst och väst som andra undersökningar redovisat. Eleverna i väst betonar maktstrukturen i DDR och dess diktatoriska drag, medan eleverna i öst betonar den sociala och vardagliga dimensionen av socialismen i DDR.⁸¹

Deutz-Schroeder och Schroeder hänvisar i sin bok till undersökningen och menar att det finns brister i den framför allt i avseende på hur den genomförts. De hävdar att det finns fog att misstänka att lärarna i östra Tyskland har påverkat elevernas svar. Den enda anledning till denna misstanke är att undersökningen visar att eleverna i de nya förbundsländerna uppvisar en högre kunskapsnivå än de i väst.⁸²

Föremålet för Deutz-Schroeders och Schroeders studie är synen på och kunskap om DDR bland ungdomar i åldersgruppen 16-19 från delstaterna Bayern, Berlin, Brandenburg och Nordrhein-Westfalen. Det är endast på områden som resefrihet, inköpsmöjligheter eller pressfrihet som elevernas jämförelser klart och tydligt utfaller till Västtysklands fördel. Även inom andra områden som politiskt system och ekonomi hamnar väst före öst, men inte lika tydligt. Däremot i fråga om lag och ordning eller säkerhet i vardagen bedöms DDR vara bättre.⁸³

Sammantaget menar författarna att det stora flertalet elever inte förhåller sig kritiska till DDR. Allra tydligast är denna uppfattning hos eleverna i Brandenburg. Vad man kan invända mot är att frågorna ställs med

⁸⁰ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 27

⁸¹ Ulrich Arnsward 2006, s. 108 och s. 161.

⁸² Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 21.

⁸³ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 496.

ett jämförande perspektiv, vilket kan få till följd att eleverna i öst i de fall där de känner sig osäkra på frågorna och inte heller är så insatta i ämnet kanske väljer att försvara DDR. Detta är något som författarna också nämner, dock utan att tillmäta det någon större betydelse. Samtidigt menar de att en del elever till en viss del känner sig kränkta av att behöva lyfta fram Västtyskland som det bättre Tyskland. Eleverna ser kritiken mot DDR som en kritik av och ett svek mot föräldrarnas liv.⁸⁴ Det är möjligt att detta är ett utslag av det som ovan redan konstaterats, nämligen att eleverna många gånger är påverkade av föräldrarnas berättelser om DDR. I dessa lyfts inte sällan DDR:s vardagliga aspekter fram och det är just sådana som ofta utfaller till DDR:s fördel.

Resultatet av skolungdomarnas dom över DDR bekräftar till en viss del detta. Inte ens hälften av de tillfrågade är helt övertygade om att DDR var en diktatur. Intressant i detta sammanhang är att invandrarungdomar i östra Tyskland är mycket hårdare i sina omdömen om DDR. Mer än 70 % av dem menar att DDR var en diktatur.⁸⁵ En förklaring till denna skillnad skulle kunna vara det faktum att de inte på samma sätt som östtyska ungdomar identifierar sig med det rum som utgjorde DDR och inte heller har något behov av att försvara föräldrarnas erfarenhet av DDR.

Författarna ser en koppling mellan kunskapsnivå och kritisk inställning. De som är mest kritiska till DDR är också de elever som hävdar att DDR tematiserats för ofta i skolan och som därför uppvisar en hög kunskapsnivå om DDR. Däremot menar författarna att nyfikenhet och intresse inte har något inflytande på utfallet och att till exempel filmers påverkan har mindre betydelse. De elever som är präglade av fördomar mot västtyskar är de som också är mest positiva i sina omdömen om DDR.⁸⁶

Kopplingen mellan hur man ser på DDR och kunskapsnivån är intressant. I sin studie kommer Deutz–Schroeder och Schroeder fram till att kunskapen om DDR hos ungdomarna i Brandenburg lämnar en del övrigt att önska. Frågorna täcker olika teman från miljö till politiker. När det gäller just miljön är det påfallande många, nästan hälften, som menar att miljön var bättre i DDR än i Västtyskland (återigen är det jämförelsen som står i fokus). Ett annat intressant exempel är att många ungdomar i Brandenburg

⁸⁴ Monika Deutz–Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 504.

⁸⁵ Monika Deutz–Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 510.

⁸⁶ Monika Deutz–Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 513.

placerar kända västtyska politiker som Konrad Adenauer och Willy Brandt i DDR.⁸⁷

Denna brist på kunskap kan naturligtvis vara en förklaring till att många elever är positivt inställda till DDR. Svårigheter med att sätta in Willy Brandt i rätt tyskt land kan emellertid vara ett utslag av en dominerande västtysk historieskrivning och att östtyska ungdomar födda efter murens fall inte identifierar sig med DDR och ser Tyskland som ett land med en gemensam historia, vilket kan vara en anledning till att man inte alltid kan skilja på fenomen från öst och väst.

Andelen elever som förhåller sig kritiska till DDR är fler i Brandenburg än i förbundsländerna i väst. Trots att skolungdomarna på ett antal områden värderar DDR högre än Västtyskland är det stora flertalet nöjda med att Tysklands östra delar tillhör Förbundsrepubliken.

DDR i skolan

För utformningen av innehållet i undervisningen ansvarar varje delstat, vilket innebär att innehållet i och utformandet av historieundervisning och samhällsvetenskapliga ämnen varierar från delstat till delstat. Skillnader finns både när det gäller innehållet i kursplaner och läroböcker. Deutz-Schroeder och Schroeder menar att det i kursplanerna förekommer skillnader i såväl värdering av DDR som stoffmängd. Författarna framhåller kursplanen för historia i Bayern som ett bra exempel på en kursplan som betonar DDR:s diktatoriska karaktär, medan de övriga undersökta kursplanerna inte är tillräckligt normativa och sålunda inte nog lyfter fram demokratiska och frihetliga värderingar.⁸⁸

Studerar man kursplanerna för historia och *Politische Bildung*, växer dock en annan bild fram. Den tyska delningen och DDR:s inträde i Förbundsrepubliken är obligatorisk på flera nivåer i båda dessa ämnen i årskurserna 7-11 i Brandenburg. Det som betonas här är jämförelse mellan

⁸⁷ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 516.

⁸⁸ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 133.

diktatur och demokrati, demokratiska värderingar, friheter, mänskliga rättigheter och jämställdhet.⁸⁹

Att kursplaner och läroplaner fastslår att DDR skall tas upp i undervisningen för att tjäna som exempel på hur en diktatur kan fungera och att det är en värdegrund baserad på demokratiska och frihetliga ideal som skall förmedlas till eleverna hindrar naturligtvis inte att innehållet i undervisningen om DDR och återföreningen kan skifta från lärare till lärare. Förknippat med lärarnas val av stoff är också innehållet i de böcker som används i undervisningen.

I en övergripande undersökning baserad på 64 böcker från tio olika förlag kommer Ulrich Arnswald fram till att DDR:s historia spelar en undanskymd roll i tyska skolböcker.⁹⁰ Nu skiljer sig emellertid böckernas innehåll åt beroende på målgrupp. Kursböcker avsedda för gymnasieelever har i regel ett större och mer nyanserat innehåll om DDR liksom de böcker som kommer från förlag som främst riktar sig till elever i östra Tyskland.⁹¹

Arnswald har också studerat hur DDR representeras i de olika kursplanerna för de ämnen som tar upp DDR – främst historia, samhällsvetenskapliga ämnen och tyska. På ett generellt plan är det emellertid det västtyska ekonomiska undret som får mest plats i kursplanerna när det gäller tiden mellan 1949 och 1989. Arnswalds studie gör gällande att kursplanerna i de nya förbundsstaterna belyser DDR i ett både bredare och djupare perspektiv. Ett exempel är att en historisk uppgörelse med Stasi framför allt finns i de nya förbundsländernas kursplaner. Samtidigt poängterar Arnswald att kursplanerna inte tar upp det komplexa sambandet mellan å ena sidan Stasi, polisen, NVA och andra

⁸⁹ *Rahmenlehrplan für die Sekundarstufe I, Jahrgangsstufen 7–10, Geschichte* 2008, s. 28. *Rahmenlehrplan für die Sekundarstufe I, Jahrgangsstufen 7–10, Politische Bildung*, 2008, s. 26. *Hinweise zum Unterricht in der Jahrgangsstufe 11 im Land Brandenburg, Geschichte*, 2008, s. 15–16. Landesinstitut für Schule und Medien Berlin–Brandenburg och *Hinweise zum Unterricht in der Jahrgangsstufe 11 im Land Brandenburg, Politische Bildung*, 2008, s. 9. Landesinstitut für Schule und Medien Berlin–Brandenburg, 2008.

⁹⁰ Ulrich Arnswald 2006, s. 77.

⁹¹ Monika Deutz–Schroeder & Klaus Schroeder 2008, s. 136–138.

redskap för diktaturen och människors sociala situation å den andra. Dagens unga riskerar att få en förenklad bild av DDR, resonerar Arnswald.⁹²

Av ovanstående går det dock inte att dra några större slutsatser mer än att de lärare som väljer att följa kursplaner bör kunna förmedla en nyansrik bild av den östtyska historien och att det framför allt är de läroböcker med östtyska elever som målgrupp och kursplaner i de nya förbundsländerna som faktiskt betonar DDR i störst utsträckning.

Ovan konstaterades att det framför allt är från tre håll ungdomar får sin syn på DDR och återföreningen: Skola, media och familj. Ett problem härvid är att källorna mindre ofta är av samma uppfattning. Föräldrarnas erfarenhet rymmer inte alltid med forskningsresultat. Christiane Schulze, själv både lärare och forskare, har erfarenhet av hur gymnasieelever vid en skola i Berlin med stort intresse deltagit i ett projekt om DDR. Hon presenterade dokument med genomgående negativa vittnesskildringar från DDR och bad eleverna jämföra dessa med föräldrarnas erfarenheter. Schulze vittnar om hur eleverna ifrågasatte vittnesskildringarna om DDR. Dessa stämde inte alls överens med de erfarenheter som föräldrarna hade. Eleverna protesterade mot de dokument Schulze presenterat för dem med argumentet att de varken var trovärdiga eller representativa.

Schulze menar att eleverna såg föräldrarnas åsikter som de enda sanna, medan kritik mot DDR snarare skulle tolkas ur segrarens, det vill säga, ur ett västtyskt perspektiv. Några år senare gjorde Schulze ett nytt försök och nu fick eleverna prata med vittnen från DDR och vittnesskildringarna jämfördes nu med föräldrarnas berättelser och nu blev resultatet ett annat. Enligt Schulze var det många elever som insåg att man måste arbeta utifrån en mängd olika perspektiv för att förstå ett politiskt system som DDR.⁹³

Konklusion

Schulzes undersökning visar hur ungdomars syn på DDR och återföreningen påverkas av både skolan och föräldrarna och ådagalägger ämnets komplexitet. Som redan konstaterats spelar även media en central

⁹² Ulrich Arnswald 2005:50, s. 13–19.

⁹³ Christiane Schulze 2005:50, s. 20–23.

roll som källa. Tre källor är sålunda de viktigaste för att skapa en bild av DDR och återföreningen för dagens unga i Tyskland: skola, föräldrar och media. Redan i detta skiljer sig ungdomarna i öst från sina jämnåriga kamrater i väst, eftersom de förra oftast har föräldrar som själva upplevt DDR. Detta påverkar också inställningen till DDR, vilket gör att östtyska ungdomar har en något positivare inställning till DDR, men inte till dess inträde i Förbundsrepubliken.

Synen på och bilden av DDR är inte bara avhängig de olika källorna, utan också av två samband. För det första speglar inställningen till återföreningen bilden av DDR: de ungdomar som var i tonåren när muren föll och som har en positiv erfarenhet av återföreningen är också i regel mer kritiska till DDR och vice versa. Det finns anledning att misstänka att detta gäller för äldre östtyskar också. Det intressanta är då i vilken utsträckning föräldrarnas syn på livet i Förbundsrepubliken och DDR påverkar ungdomarna. För det andra finns det även en koppling mellan skola och kunskap å ena sidan och synen på DDR å den andra: ju mer kunskap om DDR desto negativare inställning. Problemet med denna koppling är hur man värderar kunskap. Vad är det man skall kunna och hur pass normativt utformad skall undervisningen vara?

Uppfattningen om DDR är en komplex fråga. Å ena sidan finns det en skiljelinje mellan öst och väst, men å andra sidan skiljer sig även uppfattningen om DDR hos östtyskar åt. Det senare går att koppla till faktorer som ålder, erfarenhet av återföreningen, olika aspekter av DDR och kunskap om DDR. Denna komplexa bild gör att det är många i östra Tyskland som uppvisar en dubbelidentitet som påverkas av båda sidor.

De ungdomar som är födda efter 1990 har själva ingen egen erfarenhet av DDR, utan påverkas av skola, media och inte minst föräldrar. Även deras åsikter har förändrats med det ökade avståndet till den aktuella tiden. Den skillnad i uppfattning om DDR säger också någonting om hur tyskar uppfattar återföreningen och vad det innebär att leva i öst respektive väst idag 20 år efter DDR:s inträde i Förbundsrepubliken. För identitetsskapandet kan frågan huruvida man uppfattar sig som tysk, västtysk eller östtysk vara central. De olika forskningsresultaten vittnar också till stor del om betydelsen av frågeställning och utgångspunkt. Forskningsläget visar att det är just synen på DDR eller komparationen mellan Öst- och Västtyskland som är i fokus för de olika undersökningarna. Det är inget sensationellt med detta, eftersom det är frågor som präglat

Tyskland de senaste 20 åren. Problemet med denna utgångspunkt är att ungdomarnas attityder till DDR inte nödvändigtvis avslöjar vilken betydelse en positiv eller negativ inställning har i ett större perspektiv. Det är ju fullt möjligt att den komparativa frågeställningen upplevs som laddad och att en individ av den anledningen väljer att försvara DDR och kritisera Förbundsrepubliken.

Den forskning som diskuterats i kapitlet är i stort genomförd med kvantitativa metoder, svaren redovisas främst strukturella mönster och betoningen ligger på ungdomars syn på DDR. Det jag är intresserad av är att se vad som händer när man sätter in DDR i ett större sammanhang och samtidigt för ner undersökningen på individnivå. Därför menar jag att det kan vara fruktbart att bredda frågeställningen så att synen på DDR blir ett tema i en större tysk kontext. Genom att låta ungdomarna berätta om till exempel sin vardag, sina familjer, intressen, skola och koppla det till den tyska kontexten är det min bestämda uppfattning att man inte endast kan förstå synen på vad det innebär att vara ung tysk i Prenzlau, utan även begripliggöra vilken betydelse den nationella kontexten och arvet efter DDR har för identitetsskapandet. Vilka metoder som använts för att undersöka detta är föremål för nästa kapitel.

4 Metod

Inledning

Undersökningen vilar på tre fundament. Det första är informanterna och intervjuerna eller samtalen med dem. Det andra är min förförståelse för ämnet. Den omfattar forskningsresultat om DDR:s upphörande och inträde i Förbundsrepubliken och ungdomars attityder till detta, förståelse för den miljö ungdomarna lever i, det vill säga staden Prenzlau i östra Tyskland och en utomvetenskaplig diskurs som avslöjar mycket om tyskars attityder till DDR och Förbundsrepubliken. Det är attityder som går att finna i till exempel media eller litteratur, men också i det vardagliga samtalet. Det är också i stor utsträckning dessa parametrar som påverkar ungdomarnas attityder till vad det innebär att vara ung tysk i det forna DDR. Det tredje fundamentet, slutligen, är analysen av och reflektionen kring samtalstexterna och förförståelsen.

Förförståelse

Det är åtta ungdomar i Prenzlau och deras identitetsskapande som står i fokus för undersökningen. Deras berättelser utgör det empiriska material som analyseras i de tre sista kapitlen. Eftersom jag är intresserad av deras berättelser har jag använt mig av djupintervjuer. Det är en metod som passar ändamålet, då denna form med öppna frågor tillåter ett friare samtal än om jag hade utgått från redan färdiga frågor.

För att öka förståelsen för dessa ungdomars situation och vad som kan tänkas påverka deras identitetsskapande har två saker genomförts innan intervjuerna utfördes. Det första och mest självklara har varit att ha en klar bild av förhållandena i östra Tyskland och hur historien har påverkat nuet. I detta avseende har det varit viktigt att ha en god förförståelse för DDR och DDR:s inträde i Förbundsrepubliken i synnerhet och Tyskland i allmänhet.

Vidare att känna till forskningsläget kring hur förändringarna i östra Tyskland påverkat dess invånare och då framför allt ungdomarna (vilket avhandlades i föregående kapitel).

Inom hermeneutiken talar man om förförståelse och förståelse. Det förra påverkar det senare.⁹⁴ I detta sammanhang menar psykologen Heléne Thomsson att det är nödvändigt att använda sig av tidigare kunskaper och fördomar om det undersökta och att kritiskt reflektera över dem.⁹⁵ Detta är något man bör ha i åtanke under hela arbetsprocessen i syfte att öka och fördjupa förståelsen. Thomsson menar att även skönlitteratur kan användas för att öka förförståelsen för det fenomen man vill undersöka.⁹⁶ Det går givetvis att använda andra kulturella uttrycksformer som film eller museiutställningar för detta syfte. Jag har också använt mig av referenser till filmer om DDR som *Goodbye Lenin* och *Den andra sidan* i samtalen.

Till ovanstående måste också läggas en förståelse för staden Prenzlau med omgivning och på vilket sätt den kan tänkas påverka identitetsskapandet. Vad är det för samhälle och hur beskrivs det av dess invånare? Härvidlag har jag använt mig av ett kulturanalytiskt tillvägagångssätt och ställt mig frågan hur Prenzlau som samhälle beskrivs, vilka bilder och metaforer som används (detta kan ju också gälla hela det forna DDR) och vad som kännetecknar en prenzlaubo.⁹⁷ En förförståelse som dels baseras på fenomenet Tyskland och återföreningen men också på specifika förhållanden i Prenzlau är en nödvändighet för att intervjuerna med ungdomarna skall ge ett tillfredsställande resultat.

Intervjuerna

De intervjuade ungdomarna, vars berättelser bildar utgångspunkt för analys och tolkning är alla 17-18 år, går näst sista året på *Christa-und-Peter-Scherpf-Gymnasium* och bor i Prenzlau med omnejd. Självklart har det här skett ett urval, vilket till en viss del ligger utanför min kontroll. En förfrågan till olika

⁹⁴ Mats Alvesson och Kaj Sköldberg 2008, s. 199–200.

⁹⁵ Heléne Thomsson 2008, s 42.

⁹⁶ Heléne Thomsson 2008, s. 49.

⁹⁷ Billy Ehn och Oskar Löfgren 2008, s. 29.

klasser i denna skola genomfördes av ett par lärare. I min förfrågan bad jag om tio ungdomar, vilket jag ansåg skulle var tillräckligt för att genomföra en undersökning där skillnader och likheter beträffande synen på Tyskland skulle kunna synliggöras.

Under intervjuveckan föll två bort, vilket innebar att åtta elever intervjuades, och det är de som utgör huvuddelen av empirin. I denna grupp finns en spridning när det gäller åsikter, men även bostadsort och kön. Hälften av de intervjuade är flickor och hälften av de intervjuade bor i staden. Enligt lärarna är ungdomarna representativa för skolan och utgör inte någon elit.⁹⁸ De flesta av eleverna har dock föräldrar med akademiska meriter och kommer från medelklasshem.

Ett par saker bör dock fastslås när det gäller ungdomarna och urvalet. För det första är deras föräldrar uppvuxna i DDR, vilket är viktigt då en poäng med undersökningen är att se vilken roll föräldrarnas erfarenheter av DDR-tiden spelar i identitetsskapandet. Detta var ett krav från min sida. För det andra är alla ungdomar gymnasieelever, vilket i den tyska kontexten innebär att det är här de mest studiemotiverade eleverna går, något som intervjuerna bekräftar. Det föreligger således en viss risk att ungdomar i samma åldersgrupp från andra skolformer, med en lägre grad av studiemotivation och med andra hemförhållanden inte synliggörs här. En viktig faktor att lyfta fram i detta sammanhang är således att det framför allt är ungdomar med förmåga och vana att kommunicera med akademiker som väljer att delta i en undersökning av detta slag, något som historikern Vanja Lozic poängterar i sin avhandling.⁹⁹

Det övergripande syftet med undersökningen är till syvende og sidst att studera nationens påverkan på identitetsskapandet hos ett antal individer i en stad i östra Tyskland. Därför tror jag att åtta ungdomar från Scherpf-Gymnasium räcker för att upptäcka skillnader och nyanser som ökar förståelsen för såväl individen som gruppen. Inom den tradition som kallas muntlig historia är en viktig poäng att synliggöra röster som kanske inte kommer till tals så ofta.¹⁰⁰ Detta har jag velat uppnå här. Genom att använda djupintervjuer kommer de enskilda individerna till tals på ett annat sätt än i kvantitativa utfrågningar

⁹⁸ Samtal med Stefan den 16 november 2009.

⁹⁹ Vanja Lozic 2010, s. 80.

¹⁰⁰ Malin Thor 2006, s. 22.

Frågan om nationens betydelse för identitetsskapandet är ingen fråga som jag har kunnat ställa direkt till ungdomarna. Thomsson menar att det är viktigt att skilja mellan analytisk eller teoretisk fråga å ena sidan och undersöknings- och intervjufrågor å den andra. Den analytiska eller teoretiska frågan är den övergripande, medan intervjuerna innehåller mer konkreta samtalsämnen som upplevelser av och tankar om den egna erfarenheten. När sedan intervjuerna sammanställs går man tillbaka till den övergripande frågan.¹⁰¹

Denna studie har genomförts på ett liknande sätt. Intervjuerna med ungdomarna har utförts som öppna samtal snarare än intervjuer med färdiga frågor. Då det är identitetsskapandet som är av intresse skulle färdiga frågor ha varit något begränsande, medan jag med ett mera öppet förhållningssätt har kunnat associera friare, och mera otvunget ställa följdfrågor som också ibland har givit intressanta och oväntade svar och iakttagelser. Att arbeta reflexivt innebär att man inte låter sig styras av en enda teori, att man tillåter tankar och idéer att sväva fritt och krocka med varandra, att intervjuerna ständigt föder nya tankar som kan knytas till olika teorier och att detta för forskningen vidare.¹⁰²

Givetvis har samtalen utgått från en struktur. För det första har ungdomarna berättat om sina liv. Enligt Birgitta Svensson är levnadsberättelsen individens egen berättelse, konstruerad utifrån individens egen jag-uppfattning. Svensson betonar vidare att det är viktigt att berättelsen sätts in i ett historiskt och kulturellt sammanhang för att man på så sätt bättre skall förstå den.¹⁰³

För det andra har jag använt mig av olika teman på det sätt som Thomsson förespråkar, det vill säga genom att konkretisera den övergripande analytiska frågan med hjälp av ett antal teman.¹⁰⁴ I detta har jag identifierat sex områden som utgångspunkt för intervjuerna: familj, skola, fritidsintressen, Prenzlau, Tyskland (DDR) och slutligen framtidsdrömmar. Dessa områden lämpar sig väl för att förstå den vardag som ungdomarna

¹⁰¹ Heléne Thomsson 2008, s. 59.

¹⁰² Heléne Thomsson 2008, s. 30 och 38f.

¹⁰³ Birgitta Svensson 1997, s. 39–41.

¹⁰⁴ Heléne Thomsson 2008, s. 61.

lever i, men också för att skapa en förståelse för deras syn på vad det innebär att växa upp i östra Tyskland.

Genom att diskutera familjen har förståelsen för i vilken utsträckning föräldrarna påverkar ungdomarnas identitetsskapande och huruvida det finns något unikt "östtyskt" i detta ökat. Skolan, fritidsintressen och Prenzlau kan få oss att förstå hur ungdomarnas vardag ser ut och vad som är viktigt i den. Temat skola avslöjar något om undervisningens innehåll och i vilken grad den påverkar identitetsskapandet. Temat Tyskland/DDR är kanske det mest centrala, eftersom det ger en bild av ungdomarnas syn på vad det innebär att vara ung tysk i östra Tyskland. Hur påverkas de av de olika uppfattningar om DDR och Tyskland som framförs av föräldrar, media och skola? Hur påverkas de av de erfarenheter av återföreningen som föräldrar förmedlar till dem? Framtidsdrömmar baseras på erfarenheter och därför avslöjar även dessa något om identitetsskapandet.

Som synes finns det kopplingar mellan de olika temana som alla har med den övergripande frågeställningen att göra. Genom att jag utgått från de olika temana har jag kunnat visa deltagarna att det inte funnits några på förhand givna frågor, utan att samtalen har kunnat utformas tämligen fritt.¹⁰⁵ Det är min bestämda uppfattning att detta varit nödvändigt med tanke på att identitetsskapandet är ett brett fält. Reflexiva intervjuer är passande då det inte finns några rätt eller "fel i metodanvändningen, det enda kravet är ett öppet och medvetet reflekterande".¹⁰⁶

Analys och reflexion

Intervjuteexterna och min förförståelse utgör det material som har analyserats och tolkats. Reflexionen, som Thomsson beskriver den, består i analysen av två delar: dels genomläsning av och reflexion över texten, dels en reflexion över resultatet. I det sistnämnda kopplas resultatet ihop med teorier, och förförståelse och annat som kan vara intressant för analysen.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Heléne Thomsson 2008, s. 62.

¹⁰⁶ Heléne Thomsson 2008, s. 45.

¹⁰⁷ Heléne Thomsson 2008, s. 147.

Det primära i analysen av denna forskning har varit att använda samtalsexterna för att se vilka faktorer som formar identitetsskapandet hos ungdomar i Prenzlau. Det andra syftet har varit att analysera huruvida det går att applicera resultaten av samtalen på de teorier, analysverktyg och frågeställningar som använts för undersökningen. För att få svar på dessa frågor måste man associera fritt och inte fastna i en enskild teori.¹⁰⁸ I analysen av och reflexionen över samtalen med ungdomarna har jag därför till viss del använt mig av såväl hermeneutiska som diskurs- och kulturanalytiska verktyg.

För att förstå de processer som formar identitetsskapandet kan man använda tankar från hermeneutiken som menar att betydelsen av en del endast kan förstås om den sätts in i en större kontext, en helhet.¹⁰⁹ Om vi överför detta till denna studie är de olika teman som har använts för intervjuerna tillsammans med teorierna om generation och nation delar av en större helhet. I analysen har det sålunda varit viktigt att sortera i intervjutexterna för att synliggöra såväl nationens som generationens betydelse för identitetsskapandet.

Då jag arbetat med reflexiva intervjuer har tolkningen av samtalen även lånat tankar från diskurs- och kulturanalys. En av diskursanalysens poänger är att våra identiteter formas av gränsdragningar och positioner.¹¹⁰ Detta kan man koppla till hur identitetsskapandet påverkas av olika kontexter. Förändras dessa påverkas också identifikationen. Detta påverkar tolkningen av intervjuerna på flera sätt, inte minst därför att såväl intervjuare som deltagare har sina perspektiv på tillvaron vilket färgar samtalet. Här gäller det att vara lyhörd och förstå olika perspektiv. I detta sammanhang är språket centralt, eftersom det är det som främst skall analyseras, både under samtalen och efteråt. Genom att använda språk konstruerar vi en verklighet, inte en objektiv sådan, utan vår subjektiva verklighet.¹¹¹ Uppgiften i denna undersökning har således varit att förstå och tolka den verklighet som ungdomarna beskriver för att förstå hur identitetsskapandet fungerar.

¹⁰⁸ Heléne Thomsson 2008, s. 38.

¹⁰⁹ Alvesson och Sköldberg 2008, s. 193.

¹¹⁰ Mats Börjesson & Eva Palmblad 2007, s. 8f

¹¹¹ Mats Börjesson & Eva Palmblad 2007, s. 10.

Ett problem i detta sammanhang är att diskursanalysen inte är särskilt intresserad av att tolka berättelserna som en återspeglning av det som finns i verkligheten eller hos människorna.¹¹² Här fyller kulturanalysen ett behov om för att knyta ungdomarnas levnadsberättelser till en konkret verklighet. Billy Ehn och Orvar Löfgren menar att kulturanalysen är väldigt influerad av diskursanalysen och dess sätt att studera kulturella yttringar. De menar att man tjänar på att inte endast studera kulturen som en text utan att man kan lägga till individers handlande och känslor i syfte att bredda perspektivet och öka förståelsen. Det är då viktigt att fråga vilken betydelse olika handlingar har och vilka känslor olika fenomen framkallar.¹¹³

Genom att analysera både vad ungdomarna faktiskt gör, via deras berättelser, och att tolka hur samtalen konstruerar en verklighet har jag fått en bra grund för att förstå vilka mekanismer som påverkar deras identitetsskapande. I detta ingår också en förståelse för den stad som ungdomarna växer upp och lever i, vilket avhandlas i nästa kapitel.

¹¹² Mats Börjesson & Eva Palmblad 2007, s. 12 och 16.

¹¹³ Billy Ehn & Orvar Löfgren 2008, s. 13f.

5 Kulturanalys Prenzlau

Inledning

Ett av studiens fundament är förståelsen och en del av denna är den miljö som ungdomarna lever i. Den spatiala kontexten intar en viktig plats för identitetsskapandet. På ett övergripande plan är platsen förknippad med det tidigare DDR som idag är en del av Förbundsrepubliken Tyskland. En intressant aspekt är att studera hur den stora förändringen påverkar en liten stad och dess invånare. Att undersöka hur Prenzlau påverkats av tiden efter murens fall gör att jag mer koncentrerat har kunnat studera hur förändringarna påverkar unga människors vardag och i förlängningen bättre kunnat förstå deras identitetsskapande.

För att intervjuerna med ungdomarna skall vara så givande som möjligt har min strävan varit att försöka förstå hur deras vardag ser ut och hur de uppfattar sin stad. De frågor som söker svar härvid är vilka mötesplatser som är viktiga för ungdomar, vilka aktiviteter som står till buds, vilken betydelse stadens olika institutioner, föreningar eller affärer har och hur de uppfattar staden i en historisk kontext. För att förstå hur staden förändrats räcker det dock inte med att endast utgå från dagens ungdomar. Även personer som var ungdomar under DDR-tiden har kommit till tals. Syftet är då att jämföra ungdomars situation idag med 1980-talet. Genom att göra denna jämförelse har jag kunnat förstå hur staden förändrats och vilka av dessa förändringar som går att härleda till DDR:s inträde i Förbundsrepubliken. Lika intressant för identitetsskapandet är att studera om det finns någon kontinuitet. Det primära syftet med denna del har varit att öka min förståelse för platsen och att förstå dess roll för ungdomarnas liv i Prenzlau.

För att få såväl ungdomars som en äldre generations syn på Prenzlau har jag genomfört en gruppintervju med tre gymnasieungdomar, men även använt mig av de samtal jag fört med personer som var i samma ålder som ungdomarna decenniet innan muren föll. Intervjun med ungdomarna genomfördes i grupp, medan samtalen med de äldre var enskilda och mer spontana. Till detta har min egen bild av Prenzlau adderats, baserad på min

förförståelse av Tysklands historia. Detta är en förförståelse som säkert är färgad av både kunskap och fördomar om hur det ser ut i det som en gång var en liten stad i DDR, vilka spår som står att finna från den tiden, och hur detta kan tänkas påverka dagens Prenzlau.

Jag har här använt mig av idéer från Ehn och Löfgren. De menar att man genom att studera ett fenomen med hjälp av människor med olika bakgrund och erfarenhet också skiftar perspektiv på fenomenet, vilket är viktigt i en kulturanalys. Genom att jämföra de olika perspektiven och dessutom väva in sin egen erfarenhet blir analysen förhoppningsvis både djupare och bredare.¹¹⁴

Staden Prenzlau

Som en förberedelse för och ett komplement till intervjuerna har jag vandrat runt i ett par dagar i Prenzlau och gjort fältobservationer. Dessa har, tillsammans med tidigare besök i Prenzlau, fördjupat min förståelse av staden. Vad är det då som karakteriserar Prenzlau?

Prenzlau ligger i Brandenburg elva mil norr om Berlin och fyra mil från den tysk-polska gränsen. Staden är provinshuvudstad i regionen Uckermark. Denna region är tämligen glesbefolkad. Den som reser till Prenzlau lägger märke till ett ruralt, nästan idylliskt landskap präglat av ett kulligt åkerlandskap, sjöar, sömniga byar och småstäder. Det är sålunda ganska långt från de ingrepp i naturen med påföljande miljökatastrofer som ofta förknippas med det forna Östtyskland. Den som letar efter sådana spår från DDR-tiden gör detta förgäves. I Prenzlau är man stolt över den rena luften och på apoteket blir jag upplyst om att min förkylning minsann kommer att gå över efter några dagars vistelse i den rena luft som staden erbjuder.

Städerna i Uckermark är med tyska mått mätt små. Prenzlau har drygt 20 000 invånare, endast Schwedt/Oder är större med 35 000 invånare. Sammanlagt bor det 130 000 invånare i regionen. Folkmängden har minskat dramatiskt de senaste dryga 20 åren. År 1989 hade Prenzlau drygt 26 000 invånare, vilket innebär att Prenzlaus befolkning minskat med

¹¹⁴ Billy Ehn och Oskar Löfgren, 2008, s. 153ff.

6000.¹¹⁵ I jämförelse med övriga östra Tyskland är detta inga häpnadsväckande siffror då mer än 1,7 miljoner människor lämnat det forna DDR. Arbetslösheten var i oktober 2009 16,5 procent i Uckermark och 16 procent i Prenzlau. Höga siffror kan tyckas, men enligt Märkische Oderzeitung den lägsta sedan 1991. Dock är den högst i Tyskland.¹¹⁶ I Prenzlau finns inga stora industrier, utan de största arbetsgivarna är Landkreis Uckermark och Stadtverwaltung,¹¹⁷ vilka båda är offentliga. Utbildningsmöjligheterna är begränsade och det finns ingen högskoleutbildning i Uckermark.

För att göra staden mer överskådlig kan man använda Kevin Lynchs sätt att analysera bilden av en stad. Han menar att en stad består av fem element: leder, barriärer, områden, knutpunkter och landmärken.¹¹⁸ Dessa element går att applicera på de flesta städer. Leder är till exempel vattendrag som flyter eller huvudvägar som går genom en stad. Barriärer är ofta gränser som skiljer ett område från ett annat. Knutpunkter är platser i en stad där leder möts, som ett affärsområde eller ett torg. Dessa fungerar ofta som viktiga mötespunkter i en stad. De olika områdena utgörs ofta av bostadsområden, men det kan också vara till exempel ett industriområde eller en park. Många gånger är dessa områden också förbundna med någon form av identitet, såväl för de som bor där som för utomstående betraktare. I en stad finns också normalt ett eller flera landmärken som kyrkor, höjder eller andra väl synliga föremål. Det finns också landmärken som är mer subtila för den utomstående betraktaren, men som används av stadens invånare på ett självklart sätt och som fungerar som en form av identitetsmarkör. Det kan röra sig om skyltar, affärer och andra saker som har det gemensamt att de används som orienteringspunkter för stadens invånare.¹¹⁹

I Prenzlau är det tydligt att de vägar som binder samman staden med grannstäderna utgör lederna i staden. Alla dessa vägar från närliggande orter

¹¹⁵ Information från Stadt Prenzlau 2009-09-08.

¹¹⁶ *Zahl der Arbeitslosen auf Rekordtief*, Märkische Oderzeitung, 2009-10-01.

¹¹⁷ *Herzlich Willkommen in der Stadt Prenzlau – Grüne Stadt am Uckersee* 2006, s. 15.

¹¹⁸ Kevin Lynch 1964, s. 47 (de engelska uttrycken är paths, districts, edges, nodes och landmarks).

¹¹⁹ Kevin Lynch 1964, s. 47-48.

som Schwedt/Oder, Neubrandenburg eller Templin strålar samman vid endera änden av stadens affärsgata, vilken fungerar som en av stadens viktigare knutpunkter. Några av dessa leder förbinder staden med ett större affärscentrum i stadens utkant och med Autobahn och i förlängningen Berlin, Stralsund eller Polen. Dessa vägar – eller leder – fungerar också som barriärer mellan olika områden. På ena sidan Brüssower Allee ligger Georg Dreke-Ring, ett hyreshusområde med synnerligen dåligt rykte om man frågar prenzlauborna. På andra sidan vägen ligger villor på rad i en betydligt trevligare miljö. Mellan dessa områden finns också ett köpcentrum som fungerar som en viktig mötesplats eller knutpunkt. Andra viktiga knutpunkter i staden är affärsgatan i centrum. Här i närheten finns rådhus och stadsförvaltning, flera restauranger och caféer, en biograf, några hotell och ett antal affärer. Vid stadens södra infart fungerar McDonald's som en viktig mötesplats och knutpunkt, inte minst för ungdomar. Även järnvägsstationen fungerar i viss mån som knutpunkt, då många elever kommer med tåg till Prenzlau. När det gäller landmärken som en utomstående upptäcker är det framför allt två som sticker ut. Det första är Marienkirche med sina mäktiga torn som är synliga på långt avstånd från staden. Det andra är den stadsmur med medeltida anor som till stor del finns bevarad i centrala Prenzlau.

Som synes är Prenzlau mycket lik många andra städer av liknande storlek, och den utomstående betraktaren kanske inte finner något unikt med denna stad. I stadens centrum finns en gågata med affärer och några restauranger och en biograf. Runt omkring ligger det också några hotell. Det finns också två affärscentra: ett som ligger i utkanten av staden och ett i anslutning till stadens största bostadsområde. Mitt i staden ligger en park med statyer, monument och en skateboardbana. Här finns också en sjö, Uckersee, kring vars norra strand Prenzlau en gång grundades. Går man genom staden ser man också att en del områden är finare än andra. Här finns flotta villakvarter, men även så kallade *Plattenbauten*, som det ovan nämnda Georg Dreke-Ring. Runt om i staden finner man idrottsanläggningar i form sporthallar och fotbolls- och friidrottsplatser vilka vittnar om idrottens betydelse. Denna stad har yttligt sett inget unikt att erbjuda vid en första anblick, förutom Marienkirche och stadsmuren. Detta är den fysiska bilden av Prenzlau, det vill säga vad betraktaren ser med blotta ögat. Intressant blir det först när man lägger till olika människors erfarenhet och upplevelser av staden.

Elisabeth Högdahl har i sin avhandling lånat tankegods från den franske filosofen Michel de Certeau när det gäller förhållandet mellan människa och plats. Hon menar att själva kärnan i hans resonemang är att stadsmänniskorna med sina olika erfarenheter, handlingar och tankar ”gör staden till något utöver den fysiska, överblickbara platsen.”¹²⁰

Lånar man denna tanke och tillämpar den på denna studie ser man att Prenzlau, eller snarare uppfattningen om och erfarenheten av staden, är avhängig varje individs förhållande till den och plötsligt blir också staden mer dynamisk och levande. Stadens olika platser, byggnader och mötespunkter får olika betydelser beroende på vem man talar med och vilka erfarenheter man bär med sig. Där jag letar spår efter DDR-tiden i Prenzlau stadspark ser ungdomarna en mötesplats för stadens skateboardentusiaster. Där äldre generationer ser nya fenomen som McDonald's eller en lokal supporterklubb till Hertha BSC ser ungdomarna institutioner som för dem är självklara.

Iakttagelser i Prenzlau

När jag vandrar runt i Prenzlau under mina fältobservationer är det för att lära känna staden i syfte att få en djupare förståelse av ungdomarnas berättelser, men också för att få en förståelse av hur den har påverkats av tiden efter DDR. Oavsett om man kommer till Prenzlau med bil eller med tåg märker man direkt att det är en småstad. Med bil kommer man snabbt in till stadens centrum utan att hindras av någon morgon- eller kvällsrusning. När tåget stannar på den slitna stationen sker det utan att några anslutningar till andra städer ropas ut. På stationen råder ofta ett lugn, vilket får Berlins Hauptbahnhof att kännas längre bort än vad den verkligen är. Utanför stationen finns ingen taxi att tillgå, och man får snällt ta sig vidare till fots, vilket inte är något problem då avståndet från stationen till stadens utkant är tjugo minuter med en rask promenad.

Det som slår mig först är hur man under dessa tjugo år har renoverat stora delar av staden. Det går givetvis att hitta områden som vittnar om DDR-tiden i form av eftersatt underhåll, men i stora delar av staden är det

¹²⁰ Elisabeth Högdahl 2003, s. 33.

svårt att direkt peka på att man befinner sig i den del av Tyskland som tillhörde DDR. För den som letar finns det dock synliga spår. Det finns ett par områden i vilka hyreshusen står tomma och förfallna. På Brüssower Strasse som ligger i anslutning till en av stadens viktigare leder och endast ett par hundra meter från ett köpcentrum vittnar de söndervittrade fasaderna om att det var länge sedan de renoverades. På väggen finns reliefer som föreställer de arbetare som en gång byggde upp arbetar- och bondestaten DDR. Detta område är dock ett undantag.

Mitt i stadsparken finns ett monument bredvid skateboardplatsen. Monumentet är rest för att hedra och minnas de soldater i röda armén som föll här i andra världskriget. När jag besökte parken första gången i januari 2007 var monumentet i fallfärdigt skick och det fanns ingen information om det. Vid närmare granskning kunde jag se den stora femuddiga stjärnans konturer och en mängd namn skrivna med det kyrilliska alfabetet. Vid återkommande besök har jag ofta stannat till vid monumentet och tolkat dess fallfärdiga skick som ett slags avståndstagande från DDR-tiden och den sovjetiska närvaron. Vid mitt besök i Prenzlau i september 2009 har emellertid något hänt med monumentet. Det har restaurerats och återinvigts några månader tidigare, och vid ingången till monumentet finns numera en skylt med en text på tyska, ryska och engelska om monumentets historia.

I närheten av monumentet finns resterna av en judisk gravplats som förstördes under nazisternas styre och ytterligare ett monument tillägnat de tappra tyska soldater som offrade sina liv under fransk-tyska kriget 1870-71. Känslan jag får i stadsparken i Prenzlau är att den del av historien som stavas DDR har förpassats till historien på samma sätt som krigsmonumentet från fransk-tyska kriget eller resterna av den judiska gravplatsen. Däremot spelar de inte någon viktig roll i nuet. När det gäller att finna spår från DDR-tiden på ett mera abstrakt eller mentalt plan behöver man emellertid inte leta lika länge. Inte minst i politiken är arvet från DDR fortfarande närvarande.

Die Linke är näst största parti i regionen, och när jag frågar Sieglinde Knudsen som representerar partiet i *Landkreis* Uckermark och också förestår vandrarhuset jag bor på, menar hon att partiets framgångar beror på två saker. För det första finns det ett missnöje i gamla Östtyskland med resultatet av DDR:s inträde i Förbundsrepubliken och de problem som följt i dess kölvatten, till exempel arbetslöshet. Detta har gjort att många väljer *die Linke* av nostalgiska skäl. Många missnöjda pekar på det faktum att man på den tiden hade arbete och bostad och att staten tog hand om

medborgarna. För det andra var många av dagens partifunktionärer i die Linke en del av det politiska etablissemanget i DDR och har därför erfarenhet av politiskt arbete och väl inarbetade kontaktnät, vilket gör att de också åstadkommer någonting, enligt Knudsen.¹²¹

Även när man möter människor som har egna minnen från DDR-tiden finns det många som är nostalgiska och lyfter fram flera fördelar med DDR. Man talar om det faktum att alla hade jobb och att det fanns ett socialt skyddsnet. Samtidigt finns det många som kritiserar diktaturen och avsaknaden av olika friheter. Denna ambivalenta hållning visar sig med all tydlighet när jag samtalar med olika personer som var i tonåren under 1980-talet och kan jämföra med hur det var att växa upp då med de förhållanden som ungdomar upplever i dagens Prenzlau.

Röster om Prenzlau

På *Scherpf-Gymnasium* träffar jag tre ungdomar: Gabriele, Fritz och Walter. De går alla sista året på gymnasiet och skall ta studenten till sommaren. Syftet med samtalen med ungdomarna är att förstå staden från deras perspektiv. De punkter vi diskuterar är vilka mötesplatser som är viktiga, vad staden kan erbjuda ungdomar, vad de saknar och slutligen hur de uppfattar staden i en historisk kontext. I ungdomarnas svar har jag vävt in synpunkter från den äldre generationen för att begripliggöra de förändringar som ägt rum sedan 1980-talet. Det de sistnämnda har gemensamt är att de alla jobbar med ungdomar och därför på ett bra sätt kan jämföra ungdomars situation då och nu. Stefan är 42 år och jobbar som gymnasielärare i historia och samhällskunskap, Olaf är 37 år och jobbar i en organisation, *Streetworker*, som tar hand om ungdomar med olika problem i Prenzlau, Heike är 45 år och jobbar som socialpedagog.

Den första fråga jag diskuterar med ungdomarna är vilka viktiga mötesplatser som finns i Prenzlau. Den första de nämner är stadsparken som ligger centralt i staden. Den är dock mest ett tillhåll för skejtare. De har byggt en anläggning vilken de själva har ansvar för. Ett annat ställe som likt stadsparken är en mötesplats för en speciell grupp är järnvägsstationen där

¹²¹ Samtal med Sieglinde Knudsen den 7 september 2009.

stadens punkare träffas. McDonald's är ytterligare ett ställe som fungerar som träffpunkt för både ungdomar och äldre. Har man ingenting att göra slutar det ofta med att man träffas på McDonald's.

De sub- eller motkulturer som finns är punkare och skejtare, som helst umgås inom den egna gruppen. Just dessa grupper har sina givna inofficiella mötesplatser, medan andra umgås privat, i olika föreningar eller träffas på dansställen eller pubar. En central mötesplats är Arena, ett dansställe dit många ungdomar och äldre går, och som också lockar till sig besökare från andra städer i regionen. Det är också vanligt att man åker till den större grannstaden Neubrandenburg för att det finns ett större nöjesutbud där.

När det gäller officiella mötesplatser är det framför allt de olika sportföreningarna som är betydelsefulla. De största sporterna är fotboll och handboll. Även segling, kanot och rodd spelar en central roll, vilket beror på Prenzlau's läge vid Uckersee. Just området längs sjön är också en viktig mötesplats under sommaren och framför allt i semestertider. Längs sjön finns det restauranger, grönområden, badställen där man träffas. Även kyrkorna erbjuder ungdomsverksamhet, och den största heter Kurkuma. Många ungdomar går dit efter skolan, för att ta del av olika aktiviteter. När jag frågar dem vart de går nämner de just Arena och skolan som viktiga mötesplatser.

De konstaterar att det inte händer mycket i Prenzlau och att det inte finns någon anledning att skönmåla bilden av staden från ungdomars horisont. Jag undrar vad det är de saknar. De svarar att just bristen på nöjen och möjligheter till inköp av kläder och tekniska apparater är värst. För att göra detta måste man helt enkelt ta sig till större städer som Neubrandenburg eller Berlin, eftersom nöjesutbud och antal affärer lämnar en hel del övrigt att önska. Signifikativt för Prenzlau's eftersatta utbud är biografen, på vilken nya filmer går upp först en månad efter att de haft premiär i Berlin.¹²²

De mötesplatser ungdomarna nämner är samma som Heike, Stefan och Olaf tar upp. Här finns dock en väsentlig skillnad. Heike och Stefan berättar att punkarna vid järnvägsstationen är ett fenomen som dykt upp efter murens fall. De berättar att punkarna många gånger ställer till med bråk och att det ofta är både alkohol och droger inblandat. Det händer ofta att polisen

¹²² Intervju med Fritz, Walter och Gabriele den 8 september 2009.

kommer och kör bort dem från stationen. Olaf, som jobbat med många av punkarna, håller med, men skrattar och säger att det är påfallande många som verkar ha glömt bort att det fanns punkare och andra som ställde till med bråk under DDR-tiden, och att det även då fanns problem med alkohol. Skillnaden är att det då talades tyst om problemen.

En stor förklaring till att en del ungdomar inte har någonstans att ta vägen är att skolan idag inte erbjuder ungdomarna några aktiviteter som på DDR:s tid. Då erbjöd skolorna så kallade *AG:s* (Arbeitsgemeinschaften), vilket kunde röra sig om olika aktiviteter som konst, sport eller musik. Kvar finns olika idrottsföreningar och kyrkans aktiviteter. Följden blir att många ungdomar, som inte delar dessa intressen, saknar någonstans att ta vägen.

Olaf menar dock att det fanns ett utanförskap även under DDR-tiden. Många deltog mot sin vilja i de statligt styrda aktiviteterna eller valde att inte delta. Idag finns det fortfarande ett utanförskap, men det finns också möjligheter att själv skapa förutsättningar för aktiviteter och han nämner den skateboardklubb i stadsparken som drivs av ungdomarna själva. Han menar att den nyvunna friheten väger tyngre än det tidigare statliga tvånget och tillägger lakoniskt: "Ich bin kein Fan von der DDR."¹²³

Jag frågar ungdomarna vilken betydelse det har om man tillhör en speciell grupp som punkare eller skejtare. Alla tre verkar överens om att man pratar med alla, även om man inte umgås med dem i någon större utsträckning. De skillnader de tar upp är i stället avhängiga ekonomiska och sociala faktorer. De nämner i synnerhet området Georg Dreke-Ring, ett slitet hyreshusområde med hög arbetslöshet och många invandrare. De uttrycker en rädsla för detta område, som de kallar *unser kleines Ghetto*, och hävdar att det inte är ett ställe som de skulle besöka efter mörkrets inbrott. Här kan jag för första och enda gången under samtalet känna ett tydligt avståndstagande från en annan grupp. I motsats till detta område finns ett villakvarter bakom skolan som de skämtsamt kallar *Millionenviertel* och i vilket det enligt dem bor rika människor som lärare, advokater och läkare.¹²⁴

Heike, Olaf och Stefan håller med om att området kring Georg Dreke-Ring har problem med arbetslöshet, droger och kriminalitet. Skillnaden mellan bostadsområden fanns långt tidigare, men den har förstärkts nu.

¹²³ Samtal med Olaf den 8 september 2009, samtal med Heike den 7 och 8 september 2009 och samtal med Stefan den 8 september 2009.

¹²⁴ Intervju med Fritz, Walter och Gabriele den 8 september 2009.

Även under DDR-tiden bodde de bättre bemedlade i det som idag kallas miljonkvarteren. Ett nytt problem i detta sammanhang är skolans funktion som en marknadsplats där ungdomar handlar med cigaretter, alkohol, droger och mobiltelefoner.

En förklaring till denna förändring är nedmonteringen av det sociala skyddsnätet, vilket har lett till ökad arbetslöshet och social utslagning. Det existerar ännu en DDR-mentalitet som lever kvar hos många föräldrar och som innebär att de förväntar sig att staten tar hand om dem när problem uppstår. Föräldrarna klarar inte av att ta egna initiativ, vilket smittar av sig på barnen. Det är denna kombination av DDR-mentalitet och frånvaro av socialt skyddsnät som skapar en besvärlig situation för många familjer i dagens Prenzlau.¹²⁵

Den här kopplingen till det förflutna kommer inte fram i samtalen med ungdomarna. Inte heller när jag försöker föra in samtalet på Prenzlau i en historisk kontext spelar DDR någon självklar roll. Det är möjligt att detta beror på avsaknaden av konkreta minnesmärken som berättar något om DDR-tiden. Det ungdomarna nämner är framför allt två saker: den medeltida stadsmuren och Marienkirche. Detta är stadens självklara landmärken och självklara inslag i ungdomarnas liv. Just denna dag har jag själv sett två klasser som blivit undervisade av lärare längs muren. Efter en stunds överläggning nämner de också ett minnesmärke från andra världskriget. De talar däremot väldigt lite om spår från DDR, vilket kan bero på att de inte är lika tydliga som exempelvis stadsmuren. När jag talar om mina egna iakttagelser såsom monumentet över röda arméns soldater eller små områden i vilka hus och gator förfallit förefaller det som om de inte funderat särskilt mycket på detta.¹²⁶

Konklusion

Prenzlau är en ganska typisk småstad. Mycket av det man ser när man vandrar genom staden påminner om andra städer av liknande storlek. Visst

¹²⁵ Samtal med Olaf den 8 september 2009, samtal med Heike den 7 och 8 september och samtal med Stefan den 8 september 2009.

¹²⁶ Intervju med Dirk, Florian och Gabriele den 8 september 2009.

finns här spår som vittnar om att staden en gång var en del av DDR, men i stora delar av staden har jag svårt att peka på något konkret som avslöjar i vilken del av Tyskland jag befinner mig.

Även från ungdomars perspektiv är staden en typisk småstad. Här finns olika ungdomsgrupper, klassiska mötesplatser som parken och idrottsföreningar och en längtan till något annat där kultur- och affärsutbudet är större. Prenzlau uppvisar också sociala skillnader liknande dem man finner i andra städer av samma storlek. När det gäller ungdomarnas syn på Prenzlau är det tydligt att de inte förknippar staden med DDR-tiden. Prenzlau för dem är något annat än för den historieintresserade som vandrar genom staden och letar efter spår från den tiden. DDR är förmodligen ett begrepp som för dem är betydligt större än Prenzlau.

Frågan är hur dagens situation för ungdomar i Prenzlau skiljer sig från DDR-tidens sista decennium. På ett par områden kan man med detta lilla underlag skönja några skillnader. Det faktum att ungdomarna tycker att Prenzlau har för lite att erbjuda i fråga om affärer, kulturutbud eller nöjen avslöjar att dessa saker blivit en självklar del av identitetsskapandet. Det är tydligt att de i detta avseende i stor utsträckning är påverkade av en västlig kulturfär, vilket är en skillnad mot DDR-tiden. Om vi tar exemplet med biografen i Prenzlau tycker ungdomarna att det är synd att den lokala biografen visar filmer långt senare än i Berlin.

De reflekterar dock inte över det faktum att filmerna faktiskt över huvud visas. Ungdomarna visar i mångt och mycket en attityd och en mentalitet som gör att det är svårt att skilja dem från deras jämnåriga kamrater i väst. Kanske blir svaret ett annat när vi diskuterar fenomenet DDR med dem, utan att koppla det till Prenzlau. Det förefaller inte orimligt med tanke på att den äldre generationen gärna jämför med DDR-tiden och att dagens generation därför inte är opåverkade av föräldrars och äldre bekantas åsikter.

Heike, Olaf och Stefan menar att DDR-tiden efterlämnat spår och att detta påverkat utvecklingen i Prenzlau och därmed situationen för de unga. De är överens om att den stora skillnaden är att de sociala olikheterna blivit större sedan 1989, däremot har man olika förklaringar till orsaken. De sociala skillnaderna har lett till ett ökat utanförskap bland en del ungdomar med till exempel kriminalitet och drogmissbruk som följd. Utbudet vad det gäller olika aktiviteter för ungdomar uppvisar också en del skillnader.

Tidigare var det skolan som styrde en stor del av ungdomarnas tillvaro med så kallade *AG:s*. Att dessa aktiviteter inte finns kvar har givetvis att göra med att skolsystemet reformerats och att statens inflytande minskat. Med tanke på den höga arbetslösheten och bristen på utbildningsmöjligheter går idag ungdomarna också en osäkrare framtid till mötes, åtminstone om de stannar kvar i Uckermark. Förr tog staten hand om eller kontrollerade människorna, vilket gjorde att de mer eller mindre var garanterade arbete. Detta är de mest markanta skillnaderna.

Det finns också en del likheter som visar att livet för ungdomar i Prenzlau i vissa fall inte förändrats lika dramatiskt. Punkare fanns redan under DDR-tiden, vilket visar att landet inte var okänsligt för influenser från väst. Problem med ungdomsrelaterat våld och drog- och alkoholmissbruk existerade också under DDR-diktaturen. Även i DDR fanns det sålunda sub- och motkulturer. Mötesplatserna då och nu uppvisar också liknande mönster, inte minst när det gäller idrottsföreningarnas betydelse för att locka ungdomar.

Låt mig här kort konstatera att ungdomar i Prenzlau inte kopplar ihop staden med DDR. Staden är viktig för deras identitetsskapande men på ett annat sätt. Frågan är om den DDR-mentalitet som många ungdomar, enligt Olaf, får med modersmjölken finns och vilken roll den i så fall spelar för att förstå i vilken utsträckning arvet efter DDR färgar identitetsskapandet hos ungdomar i Prenzlau. Detta är en fråga som jag hoppas kunna få besvarad i de enskilda intervjuerna och som kräver fler infallsvinklar än endast staden.

6 Åtta ungdomar

Inledning

Min tanke med detta kapitel är att presentera de åtta ungdomar som deltagit i studien i syfte att lyfta fram vad de är intresserade av och vad som påverkar deras identitetsskapande. Dock har jag här valt att inte accentuera deras attityder till Tyskland. Genom att lyfta fram deras vardag, skola, familjeförhållanden, fritidsintressen och framtidsplaner blir man varse i vilka kulturella sfärer de rör sig och hur dessa färgar deras värderingar. Det som är intressant är exempelvis populärkulturens eller sportens roll. Frågor som om musik från Tyskland eller DDR är viktig kan öka förståelsen för vilken roll det tyska spelar. Då blir också nationens roll för identitetsskapandet tydligare, eftersom den kan analyseras i ljuset av ungdomarnas vardag och intressen.

Familjeförhållanden kan också bidra till att skapa förståelse för i vilken utsträckning ungdomarna är påverkade av sina föräldrars erfarenheter och på så sätt bringa större klarhet huruvida det föreligger generationsskillnader eller inte. Ytterligare en viktig aspekt är att studera vilka faktorer som är de mest centrala beträffande identitetsskapandet och ställa det i relation till nationens betydelse.

Alexander

Vad är det för en halsduk han har? tänker jag när Alexander kommer in i rummet. Alexander har långt hår och är klädd i slitna jeans, kängor och munkjacka. Vi hälsar på varandra och jag frågar honom om halsduken och tänker att det nog är ett lag från östra Tyskland. "Mainz 05", säger han. Alltså ett lag från västra Tyskland vars fans är kända som de gladaste i landet. Det märks att han är nöjd med min förvånade reaktion på halsduken, i

synnerhet när jag berättar att jag är medlem i Kaiserslautern, ärkerivalen från samma delstat, Rheinland-Pfalz.

Det som är slående med Alexander sätt att samtala är att han gärna vrider och vänder på de ämnen vi diskuterar. Det är mindre sällan som hans svar är entydiga. Många gånger återkommer han till ett ämne som vi behandlat en kvart tidigare och då kan perspektivet ha skiftat och därmed hans inställning. Han associerar fritt och ser kopplingar mellan sina intressen som musik och fotboll och olika samhällsfenomen.

Alexanders far arbetar som frilansjournalist och författare, och med honom diskuterar Alexander gärna. Han berättar att pappan har påverkat honom i så motto att han blivit uppfostrad att själv ta ställning och fundera på hur olika saker hänger ihop. Mamman jobbar i Prenzlau bokhandel och behandlar sonen som en liten prins, vilket innebär att hon ger Alexander väldigt stor frihet. Föräldrarna är skilda, men bor båda i Prenzlau. Alexander berättar att han är den yngste i familjen och att hans sex halvsyskon är utspridda över hela Tyskland, vilket hindrar honom från att träffa dem tillräckligt ofta.

Det största intresset i Alexander liv är musiken. Musikens roll är väldigt tydlig när man talar med honom och betyder enormt mycket för hans identitetsskapande. Genom musiken har han inte bara sitt största fritidsintresse, utan den speglar också till en stor del människan Alexander; hans positionering gentemot andra, politiska hemvist och även framtidsplaner:

Also Musik da geht so mein ganzes Leben ein. Ich kann nicht ohne Musik, ich spiele den ganzen Tag Musik. Ich habe dann auch mit Bassunterricht angefangen, bin eigentlich die ganze Woche nachmittags immer unterwegs, weil ich in mehrere Bands spiele, noch mit Geige etwas anfange. Noch so besondere Sachen, also auch unregelmäßige Sachen machen, also irgendwo im Duett mitspielen. Ja, eigentlich sind das meine ganzen Wochen, eigentlich so mein ganzes Leben.¹²⁷

Alltså, i musiken passar hela mitt liv in. Jag kan inte vara utan musik, jag spelar musik hela dagen. Jag har också börjat med att ta baslektioner, under hela veckan på eftermiddagarna är jag egentligen alltid på språng, eftersom jag spelar i flera band och har något på gång med fiolen.

¹²⁷ Intervju med Alexander den 19 november 2009 (översättningarna är författarens egen).

Dessutom speciella saker, alltså jag gör sådana tillfälliga prylar, alltså spela med i en duett någonstans. Ja, egentligen är det hela veckorna, egentligen hela mitt liv.

Musiken tar emellertid inte bara upp en stor del av Alexanders liv, utan speglar också till stor del hans åsikter. Även om han har många strängar på sin lyra – han spelar allt från klassisk musik till punkrock och trakterar olika instrument som fiol och bas – är det framför allt punkmusiken som format honom. De flesta av Alexanders vänner återfinns på den lokala punkscenen i Prenzlau som han själv är en del av och vilken tillsammans med pappans inflytande, enligt Alexander, är det faktorer som präglar hans livsåskådning.

Till skillnad från de andra informanterna har Alexander svårt att ta skolan på allvar, även om han uttrycker en medvetenhet om att han borde göra det. I stället är det främst hans intresse för musik, men också politik och fotboll som präglar honom.

Martin

Martin är född 1991 i en liten by, Wittstock, utanför Prenzlau, men familjen flyttade till Prenzlau, eftersom bussförbindelserna var för dåliga när barnen började skolan i Prenzlau. Han är uppfostrad i kristen protestantisk anda, vilket, enligt Martin, innebär att familjen går i kyrkan varje jul. Hans föräldrar och mor- och farföräldrar är alla uppvuxna i DDR. Hans morföräldrar dog tidigt liksom farfadern och den enda äldre släkting som han kommer ihåg är farmodern som dog 2003.

Fotbollen och närheten till Wittstocks fotbollsplats verkar ha präglat honom mer än kyrkan. Pappan spelade i byns lag och Martin började tidigt spela i klubbens pojklag, Martin säger att hans största intressen är fotboll, musik och skolan. Det är dock fotboll och skola han diskuterar mest. ”Fußball bedeutet mir sehr viel. Es ist praktisch der Ausgleich zwischen Schule und Fußball...ist so. Ich war mal Fan vom FC Bayern München wie fast jeder Deutsche“ (Fotboll betyder mycket väldigt mycket för mig. Den fungerar praktiskt taget som motvikt till skolan...så är det. Jag var tidigare FC Bayernfan som nästan varje tysk).¹²⁸

¹²⁸ Intervju med Martin den 16 november 2009.

Idag har han inget favoritlag, men hans mamma och syster håller på Hertha BSC och pappan på Bayern, men under DDR-tiden var Dynamo Dresden hans favoritlag. För Martin är fotboll någonting som är kul att spela och spännande att titta på, men han har däremot ingen förståelse för alla som viftar med tyska flaggan och skriker och vrålar när tyska landslaget deltar i EM eller VM. Han insåg dock tidigt att han inte hade tillräckligt med talang för att själv spela. I stället slog han in på en domarkarriär i vilken han har lyckats bättre. Han berättar stolt att han var assisterande domare i en match mellan Hertha BSC och Rot-Weiß Prenzlau.

Martin ger intryck av att vara både ambitiös och målmedveten. Han kämpar för att få betyg 1 i de flesta ämnen och deltar i olika projekt på skolan.¹²⁹ För tillfället funderar han på två yrkeskarriärer: jurist eller lärare. Det som gör honom en smula kluven beträffande yrkesvalet är att läraryrket inte erbjuder samma möjligheter till karriär som juridiken, både när det gäller yrkesmöjligheter och löneutveckling. Han pekar också på att lärare har sämre betalt i östra Tyskland än i västra.

Föräldrarna arbetar båda två, pappan som mekaniker och mamman som affärsbiträde. De är medvetna om hans planer och tycker att han bör satsa på en juridikutbildning, eftersom de inte känner sig tilltalade av tanken på att han eventuellt skulle kunna bli lärare. Han berättar att föräldrarna inte var så framstående i skolan, men att de menar att han måste göra sitt yttersta. Hans syster studerar ekonomi och engelska i Greifswald och fungerar som en slags förebild. Martin är inte främmande för att flytta från Prenzlau till västra Tyskland eller utomlands.

Jag frågar om han vill studera direkt efter studenten, men han säger att han först måste göra värnplikt. I Tyskland kan man välja mellan militärtjänstgöring och det som kallas *Zivildienst*. För närvarande är det sistnämnda nio månader men just nu funderar man på att minska tiden till sex månader. Martin säger att "Bundeswehr rechne ich aus das ist nicht mein Ding" (militärtjänstgöring går bort, det är inte min grej).¹³⁰ Detta är en ganska karaktäristisk kommentar från Martin. Han ger intryck av att vara oerhört fokuserad på det som intresserar honom – studierna och domarkarriären – medan annat, som militärtjänstgöring, är fenomen som stör hans utstakade väg.

¹²⁹ I Tyskland är 1 det bästa betyget, medan 6 är det lägsta.

¹³⁰ Intervju med Martin den 16 november 2009.

Heidi

Det märks direkt när Heidi kommer in i biblioteket att hon tycker att detta skall bli intressant. Vi hälsar på varandra, och jag hinner inte ens berätta om hur intervjun kommer att gå till innan hon talar om för mig hur mycket hon har sett fram emot att bli intervjuad och hur spännande hon tycker att det skall bli. Till skillnad från några av de andra ungdomarna visar Heidi ingen osäkerhet och förhåller sig inte heller avvaktande i början av intervjun. Tvärtom är hon ivrig att komma igång, och så fort jag sätter igång diktafonen börjar hon att berätta om sina framtidsplaner, i vilka historiestudier är ett tänkbart alternativ. Det viktiga för henne är dock inte att endast klargöra detta, utan att också direkt deklarerera sitt förhållningssätt till Tyskland och dess historia.

Hon berättar att hon bor i en liten by utanför Prenzlau, Kraatz, tillsammans med sin yngre syster, mamma och styvpappa. Såväl Heidis mamma som styvpappa förvärvsarbetar, vilket inte alltid är fallet i en region präglad av hög arbetslöshet. Heidi är också tacksam att hon genom styvpappan lyckats få ett feriejobb på den armaturfirma som han arbetar.

Att bo på landet och lära sig att ta hand om gården och djuren är något hon uppskattar. Helgen före intervjun har familjen slaktat grisarna, vilket Heidi berättar som vore det något de flesta ungdomar i hennes ålder sysslar med. Heidi har dock inte alltid bott på landet. Före föräldrarnas skilsmässa bodde familjen i Prenzlau och därefter i Schmölln utanför staden.

Det ständiga flyttandet har påverkat henne en hel del, säger hon. Framför allt har det inneburit att hon inte har så god kontakt med sin pappa och att de endast träffas sporadiskt. Dessutom har flyttandet inneburit att hon måst byta skola några gånger, och Heidi säger att detta har utvecklat henne som person. Idag är hon mycket tryggare och mer utåtriktad. Hon säger att hon är den som många i skolan vänder sig till när de har problem med någonting och känner att de vill prata med någon som lyssnar.

Livet på landet har präglat henne en hel del, och hon tycker att detta märks på hennes personlighet. Därför kallar sig själv *Dorfkind*:

Na, ja hier in Prenzlau...ist halt meine Heimatstadt. Ich bin hier geboren und...ich finde Prenzlau eine sehr schöne Stadt aber mir ist sie eigentlich schon zu groß. Ich bin eher so ein Dorfkind, wie man so sagt. [...] Ich mache auch gerne einzelne Spaziergänge so ganz alleine übers Feld wo ich keine Menschenseele habe. [...] Und, ja, da denke ich denn

so über vieles nach und da wird mir denn so auch einiges klar was jetzt z.B. passiert ist oder was ich eigentlich will oder warum das jetzt so gelaufen ist...¹³¹

Ja, här i Prenzlau...det är helt enkelt min hemstad. Jag är född här och...jag tycker att Prenzlau är en väldigt vacker stad, men jag tycker egentligen att den är för stor. Jag är snarare ett landsortsbarn, som man säger [...] Jag går gärna ut och promenerar helt ensam över fält där utan en själ i sikte och ja, då reflekterar jag över olika saker och då blir jag också på det klara med vad som till exempel har hänt eller vad jag egentligen vill eller varför något gick som det gjorde...

Även när det gäller Heidis fritidsintressen finns det en tydlig koppling till landsbygden. Ridningen upptar en stor del av hennes fritid och tre dagar i veckan beger hon sig till stallet för att rida. Såväl hennes mamma som pappa spelar fotboll. Heidi berättar att också fotboll spelar en viktig roll för henne, eftersom fotbollen för henne är en plats där hon kan träffa sin pappa och sin halvbror.

Det som upptar mest tid i Heidis liv är dock skolan. Hon tillmäter den stor betydelse av två anledningar. För det första därför att hon vill komma vidare i livet och då krävs bra betyg, och för det andra för att skolan är en viktig mötespunkt. Hon betonar dock att hon har en seriös inställning till skolan och att hon uppfattar sig själv som en duktig elev, även om hon då och då misslyckas med en uppgift eller med ett prov. Hon har för det mesta ettor och tvåor i betyg, något som är viktigt om hon skall kunna studera vidare efter avslutade gymnasiestudier.

Heidi nämner inga subkulturer, föreningar eller andra intressen som spelar en viktig roll för hennes identitetsskapande. I hennes fall är det snarare landsbygden, ridningen och skolan som är de viktigaste faktorerna. När hon talar om framtidsplaner blir det dock påtagligt att platsens betydelse tillsammans med historien och dess konsekvenser är viktiga för hennes identitetsskapande. Att det är viktigt med goda betyg är extra påtagligt i städer som Prenzlau i östra Tyskland. Arbetslösheten är hög och det finns inga riktigt stora arbetsgivare som kan locka med arbete efter avklarade studier. Inte heller finns det något universitet i regionen. Denna realitet påverkar Heidis identitetsskapande i allra högsta grad. Samtidigt som hon ger uttryck för en mycket stark identifikation med livet på landet finns

¹³¹ Intervju med Heidi den 17 november 2009.

det hos henne en insikt om att hon måste söka sig bort från Uckermark för att kunna studera eller arbeta.

Jana

Att Jana är uppvuxen på en bondgård i närheten av Brüssow, 25 kilometer utanför Prenzlau, är inget jag skulle ha gissat innan hon berättade det. Jana ger nämligen intryck av att vara ett par år äldre än hon är, talar en vårdad högtyska och är stiligt klädd. Familjen driver lantbruket som varit i familjens ägo i över 100 år eller fem generationer. På gården bor även Janas farföräldrar.

Avståndet till Prenzlau och skolan innebär att en stor del av Janas vardag kretsar kring skolan. Hon stiger upp tidigt och kommer hem först sent på eftermiddagen. Även Janas extrajobb har med skolan att göra. Hon ger extrahjälp i franska till en elev. Skolan till trots hinner hon dock med andra intressen också. Hon tittar gärna på amerikanska situationskomedier som *Desperate Housewives*, *Friends* eller *King of Queens*. Film tittar hon också på en del. Jana intresserar sig även för teater, dans och musik. På min fråga vilken musik hon tycker om säger hon att hon gillar tysk musik för då förstår hon texterna bättre. Hon nämner tyska band som Silbermond och Rosenstolz.

Skolan är sålunda en viktig del i hennes liv och hon siktar också på att ta studenten med så goda betyg som möjligt. Hon är väldigt språkintresserad och vill gärna arbeta som aupair efter avklarad examen, allra helst i Australien, men hon kan även tänka sig Irland och England. Hon har gjort en språkresa till Frankrike som gav henne blodad tand.

Efter detta år vill hon studera någonting som har med språk att göra, som hotellnäring, ekonomi eller affärer. I förlängningen skulle hon gärna vilja arbeta utomlands. Jana är väldigt intresserad av resor. Varken Jana eller hennes bror har dock några planer på att ta över gården, utan har helt andra planer för framtiden.

Ja, also die meisten Leute fragen mich, was willst du machen nach dem Abi? Dann sage ich halt: Hotelgewerbe. Und dann sagen die Meisten: ach nicht Landwirtschaft oder Medizin, also Tiermedizin so, ne? Also ich finde es ganz toll diese Tradition, ich würde es auch gern weiterführen,

aber ich habe keine Interesse daran. Ich mag auch nicht hier bleiben. Ich finde es hier so langweilig [...] Also ich muss zu Schule fahren 25 Kilometer, ich stehe morgens um halb sechs auf. Ich möchte ein bisschen mehr Spannung, ein bisschen mehr Action.¹³²

Ja, många frågar mig vad vill du göra efter studenten? Då säger jag helt enkelt: Hotellnäring. Då säger de flesta: åh, inte lantbruk eller medicin, alltså djurmedicin liksom, eller? Jag tycker verkligen den är fantastisk den här traditionen och jag skulle gärna vilja föra den vidare, men jag har inget intresse av det. Jag vill inte stanna här. Jag tycker det är så långtråkigt här [...] Alltså, jag måste åka 25 kilometer till skolan, jag stiger upp vid halv sex på morgonen. Jag vill ha lite mer spänning, lite mer action.

Jana vill gärna söka sig bort från Uckermark, men till skillnad från många andra motiverar hon inte detta med bristen på arbete (vilket kan förklaras av att hon skulle kunna ta över gården) eller de i det närmast obefintliga möjligheterna till vidare studier i regionen. I stället är det andra skäl som driver henne. Det finns ett mer spännande liv som väntar bortom horisonten och därför är det mödan värt för Jana att studera flitigt för att kunna ta sig från Prenzlau till någonting annat.

Mathias

Mathias berättelse om hur det är att växa upp i Prenzlau handlar om en familj som lyckats. Det märks att Mathias är en person som är trygg i sig själv, och berättar om svagheter och styrkor på samma självklara sätt. Det centrala i hans liv är familjen. Idag bor de några kilometer utanför Prenzlau i Röpersdorf, idylliskt belägen vid Uckersee. Byn kallas ibland skämtsamt eller nedsättande för Reichendorf, då det framför allt är välsituerade människor som bor där. Mathias familj bodde dock tidigare inne i Prenzlau i en lägenhet, och han säger att på den tiden levde familjen under ganska knappa förhållanden. Mamman var arbetslös efter att ha varit hemma med Mathias under ett år. Pappan jobbade som tryckare, men kom på idén att starta eget som försäkringskonsult. Denna firma har pappan fortfarande och även Mathias mamma arbetar i den.

¹³² Intervju med Jana den 16 november 2009.

Att familjen har lyckats och trivs i Prenzlau visas även av det faktum att det av Mathias utsågs att döma inte finns några större spår av *Ostalgie* i familjen. Den positiva bild av DDR och negativa bild av återföreningen som är vanlig i östra Tyskland lyser i det närmaste med sin frånvaro. Mathias berättar istället om en familj som under åren fått det allt bättre och den uppväxt han beskriver är en trygg sådan. Han berättar med värme i rösten om familjens betydelse och hur de ställer upp för varandra. Även andra äldre släktingar som mor- och farföräldrar spelar en viktig roll för honom. På somrarna brukade han tillsammans med en kusin umgås med farfadern i en semesterby strax utanför Prenzlau. Farfadern brukade ta ut dem på små seglatser på Uckersee, och därifrån har Marcus fått sitt stora segelintresse.

Utanför seglingen intresserar han sig för musik och tillsammans med pappan brukar han spela gitarr. Skolan tar upp en stor del av Markus tid, men han har ännu inga tydliga mål med sina studier. Han tillmäter emellertid inte skolan särskilt stor betydelse, och konstaterar att det är någonting som är självklart i livet. Däremot säger han att han eventuellt kan tänka sig att bli lärare i framtiden, eftersom han är väldigt intresserad av både tyska och historia.

[v]on da ab sind wir halt darauf gekommen, ja was kann ich denn so eigentlich, so wirklich gut und da ist mir in der Schule z.B. sofort aufgefallen...Deutsch und Geschichte mag ich sehr gerne weil ich halt...Deutsch halt weil ich auch viel gelesen habe und Geschichte halt weil es mir einfach so ein bisschen interessiert hat.¹³³

Därihenom kom vi fram till, ja vad kan jag egentligen riktig bra och då slog det mig direkt, att i skolan till exempel...tyska och historia gillar jag verkligen, därför att de liksom...tyska helt enkelt därför att jag läser mycket och historia därför att jag helt enkelt är lite intresserad av det.

Detta är ett typiskt resonemang från Mathias sida. Dels är det oerhört rationellt, dels betonar han också att familjen är en självklar del av livet. Inte sällan är det familjen som gör saker eller fattar beslut tillsammans. Det är också familjen som är huvudaktör i den tydliga kronologiska livsberättelse han presenterar för mig under vårt samtal, vilket kan förklara att han, till skillnad från de andra, inte heller tillmäter skolan någon stor betydelse som mötesplats.

¹³³ Intervju med Mathias den 17 november 2009.

Iris

Det första som slår mig när jag möter Iris är att hon till skillnad från flera av de andra deltagarna inte berättar lika mycket. Inledningsvis är hon snarare lite avvaktande och förefaller lite osäker på vad som förväntas av henne. Hennes svar är många gånger kortfattade och jag får till en början ett intryck av att hon inte tycker att hon har så mycket att säga. Det tar inte särskilt lång tid för henne att berätta om sitt liv. Svaren är dock inte bara korta, utan också väldigt koncisa. Det senare upptäckte jag först en bit in i vårt samtal när hon blivit lite bekvämare med situationen och framför allt vid genomlysningen av vårt samtal senare på dagen.

Iris bor i en by dryga två mil utanför Prenzlau med sin mamma och pappa. En äldre bror har hon också, men han bor med sin familj i Dresden. Båda föräldrarna jobbar i Prenzlau. Mamman är rektor på en förskola mitt emot Scherpf-Gymnasium och pappan arbetar på *Krankenkasse* (ung. Försäkringskassan). De bor i ett hus och Iris beskriver byn som en idyll: "Wir haben 400 Einwohner und einen schönen See" (Vi har 400 invånare och en vacker sjö).¹³⁴ Det som tilltalar henne med att bo där är närheten till alla människor och att man inte är anonym som i staden.

Det centrala i Iris liv är studierna. Efter gymnasiet hoppas hon på naturvetenskapliga studier vid universitetet i Greifswald. Tanken på att studera långt från hemmet lockar inte. Förutom studierna säger hon att hon läser en hel del, ser en och annan film på bio och umgås med kompisar. Studierna gör att det inte blir mycket tid över till andra fritidsaktiviteter, med undantag för musik och teater som fyller en viktig funktion i hennes liv.

Hennes favoritmusik är av det lite hårdare slaget och hon gillar band som In Flames och Linkin Park. Hon säger att tysk musik inte intresserar henne, utan att det främst är engelska och amerikanska band som hon lyssnar på. Över huvud spelar musiken en viktig roll i familjen. Pappan, som förefaller vara en person som påverkat Iris mycket musicerar själv och har en stor skivsamling, lyssnar ofta på musik hemma. Jag frågar om de lyssnar på musik tillsammans:

¹³⁴ Intervju med Iris den 18 november 2009.

Na ja, also wenn Papa schon Musik anmacht dann muss ich zuhören (lacht). Der hat auch so die Sachen von früher, die er damals gehört hat als er Jugendlicher war. [...] Na ja, so auch...sogar DDR-Musik wie Lift und Elektra und diese ganze Bands. [...] mein Papa und meine Mutter sind letztens auch hingefahren, also zum Konzert.¹³⁵

Ja, alltså när pappa sätter på musik då måste jag lyssna (skrattar). Han har också gamla grejer från förr, liksom, som han lyssnade på när han var ung [...] Ja, också...till och med DDR-musik som Lift och Elektra och alla de banden. [...] min pappa och min mamma åkte nyligen dit, till konserten alltså.

Även om Iris inte delar pappans musiksmak menar hon att han påverkat hennes musikintresse. Även mamman är kulturintresserad och med henne går Iris gärna på teater. Allra helst ser hon *Faust*. Överhuvudtaget märks det att Iris föräldrar utövar ett stort inflytande på henne och att hon också har ett stort förtroende för dem. I synnerhet pappan verkar vara en viktig person i hennes liv. På de flesta områden som vi diskuterar kommer föräldrarnas syn på olika fenomen fram.

Inte minst gäller detta Iris och föräldrarnas inställning till skolan. De är alla överens om att detta har störst betydelse för Iris just nu. Att skolan är så viktig hänger mycket ihop med den sociala situationen i Prenzlau. Iris konstaterar att situationen är extrem i området och att det inte finns några jobb att få. Hon berättar att föräldrarna ofta säger att det var annorlunda under DDR-tiden och att alla då hade arbete. Det är dock långt ifrån alltid som Iris är av samma åsikt som föräldrarna. Hon säger också flera gånger under samtalet att föräldrarna är ganska negativt inställda till dagens Tyskland, medan DDR ofta framställs mera positivt.

Magdalena

Magdalena är den sista som jag intervjuar en fredagsförmiddag. Hon har ett avspänt sätt att berätta om sig själv och verkar trivas med att berätta om sitt liv. Precis som många andra som går på Scherpf-Gymnasium bor Magdalena utanför Prenzlau. Hon bor med sin familj i en liten by, Karlshof, som ligger

¹³⁵ Intervju med Iris den 18 november 2009.

ett par mil utanför Prenzlau. Magdalenas pappa är montör och hennes mamma arbetar på arbetsförmedlingen i Prenzlau. Till och med sjätte klass gick Magdalena i grundskolan i det lilla samhället Gramzow. Hon började gymnasiet i Prenzlau i sjunde klass. Flytten dit beskriver hon som en stor och omtumlande händelse, då klassgemenskapen från Kindergarten och grundskolan splittrades och att det kändes ganska ensamt de första dagarna på gymnasiet.

I likhet med flera av de andra ungdomarna är skolan väldigt viktig för Magdalena. Hon säger att den mesta tiden i veckan handlar om skolan. Hon stiger upp halv sex och är tillbaka från skolan strax efter fyra och då är det tid för läxor. ”Ja, die [Schule] spielt die größte Rolle, also ist halt lebensvorbereitend, ist ja der Abschnitt der uns so prägt wirklich” (ja, den [skolan] är viktigast, den är helt enkelt en förberedelse för livet, den är ju den del som verkligen präglar oss).¹³⁶ Då skolan tar så mycket tid blir också fritiden begränsad. Magdalena berättar att hon gärna läser vampyr- och deckarromaner och att hon tycker om att teckna, vilket hon har möjligheter att göra i skolan. Som de flesta andra tycker hon om att lyssna på musik och se på film, men hon har inga speciella favoritband eller favoritfilmer. Internet använder hon mest för att kommunicera med sina skolkamrater.

Efter avklarad gymnasieexamen vill Magdalena studera vidare. Helst vill hon studera psykologi eller antropologi, då hon är intresserad av mänskliga relationer. Även Magdalena nämner den höga arbetslösheten som ett viktigt incitament för att få bra betyg och kunna studera vidare. Hon menar det vanligaste samtalsämnet i byn där hon bor är arbetslöshet. Dessutom märks det att mammans erfarenhet som arbetsförmedlare givit henne en insikt i vad arbetslöshet innebär och att det är något hon till varje pris vill undvika.

Ett utmärkande drag hos Magdalena, vilket också hänger ihop med framtiden, är att hon ständigt ställer sig frågor om pengar och orättvisor. Bland annat ondgör hon sig över att hon, med två föräldrar som förvärvsarbetar, inte får något finansiellt stöd från staten, så kallat *BAFöG*, för att finansiera högre studier, medan studenter med arbetslösa föräldrar får det. Detta har fått henne att fundera på att arbeta i några år innan hon påbörjar sina universitetsstudier. Att sådana frågor präglar henne är kanske

¹³⁶ Intervju med Magdalena den 20 november 2009

inte svårt att förstå om man betänker den realitet med arbetslöshet och mörka framtidsutsikter som präglar regionen.

Florian

Det är två saker som är iögonfallande med Florian när vi inleder vårt samtal. Det första är att han – liksom Alexander – talar med en utpräglad *uckermärkisch*, och han talar den snabbt. Det andra är att han är väldigt nervös och det känns som om han tycker att situationen är obekvämt. Svaren är ofta korta och han ger ett intryck av att tycka att det är onödigt att utveckla dem. Nervositeten försvinner dock tämligen snabbt och Florians tal blir också långsammare, tack och lov.

Florian bor med sin mamma, pappa och syster i Prenzlau. Far- och morföräldrar lever ännu och bor även de i staden. Florian menar att familjen betyder väldigt mycket för honom.

Als Person? Na ja, sie geben mir Werte auf den Weg; was ist richtig, was ist falsch, was soll ich nicht machen? Ja, sie helfen mir auch bei Problem. Ich helfe ihnen, also ich...man lernt in der Welt ist ein Geben und Nehmen. Man muss um etwas...wenn man etwas kriegt muss man auch etwas zurückgeben. [...] Ist wichtig für...also das ist sehr wichtig für mich zu sehen dass wenn ich was gebe auch etwas zurückbekomme oder wenn ich etwas geben muss damit man nicht zu egoistisch wird.¹³⁷

Som person? Ja, de ger mig värderingar på vägen; vad är rätt, vad är fel, vad ska jag inte göra? Ja, de hjälper mig också om jag har problem. Jag hjälper dem, alltså jag...man lär sig att det är ett givande och tagande i livet. Man måste för att få...för att få något måste man också ge något tillbaka. [...] Det är viktigt för...alltså det är väldigt viktigt för mig att kunna se att om jag ger något också kan få något tillbaka eller om jag måste ge något så att man inte blir för egoistisk.

På fritiden umgås han gärna med sina kompisar och beskriver den som fylld av olika aktiviteter i vilka den minsta gemensamma nämnaren är bollen. Tillsammans med kompisarna spelar han gärna bowling eller biljard. Det allra största intresset är emellertid handbollen och Florian spelar i Prenzlaus

¹³⁷ Intervju med Florian den 19 november 2009.

a-lag. Jag frågar om det är någonting han vill satsa på, men han avfärdar detta snabbt med motivet att han inte är tillräckligt talangfull.

Florian åker gärna och tittar på bundesligafotboll och är ett hängivet fan till Hamburger SV. Han berättar med stor entusiasm att det finns en lokal supporterklubb i Prenzlau. Vi diskuterar fotboll en stund och jag frågar honom om det har någon betydelse om lagen kommer från öst eller väst. Han svarar inte direkt på frågan, men uttrycker att han gärna sett att det funnits lag även från östra Tyskland i Bundesliga, men att lagen i öst inte har samma resurser som i väst.

Florian tillmäter också skolan stor betydelse. Hans fördjupningsämnen är matematik och biologi, och dessa har han valt med tanke på att han tänker sig en framtid inom kemiindustrin.¹³⁸ En viktig anledning är att det i Brandenburg finns en framtid inom just denna bransch, enligt Florian. Han säger att han visserligen kan tänka sig att arbeta i andra delar av Tyskland, men att han gärna stannar i regionen. Liksom Magdalena funderar han på en yrkesutbildning och ett jobb för att kunna finansiera sina studier vid universitet senare.

Konklusion

Det finns en rad faktorer som påverkar identitetsskapandet hos ungdomarna, men några är mer frekventa än andra. Beträffande de kulturella sfärer som påverkar ungdomarna – som sport och musik – finns det inga tydliga kopplingar till östra Tyskland, även om både Iris och Alexander tack vare föräldrarna känner till musik som specifikt är förknippad med DDR. Tvärtom har ungdomarna intressen som inte förhåller sig annorlunda än vad ungdomar i väst har.

Den som tydligast uttrycker en primär identitet är Alexander som ju är ensam om att tillhöra en subkultur. I hans fall är musiken och punken väldigt tydligt det viktigast för honom. Det är punkens stil, musik och politiska budskap som till stor del står i förgrunden för hans

¹³⁸ På tyska: *Leistungsfächer*. Gymnasisterna väljer två ämnen inom vilka de fördjupar sig i. I dessa får de fem timmars undervisning per vecka i jämförelse med två i vanliga ämnen.

identitetsskapande. Det är också tydligt att staden Prenzlau påverkar och sätter gränser för ungdomarnas liv. Även om Alexander och i viss mån Iris och Heidi är väldigt intresserade av musik är det ingen som nämner några musikklubbar eller musikföreningar. I den mån föreningsliv spelar roll är det främst idrottsföreningar som lockar till sig medlemmar.

Skolan är kanske den viktigaste mötesplatsen och det som tillmäts störst betydelse av ungdomarna. Här finns också en markant skillnad mellan könen. Flickorna uttrycker tydligt att skolan intar en mycket central plats, vilket i de flesta fall har att göra med de allt annat än ljusa framtidsutsikterna i Prenzlau. Det finns en uttalad medvetenhet om att arbetslösheten och bristen på utbildningar innebär att ett bra betyg är oerhört viktigt för att förverkliga de framtidsplaner man har. Härvid kan man sålunda tala om att den spatiala kontexten påverkar ungdomarnas liv och även deras identitetsskapande. Frågan är på vilket sätt den spelar roll när man diskuterar Tyskland och nationens betydelse för identitetsskapandet och i vilken utsträckning de olika tyska perspektiven påverkar och kommer i konflikt med varandra. Dessa frågor diskuteras i de följande kapitlen.

7 Synen på DDR

Inledning

För att man skall kunna förstå vilken roll DDR spelar för ungdomarnas identitetsskapande kan man utgå från begreppet DDR. Då inställer sig frågan vad detta begrepp implicerar. Historikern Kristian Gerner menar att en minnesplats i en dynamisk historiekultur kan vara ett större område, vilket har en plats i ett lands historiemedvetande och som väcker starka känslor hos dem som är förknippade med platsen.¹³⁹ Begreppet DDR framstår – av olika anledningar, inte minst ideologiska – som större än det geografiska rum det en gång betecknade. Historikern Konrad H. Jurasch menar att uppfattningen om DDR är avhängig vilken åsikt om eller intresse av DDR någon har. Han menar att de olika sätt att närma sig välfärdsdiktaturen, som han kallar DDR, också kommer till uttryck i den allmänna opinionen. Det handlar till stor del om i vilken utsträckning man betonar välfärd eller diktatur.¹⁴⁰ Det som står i fokus här är då vilken del som ungdomarna betonar, av vilka anledningar de gör det och hur detta påverkar deras identitetsskapande.

I kapitlet om forskningsläget konstaterades att dagens unga i östra Tyskland får sin kunskap om DDR från tre områden: föräldrar, media och skola. Att det inte sällan existerar en diskrepans i sättet att presentera DDR mellan de här olika områdena är känt, i synnerhet mellan den bild som föräldrar förmedlar och den som skola presenterar. Samtidigt bör man komma ihåg att såväl lärare i östra Tyskland som den generation ungdomarnas föräldrar tillhör, har kritiserats för att i alltför stor utsträckning försvara DDR. I mina diskussioner med ungdomarna i Prenzlau har dessa tre områden varit centrala. Det som avhandlas i detta

¹³⁹ Kristian Gerner 2009, s. 174–175.

¹⁴⁰ Konrad H. Jurasch 1999, s. 47.

kapitel är ungdomarnas uppfattning om DDR, hur denna uppfattning formas och på vilket sätt den påverkar ungdomarnas identitetsskapande.

DDR i skolan

Det som är mest slående beträffande DDR och skolan är att de flesta elever hävdar att DDR inte tas upp tillräckligt i undervisningen, varken i historia eller i samhällsorienterande ämnen. Anledningen till det blir aldrig riktigt utredd. Den enda förklaring som ges är att det helt enkelt handlar om att DDR skulle tas upp i slutet av läsåret, och att man helt enkelt inte hunnit med att läsa om DDR på grund av tidsbrist. Oavsett orsak, uttrycker många elever en irritation över och besvikelse på att inte ämnet tas upp i större utsträckning i undervisningen:

Jetzt muss ich leider sagen, das meine ich, ist ganz doll. Die DDR wird kaum behandelt. Es kommt zum Schluss der 10. Klasse ganz kurz wenn es überhaupt dran kommt. In unserem Buch stehen ganz viele Seiten da drüber, aber es wird eigentlich kaum behandelt. [...] Ja, also ich finde es halt doof weil es ist halt die jüngste Geschichte so 20 Jahre her und ich weiß überhaupt, also kaum was davon [...] die erzählen ja denn auch nur Bruchstücke. Aber in einer Hinsicht ist es ja auch gut dass man es nicht behandelt, finde ich, weil jeder es verfälscht. Jeder erzählt es von seiner Meinung aus wie er es erlebt hat.¹⁴¹

Nu måste jag tyvärr säga att jag tycker det är helt galet. DDR tas knappt upp. Det tas helt kortfattat upp i slutet av tionde klass om det över huvud tas upp och i vår bok är det ganska många sidor om det, men det tas knappt upp egentligen. [...] Ja, alltså jag tycker helt enkelt att det är dumt, eftersom det helt enkelt handlar om samtidshistoria, för 20 år sedan och jag vet överhuvudtaget inte, alltså knappt någonting om det [...] de berättar ju också bara delar av det. Fast på ett sätt är det ju också bra att man inte tar upp det, tycker jag, eftersom alla förfälskar det. Alla berättar det från sina egna perspektiv och hur de har upplevt det.

Janas irritation över avsaknaden av tillräcklig undervisning om DDR är representativ för gruppen. I några av berättelserna framkommer hur böckerna tar upp ett synsätt, medan lärarna har ett annat. De som gör denna

¹⁴¹ Intervju med Jana den 16 november 2009.

iakttagelse menar att böckerna är alldeles för vinklade, det vill säga färgade av en västtysk diskurs. Beträffande lärarna är det framför allt två fenomen som ungdomarna tar upp. För det första att lärarna är påverkade av sin egen erfarenhet och identifierar sig därför till en viss del med DDR eller östra Tyskland. För det andra att det är välfärdsstaten lärarna lovordar och talar om, inte diktaturen.

I samtalet med Martin framkommer den senare aspekten. Hans lärare är uppvuxna i DDR och därmed påverkade av den egna erfarenheten. Han menar att detta märks tydligt när de talar om det förflutna (jag tolkar detta som att han menar detta generellt och inte i en specifik undervisningskontext om DDR). De flesta lärare talar om *wir im Osten* (vi i östra Tyskland) och han menar att de identifierar sig mycket starkt med DDR. När jag frågar honom om han också gör det kommer svaret mycket snabbt:

Ich denke mehr so ihr (sehr betont). Ich habe nicht mit der DDR...also ich bin nachher erst geboren worden und habe auch keine, na ja, Erinnerungen. Wie gesagt, den Trabi den wir damals hatten den kenne ich persönlich nicht.¹⁴²

Jag tänker snarare ni (starkt betonat). Jag har ingenting med DDR...alltså, jag föddes ju först efteråt och har heller inga, typ, minnen. Som sagt var, Trabanten som vi hade då känner jag personligen inte till.

Martin markerar ett tydligt avstånd till DDR. Han uttrycker detta med enfass för att verkligen betona att han tillhör ett annat Tyskland, medan lärarna är en del av det gamla och därför känner samhörighet med DDR.

Alexander betonar den vardagliga aspekten, vilken lärare och föräldrar ofta nämner. Intressant är att han diskuterar detta i en större historisk kontext och därmed avdramatiserar betydelsen av den förändring som DDR:s upphörande innebär. Han hävdar att lärarnas inställning är att deras liv inte förändrats på något omstörtande sätt. Han jämför med hur det måste ha varit efter Nazitysklands sammanbrott, då alla tyskar, enligt honom, var "hitlerfans", men att de över en natt tvingades att ändra sina värderingar när Tyskland ockuperades av de allierade. Hans åsikt är att lärarna faktiskt ser

¹⁴² Intervju med Martin den 16 november 2009.

murens fall som ett steg mot frihet och återförening, men att deras vardag inte påverkats särskilt mycket av omställningen.¹⁴³

Även Florian menar att lärarna i allmänhet talar om vardagen i DDR, men att man inte diskuterat det inom ramen för historieämnet eller andra ämnen. Trots detta är han mycket bestämd i sin uppfattning om hur vinklade till exempel historieböckerna är beträffande DDR. De är alla skrivna utifrån ett västtyskt perspektiv. Han kan inte förstå att DDR skildras så negativt, och ställer sig frågan varför inte folket gjorde uppror om det var så illa ställt. På min fråga vad lärarna säger om detta svarar han lakoniskt: ”Die sagen immer glaubt nicht alles was in den Büchern steht. Mann soll ja sowieso immer nachdenken” (de säger alltid tro inte på allt vad som står i böckerna. Man bör ändå alltid tänka efter).¹⁴⁴

De allra flesta verkar vara överens om att det är för lite undervisning om DDR. I den mån det förekommer är det framför allt vardagen som lyfts fram, och då i ett positivt ljus. Iris, som inte hävdar att det varit för lite undervisning, menar att bilden av DDR som förmedlats varit objektiv och balanserad, att lärarna tagit upp både för- och nackdelar. Hon säger att det positiva var att alla hade arbete och bostad och att priserna hölls på en rimlig nivå. Paradoxalt nog menar Iris också att just ekonomin inte fungerade och att detta tillsammans med angiveri och spioneri tillhör de negativa aspekterna av DDR så som det presenteras i skolan.¹⁴⁵

Magdalena är den som tydligast skiljer sig från de andra. I hennes fall har undervisningen om DDR varit allt annat än bristfällig. I hennes historiekurs deltog eleverna i ett stort tematisk projekt om den fredliga revolutionen och murens fall, vilket resulterade i en utställning i Prenzlau stadshus. Projektet syftade till att fördjupa förståelsen för skeendet kring *die Wende*, men också till att förstå hur samhället fungerade under DDR-tiden. Magdalena menar att detta fick henne att ändra uppfattning om DDR, inte minst när det gäller hennes familjs erfarenhet.

Projektet, som tog nästan ett år i anspråk, hade en regional anknytning, berättar Magdalena. Hon menar att hon blev överraskad av att se vilken påverkan DDR-diktaturen hade på en så liten stad som Prenzlau.

¹⁴³ Intervju med Alexander den 19 november 2009.

¹⁴⁴ Intervju med Florian den 19 november 2009.

¹⁴⁵ Intervju med Iris den 18 november 2009.

Initialt intervjuade eleverna föräldrarna om olika teman, och det var då som hon insåg i vilken utsträckning staten styrde över människors liv och möjligheter. Hon lyfter till exempel fram pappans tid som gränssoldat. Utan denna insats hade högre studier för pappan varit en omöjlighet. Kopplingen mellan statens kontroll över medborgarna framträder tydligt för Magdalena i samband med att hon intervjuar föräldrarna. Även Magdalenas mamma ville studera vidare:

so habe ich halt erfahren dass meine Mutter in der DDR eigentlich hauptsächlich der Partei z.B. eingetreten ist nur um später eigentlich studieren zu können, weil sie das wollte und dazu musste sie dann in die Partei eintreten. Aber ihre Mutter hatte es ihr dann verboten, mehr oder weniger da hinzugehen und meine Mutter hat denn auch nicht studiert.¹⁴⁶

på så sätt fick jag reda på att min mor i DDR egentligen gick med i partiet huvudsakligen för att senare kunna studera egentligen, eftersom hon ville det och därtill var hon tvungen att gå med i partiet. Men hennes mor förbjöd henne sedan mer eller mindre att gå dit och min mor studerade inte heller därefter.

Magdalena menar att projektet fick henne att omvärdera DDR. Tidigare hade hon hört föräldrarna säga saker i stil med att det inte var så farligt under DDR-tiden, men då hade det främst handlat om vardagliga företeelser. Inte minst fick hon en helt annan bild av hur livet i DDR var för hennes föräldrar än det som de tidigare förmedlat:

Da kam auch interessantes, vorher wusste ich es nicht von meinen Eltern, weil sonst hat man immer so gutes ganz kurz gehört: ach na ja, in der DDR war alles gut und jeder hatte Arbeit und mit der Zeit hat man gemerkt dass es eigentlich doch Verblendung gewesen und das gab nicht nur positives und auch nicht negatives, aber muss man immer getrennt sehen.¹⁴⁷

Då blev det också intressant, tidigare visste jag inte det om mina föräldrar, därför... i vanliga fall har man jämt helt kort hört bra saker: ja i DDR var allt egentligen bra och alla hade jobb och med tiden har man märkt att det ändå egentligen var ett bländverk och det fanns inte bara bra saker och inte heller dåliga men det måste man hålla isär.

¹⁴⁶ Intervju med Magdalena den 20 november 2009.

¹⁴⁷ Intervju med Magdalena den 20 november 2009.

Det är tydligt för Magdalena att hennes kunskap om DDR växte tack vare att hon fick möjlighet att delta i projektet. Projektet tydliggjorde hur staten DDR påverkade staden Prenzlau och den egna familjen. Hennes berättelse bekräftar delvis det som Christiane Schulze visat, nämligen att det ofta existerar en avsevärd skillnad mellan den bild som föräldrar förmedlar och den som vetenskap och till viss del skola förmedlar.¹⁴⁸

Med undantag av Magdalena är alla överens om att den ringa undervisning som de fått om DDR och återföreningen lämnar en del att önska. Däremot skiljer de sig något åt i uppfattning om lärarnas sätt att tala om DDR och återföreningen. Iris, till exempel, menar att den bild som lärarna förmedlar är objektiv och balanserad, och till skillnad från Florian ifrågasätter hon inte lärarnas bild av DDR. Florian har svårt att förstå historieböckernas negativa skildring av DDR. Hans klenrognhet minskar inte heller av de svar han får av lärarna när de menar att man inte skall tro på de negativa skildringar av DDR som ofta förekommer i kursböcker. Här växer en annan bild av undervisningen fram. Den balanserade förmedling som Iris ger uttryck för skiljer sig från Florians erfarenhet. Det är möjligt att dessa skillnader beror på vad föräldrar förmedlar om DDR till sina barn.

Föräldrarna och DDR

De intervjuade ungdomarnas föräldrar påverkar ungdomarnas bild av DDR på flera olika sätt. För det första handlar det om föräldrarnas erfarenhet av DDR-tiden och hur den förmedlas till ungdomarna. Även den erfarenhet som gjorts efter 1989 spelar en viktig roll för omdömet om DDR. Det samband mellan en positiv erfarenhet av Förbundsrepubliken och en negativ bedömning av DDR, som exempelvis *Sächsische Längsschnittstudie* pekar på, är dock inte alltid för handen. Föräldrarnas omdöme om DDR påverkar ungdomarna till viss del och färgar av sig på deras attityder till DDR. Samtidigt finns bland flera av ungdomarna en oförståelse inför föräldrarnas uppfattning om DDR. För det andra nämner flera av ungdomarna att det i hemmen finns konkreta spår från DDR, det kan röra sig om foton på Trabanten, skivsamlingar med DDR-band eller hyllor med socialistisk

¹⁴⁸ Christiane Schulze 2005:50, s. 20–23.

litteratur. Slutligen finns det också personliga minnen eller berättelser som är tydligt knutna till DDR och som påverkar inställningen. Det är dock inte alldeles självklart att man talar särskilt mycket om DDR-tiden över huvud taget:

Na ja, nicht wirklich, also wie gesagt, halt manchmal kommt so eine Bemerkung wie...ja, in der DDR hatten wir es schon mal oder das war...finden wir damals besser und geregelter oder was die schon wieder über die DDR sagen ist totaler Blödsinn, aber so direkt dass wir uns hinsetzen und über die DDR reden das ist nicht der Fall.¹⁴⁹

Ja, inte riktigt, alltså som sagt, ibland kommer det en kommentar som att...ja, i DDR hade vi det redan eller det var...det tycker vi var bättre och mer ordnat då eller det de säger om DDR nu igen är rena dumheter, men det är inte så att vi direkt sätter oss ner och talar om DDR.

Heidis kommentar är typisk för de flesta ungdomar. De menar att man inte pratar särskilt mycket om DDR med sina föräldrar, och att när man gör det är det i samband med någon specifik händelse eller något tema. Nästan alltid gäller det betraktelser från det sociala livet och påfallande många tar upp liknande aspekter. Det kan röra sig om det faktum att alla hade jobb, att det fanns tillräckligt med daghemsplatser eller att man var mer solidarisk på den tiden.

Det framgår dock av ungdomarnas kommentarer vilken attityd föräldrarna har och att det i vissa fall också färgar av sig på ungdomarna. Iris berättar att hennes föräldrar och mor- och farföräldrar hävdar att det som står om DDR i skolböckerna inte riktigt stämmer överens med hur det verkligen var. Jag undrar om de försöker att försvara DDR. Iris skrattar lite uppgivet och säger att hennes pappa var sekreterare i *FDJ*¹⁵⁰ och stödde den kommunistiska tanken, men att han idag insett att DDR inte fungerade. Trots detta menar hon att idéerna lever kvar hos honom.¹⁵¹

¹⁴⁹ Intervju med Heidi den 16 november 2009.

¹⁵⁰ FDJ är en förkortning för Freie Deutsche Jugend som var en ungdomsorganisation i DDR, vars medlemsantal uppgick till närmare 90%. Utan medlemskap i FDJ begränsades möjligheter till studier och yrkeskarriärer. Organisationen grundades dock som en antifascistisk rörelse redan 1936, och existerar ännu i flera tyska storstäder, både i öst och i väst. Medlemsantalet är dock försvinnande lågt.

¹⁵¹ Intervju med Iris den 18 november 2009.

Att som Iris pappa fortfarande tro på den kommunistiska tanken är inte representativt för gruppen, men det finns andra mer vardagliga tecken på att föräldrarna till viss del fortfarande identifierar sig med DDR. Martin berättar om sin pappa som envisas med att hålla kvar vid sitt gamla körkort därför att han inte riktigt vill identifiera sig med Förbundsrepubliken, och att han på så sätt skiljer sig från dem som är födda efter murens fall:

Ich glaube die sehen dass ein bisschen anders wie ich, durch die DDR halt. Also mein Vater besteht noch auf seinem DDR-Führerschein. Wir haben alle neue, er hat noch den Alten wo schön DDR auf steht, also noch gültig und den möchte er noch nicht abgeben.¹⁵²

Jag tror att de uppfattar det en smula annorlunda än jag, tack vare DDR helt enkelt. Min pappa håller ännu fast vid sitt DDR-körkort. Vi har alla nya, han har ännu det gamla på vilket det prydligt står DDR, alltså ännu giltigt och det vill han inte ge ifrån sig.

Trots att körkortet är minst sagt nött i kanterna vägrar pappan att byta ut det. Martin konstaterar att det inte finns något som helst nyttovärde med att till varje pris behålla körkortet. För pappan finns det uppenbarligen ett förhållande till DDR som är viktigt att bevara, vilket Martin kan förstå.

Även Iris vittnar om att hennes pappa fortfarande har ett tydligt förhållande till DDR. Han lyssnar på band från DDR, det som hon kallar för DDR-musik. Jag frågar om hon också lyssnar på dem. Hon skrattar och säger att när pappa lyssnar måste jag också lyssna. Hon berättar om hur pappan vurmar för den rockscen som en gång fanns i DDR, men säger också att den inte betyder något för henne.

Det finns också de familjer som konstaterar att det mesta var dåligt i DDR och uppskattar det återförenade Tyskland. Florian berättar att hans föräldrar och äldre släktingar oftast säger att "das war eigentlich ganz schlecht" (det var egentligen rätt dåligt) under DDR-tiden. Ordet egentligen avslöjar att även de ser såväl positiva som negativa sidor av DDR, men att det negativa överväger. Det paradoxala är att Florian, precis som han gör med skolböckernas innehåll, ifrågasätter detta omdöme och ställer sig frågande till om det verkligen kunde vara så illa. Denna tveksamma attityd är något han delar med flera andra. De vittnar i olika sammanhang om en

¹⁵² Intervju med Martin den 16 november 2009.

oförståelse för hur det förhöll sig i DDR, vilket flera av dem förklarar med att de inte har någon egen erfarenhet av DDR.

På samma sätt som Florian ifrågasätter den kritik som riktas mot DDR har Jana svårt att begripa bristen på varor i DDR. Hon berättar att hennes föräldrar ofta talar om att det ingenting fanns och att hon försöker förstå detta. Föräldrarnas svar om att det gick att ordna fram saker i alla fall är otillräckligt. Jana menar att om ingenting fanns borde det inte gå att få tag på. Från dagens horisont är detta svårt att greppa för ungdomarna som själva saknar den konkreta erfarenheten av DDR. Martins berättelse om en domare från DDR-tiden är talande för hur han utifrån sina egna erfarenheter har svårt att förstå inskränkningar i individens friheter och möjligheter. Han berättar om en äldre domarkollega som dömde under DDR-tiden...

...und auch international unterwegs war und z.B. war der in Barcelona als DDR-Schiedsrichter, hat da ein Spiel assistiert und dann haben die Geschenke bekommen und die durfte er nicht mitnehmen, die wurden an der Grenze abgenommen. Grosse Fernsehgeräte, der war richtig froh dass er sie hatte [...] es ist ja heute natürlich möglich alles.¹⁵³

...också på internationell nivå och exempelvis var han i Barcelona som DDR-domare och var där assisterande domare och sedan fick de presenter och de fick han inte ta med sig, de togs ifrån honom vid gränsen. Stora TV-apparater, han var väldigt glad att han hade dem [...] Idag är ju allt detta möjligt givetvis.

Även de berättelser inom familjen från DDR-tiden som vissa av ungdomarna framför gör intryck. Alexander berättar att hans pappa är en äkta östtysk, född 1949, som upplevt DDR från början till slut. Pappan, som enligt Alexander, varken gillar DDR eller den nya Förbundsrepubliken, deltog själv aktivt i demonstrationerna mot DDR-regimen i slutet av 1980-talet och klassades som en fiende till staten:

[E]r war halt ein Intellektueller sage ich jetzt mal. Also er stand wohl unter Beobachtung und war halt irgendwie...in irgend Kreis war er unter den Top 40-50 der meist kontrollierte Leute oder so irgendwie, die realistisch gefangen nehmen werden sollten, weil er halt unter den Top 50...einfach nur durch sein Denken, seine Denkweise [...]¹⁵⁴

¹⁵³ Intervju med Martin den 16 november 2009

¹⁵⁴ Intervju med Alexander den 19 november 2009.

Han var helt enkelt en intellektuell skulle man kunna säga. Han övervakades väl, alltså, och var då på något sätt...i någon krets var han bland de 40-50 mest kontrollerade eller något liknande, som verkligen skulle komma att gripas, eftersom han var bland de topp 50 helt enkelt...rätt och slätt på grund av sitt tänkande, sitt sätt att tänka [...]

Även hos mamman finns en berättelse om hur Alexanders mormor var på besök i Västberlin samma dag som muren byggdes, men åkte tillbaka till öst av en enda anledning: att hennes dotter, Alexanders mamma, var där. Påminnelse om DDR och andra delar av den tyska 1900-talshistorien finns således som en del av Alexanders berättelse, och han tycker att den är viktig för att förstå vem han är.

Mathias familj tillhör den skara som man skulle kunna säga har lyckats med omställningen från DDR till Förbundsrepubliken, inte minst är pappans firma ett tecken på det. Trots denna framgångssaga menar Mathias att föräldrarna fortfarande i hög utsträckning ser sig själva som östtyskar än som tyskar. När jag frågar honom om hur han märker detta kommer svaret snabbt och en aning uppgivet. Svaret avslöjar också en oförståelse för den äldre generationens identifikation med DDR:

Na ja, dass sie sich z.B. ganz klar abgrenzen von den Leuten die halt aus Westdeutschland sind. Also, dass sie sagen wir sind halt aus der ehemaligen DDR und die sind halt aus Westdeutschland.

J: Das merkt man nicht unter den Jugendlichen?

Ne, also ich stehe da immer ein bisschen fragend daneben irgendwie, weil ich das irgendwie überhaupt nicht so richtig verstehen kann.¹⁵⁵

Ja, som att de till exempel avgränsar sig från personer som helt enkelt är från Västtyskland. Alltså, de säger att vi är helt enkelt från det forna DDR och de är helt enkelt från Västtyskland.

J: Detta märker man inte hos ungdomar?

Nej alltså jag står alltid lite frågande bredvid på något sätt, eftersom jag liksom över huvud taget inte riktigt kan förstå det.

Att det skulle finnas en tydlig skillnad mellan öst- och västtyskar 20 år efter murens fall är något som ungdomarna har svårt att förstå. Flera av dem, precis som Mathias, vittnar om att deras föräldrar många gånger talar om öst- och västtyskar som om det fanns en skillnad. Samtidigt som det finns en

¹⁵⁵ Intervju med Mathias den 17 november 2009.

oförståelse inför denna påstådda skillnad är det ingen som uttrycker någon ilska över att deras föräldrar menar att det existerar olikheter mellan öst- och västtyskar. Denna skillnad är något som inte sällan kommer till uttryck i olika mediala sammanhang, vilket däremot väcker helt andra reaktioner hos ungdomarna.

Media och DDR

En vanlig uppfattning som framkommer i intervjuerna är att media fortfarande skildrar östtyskar som vore de ett eget folk, skilt från tyskar i väst. Samtidigt som denna åtskillnad ständigt betonas i media förs en diskussion om vikten av att förena Tyskland inte bara politiskt och administrativt. Denna paradox är något som bland andra Iris lyfter fram när vi diskuterar medias syn på DDR och återföreningen.

Also in den Medien, finde ich das schon ganz schön hochgeputscht jetzt. Auch der Ehrentag vom Mauerfall...eine ganze Woche lang nur darüber gehört. [...] Man sagt wir sind ein Land und wir sollen...also die Grenzen sollen jetzt auch in den Köpfen wieder fallen. [...] Naja, die Mauer ist halt weg. Aber wenn sie halt immer noch betonen, ja West, Ost, dann ist sie ja noch da.¹⁵⁶

I media alltså, tycker jag att det är ordentligt uppskruvat nu. Även murens minnesdag...det är det enda man hört nu i en vecka. [...] Man säger att vi är ett land och att vi borde...alltså gränserna borde också försvinna i våra huvuden. [...] Ja, muren är faktiskt borta. Men om de då ständigt fortsätter att betona väst, öst, då finns den ja fortfarande kvar.

Andra hävdar att den bild av DDR som media förmedlar, framför allt TV och tidningar, inte stämmer överens med den som de känner till från föräldrars och äldre släktingars berättelser. ”Also ja, auf der einer Seite halt diese totale dramatische und auf der anderen Seite halt diese eigentliche vollkommene alltägliche” (Ja då, å ena sidan denna totalt dramatiska och å den andra sidan då detta fullkomligt vardagliga).¹⁵⁷ Även i jämförelsen

¹⁵⁶ Intervju med Iris den 18 november 2009

¹⁵⁷ Intervju med Mathias den 17 november 2009.

mellan föräldrar och media upplever flera av ungdomarna att det finns en diskrepans.

Det som framför allt sticker i ögonen på ungdomarna är medias ständiga betonande av skillnaderna mellan östra och västra Tyskland, en skillnad som mindre ofta är till östra Tysklands fördel. Här finns en tendens hos flera av ungdomarna att ta östra Tyskland i försvar. Jana jämför dagens informationssamhälle med DDR och Stasis angiverisystem. Jana menar att skillnaderna mellan dåtidens DDR och dagens Förbundsrepublik inte är särskilt stor. På grund av Internet och datoriseringen är vi lika bevakade som någonsin under DDR-tiden, hävdar hon. Hon menar också att media har en tendens att förvanska bilden av DDR, och därför är det viktigt att förhålla sig kritisk till det som någon från väst skriver om östra Tyskland.¹⁵⁸

Medias påverkan på ungdomarna skiljer sig i jämförelse med föräldrars och skolas påverkan. Media blir, enligt ungdomarna, en representant för västliga värderingar. I relationen till media hamnar plötsligt ungdomarna i ett slags försvarsställning i vilken deras koppling till östra Tyskland blir synlig. Vid tiden för våra samtal var tidningar och TV fulla av reportage och program som knöt an till 20-årsjubileet av murens fall. Flera av ungdomarna talade om hur detta behandlades och många var irriterade på medias ovilja att belysa ämnets komplexitet. Martin lägger ut texten om hur trött han är på medias bevakning av jubileet:

Die Medien haben es ja ganz schön hochgespielt, natürlich war es wichtig...auch lobenswert. Aber es war ja überall auf jedem Sender, in den Medien, jeder Zeitung, in jedem Radiobericht über all. Nach einer Zeit kann man es nicht mehr hören von dem. Es kommt in Prenzlau sogar ein Kinofilm, Liebe Mauer heißt der. Also ich wurde niemals gucken. Ist ja wichtig aber man hat erfahren, ja, alles doppelt. Jeder sagt dasselbe und es ist einfach nicht mehr auszuhalten.¹⁵⁹

Media har ju blåst upp det rejält, givetvis var det viktigt och också lovvärt. Men det var ju överallt, på varje kanal, i media, varje tidning, i varje radiosändning över allt. Efter ett tag kan man inte ta in mer av det. Det kommer till och med en film till Prenzlau, *Liebe Mauer* heter den. Alltså jag skulle aldrig titta. Det är ju viktigt, men man har fått reda på,

¹⁵⁸ Intervju med Jana den 17 november 2009.

¹⁵⁹ Intervju med Martin den 16 november 2009.

ja allt dubbelt. Varje människa säger samma sak och jag står helt enkelt inte ut längre.

Här märker jag en ilska för första gången när det gäller jubileet som riktar sig mot det, enligt Martin, något enkelspåriga firandet av murens fall. Han fortsätter på det inslagna spåret och pratar om hur media behandlar minnet av DDR, framför allt i olika TV-program:

Meine Tante meinte auch diese Sondersendungen zum Thema Ostdeutschland Westdeutschland. Also sprach meine Tante...ich kann sie zitieren: "Die stellen uns dar als wären wir doof gewesen". Aber mal so die DDR war total schlecht die haben nichts gehabt und ich meine die sind ja klar gekommen hier mit dem was sie hatten.¹⁶⁰

Min faster menade också dessa specialprogram om Öst- och Västtyskland. Alltså talade min faster...jag kan citera henne: "De framställer oss som om vi hade varit dumma." Men även om DDR av och till var helt kassat, de hade ingenting och jag menar att de klarade sig med det de hade.

Martins fasters uttalande är signifikativt för det som de flesta av ungdomarna beskriver när det gäller medias syn på DDR. Det är framför allt västlig media som kritiserar för att vara alltför enögd och som leder till att ungdomarna dömer ut deras sätt att skildra temat. När jag frågar om hur exempelvis lokaltidningen Uckermark Kurir eller RBB, Brandenburgs egen TV-kanal, skildrar detta, menar såväl Martin som Florian att deras skildringar är betydligt mer objektiva, utan att dock riktigt ge några exempel på hur de är det.

Alexander menar dock, till skillnad från de andra, att medias enorma bevakning av temat i sig inte endast är av ondo. Genom bevakningen granskas allt i detalj, vilket han tycker är bra. Ibland tycker han emellertid att rapporteringen blir alltför generaliserad och att vissa fenomen i östra Tyskland fungerar som en förklaring till allt som gått snett där. Detta, menar han, befäster skillnaden mellan öst- och västtyskar, samtidigt som det förstärker fördomar om östtyskar. Han har en lång utläggning om hur media rapporterar från fotbollskravaller i samband med Dynamo Dresdens matcher och hur detta leder till generaliseringar och förenklade slutsatser:

¹⁶⁰ Intervju med Martin den 16 november 2009.

Alle denken dass das für allgemein gilt, das komplette Osten ist eigentlich verloren und dass es auch heißt ja, wir haben mehr Rechte und so, aber die anderen Seite, viel werden so nicht bedacht, sage ich mal es gibt nicht in den Medien.¹⁶¹

Alla tänker att det är allmänt känt, hela östra Tyskland är egentligen förlorat och att det sägs också att ja, vi har mer högerextremister och så, men den andra sidan, man tänker inte efter så mycket där, om man säger så existerar inte det i medierna.

Trots denna kritik menar Alexander att medias rapportering på det stora hela är bra, men att vinklingen blir en aning enkelspårig ibland.

Den som går hårdast åt medias bevakning är Heidi. Hon anklagar media för att förmedla en falsk historieskrivning som gör gällande att Västtyskland har besegrat Östtyskland och dragit upp de stackars östtyskarna ur en djup misär. Heidi vänder sig mot denna ensidiga syn och menar att det var båda sidor som bidrog till återföreningen, vilket hon inte tycker syns i media. Resultatet av detta är att det är den västtyska historieskrivningen och det västtyska värdegrundssystemet som är i fokus, enligt Heidi. Hon konstaterar med ett snett leende att ”einen anderen Weg wäre genau so schlau gewesen” (en annan väg hade varit precis lika smart).¹⁶²

Medias bild av DDR lämnar sålunda ingen oberörd. Vi diskuterar också filmer med DDR som tema under samtalen. Det är framför allt två filmer som vi diskuterar: *Goodbye Lenin* och *De andras liv*. Flera av ungdomarna berättar att de sett filmerna tillsammans med sina föräldrar och att reaktionen varit varierande. Visserligen vittnar många om att deras föräldrar tycker att *Goodbye Lenin* ger en förlöjligad bild av *die Wende*. Samtidigt framgår det tydligt att föräldrarnas egen erfarenhet av tiden gör att reaktionen på filmen skiljer sig åt. Magdalenas berättar att hon såg filmen på bio med sina föräldrar, men förstod aldrig varför de skrattade hela tiden. Hon förklarar det med att hon inte har någon erfarenhet av DDR.¹⁶³

Filmer skapar dock inte alls samma diskussion som tidningar och TV gör, vilket kan bero på att det är något flyktigt som varar i ett par timmar. I media är DDR och inte minst återföreningen ämnen som ständigt

¹⁶¹ Intervju med Alexander den 19 november 2009.

¹⁶² Intervju med Heidi den 17 november 2009.

¹⁶³ Intervju med Magdalena den 20 november 2009.

debatteras och därför är också ungdomarna exponerade för det i större utsträckning.

Konklusion

DDR:s närvaro i en spatial kontext är uppenbar, vilket självklart har att göra med att platsen, Prenzlau, en gång var en del av DDR. Det är emellertid inte det fysiska rummet som spelar en central roll, i stället är det berättelserna om det som staden en gång var en del av, så som de formas av föräldrar och lärare, som påverkar ungdomarnas uppfattning om DDR.

Det är emellertid ungdomarnas lärare och föräldrar som möjligen identifierar sig med DDR. Flera av ungdomarna markerar tydligt att de inte gör det. I flera fall vittnar de om en oförståelse om förhållandena i DDR, såväl socialt som politiskt. Martins berättelse om domaren, Janas svårighet att begripa varubristen i DDR eller Florians klenroghet inför äldres släktingars berättelser om hur illa ställt det var vittnar om hur stort avståndet till DDR är från ungdomarnas perspektiv. Trots att det endast gått 20 år sedan DDR upphörde att existera accentueras den temporala skillnaden av olikheterna mellan DDR och Förbundsrepubliken, vilket gör det svårt för ungdomarna att identifiera sig med DDR.

Av samtalen att döma har heller inte skolan bidragit till en ökad förståelse. När så sker, som i Magdalenas fall, fördjupas också förståelsen för situationen i DDR.

Mellan ungdomarna och föräldragenerationen finns här en tydlig skillnad, vilken går att härleda till synen på DDR och de erfarenheter man har. Föräldrarnas erfarenhet i en historisk kontext skiljer sig avsevärt från ungdomarnas, vilket gör att det går att tala om olika generationer. Jämförelsen mellan föräldrar och lärare å ena sidan och ungdomarna å den andra, ger vid handen att ungdomarna tillsammans utgör en *social location*.

Den positiva inställning till DDR som ungdomar i östra Tyskland enligt annan forskning uppvisar kommer inte alls lika tydligt till uttryck i intervjuerna. I stället finns det en spännvidd och en mångfald beträffande synen på DDR som inte är så polariserad som media eller annan forskning gör gällande. Förvisso speglar Heidis försiktigt positiva inställning till DDR och negativa bild av Förbundsrepubliken ett synsätt som vunnit terräng i

östra Tyskland, men som även en minoritet i västra Tyskland står bakom. I detta synsätt betonas de positiva sidorna av vardagslivet i DDR, samtidigt som dess diktatoriska drag tonas ner. Mot detta synsätt står ett annat som stöds av en minoritet i östra Tyskland och som likt den stora majoriteten i väst betonar DDR:s diktatoriska art.¹⁶⁴ Detta senare synsätt finns hos framför allt Martin, men även hos till exempel Magdalena. Samtidigt vittnar intervjuerna om att åsikterna ligger mellan dessa två sidor och varierar beroende på kontext. De flesta tar dock avstånd från DDR och visar heller ingen förståelse för föräldrarnas *Ostalgie*.

Det finns emellertid kontexter där generationsskillnaden inte är lika uppenbar och där även skillnaderna mellan ungdomarnas attityder är större. Den mest uppenbara är medias bild av DDR. Flera av ungdomarna vänder sig mot medias svartmålning av DDR, vilken rimmar illa med föräldrarnas berättelse. Även om detta inte innebär att ungdomarna tar DDR i försvar märker jag en perspektivförskjutning där det östtyska blir viktigt för identitetsskapandet.

Det som väcker mest irritation är dock att media inte sällan betonar skillnaderna mellan öst och väst, samtidigt som man uttrycker en förhoppning om att dessa skall försvinna. Alla ungdomar säger att de inte identifierar sig med DDR, men irritationen över medias bild av östra Tyskland innebär att kopplingen till, om inte DDR, så åtminstone östra Tyskland blir tydlig i denna kontext. En viktig anledning till denna förskjutning är med all säkerhet att väst ställs mot öst, och därmed accentueras tillhörigheten till östra Tyskland. Härvid uppvisar de också liknande attityder som föräldragenerationen. Denna iakttagelse bör emellertid nyanseras något. Det ungdomarna generellt invänder mot är hur media framställer DDR och i förlängningen dem som bor i östra Tyskland, men det är ingen bild som ungdomarna själva håller med om. Jag tolkar detta som att deras förhållningssätt till östra Tyskland i detta sammanhang är ett resultat av en tillskriven identitet mot vilken flera av dem värjer sig.

Även när vi under samtalen talar om medias bild av DDR accentueras relationen mellan öst och väst. Även om ungdomarna inte själva använder ordet, märker man att de irriterar sig på den historiesyn som media använder sig av. Några uttrycker detta som att det är segrarens, det vill säga den

¹⁶⁴ Monika Deutz-Schroeder & Klaus Schroeder 2009, s. 7 och Joakim Glaser 2010, s. 91.

västtyska historieskrivningen som är den dominerande i media. Detta är något som Florian också tycker sig se i historieböckerna, som han menar speglar ett västtyskt perspektiv.

Att nation spelar roll för identitetsskapandet framgår med all tydlighet. Debatten om Tysklands tudelning och DDR lämnar inte ungdomarna oberörda. Det är dock, vilket konstaterats ovan, ett tämligen komplext förhållande till det förflutna som är avhängigt olika kontexter. Trots att de flesta tar avstånd från DDR påverkas de av att växa upp i östra Tyskland. Det visar också att ungdomarnas identitetsskapande inte helt och hållet sker på deras egna villkor. Precis som Martín Alcoff säger så formas gruppen av vad andra tillskriver dem.¹⁶⁵ Man skulle kunna säga att de är fångade i en spatial kontext. Med den erfarenhet de har av att växa upp i östra Tyskland är det svårt, för att inte säga omöjligt, att inte förhålla sig till DDR på ett eller annat sätt. Inte minst med tanke på att det är ett tema som ständigt diskuteras.

DDR är emellertid blott en del av den tyska historien och i nästa kapitel är det ungdomarnas uppfattning om Tyskland i en allmän betydelse, men ur det östtyska perspektivet som skall belysas.

¹⁶⁵ Martín Alcoff 2003, s. 3.

8 Synen på Tyskland ur ett östtyskt perspektiv

Inledning

Friheten att kunna resa vart man vill, friheten att kunna söka jobb var man vill och friheten att fritt få ge uttryck för sina åsikter är det som värdesätts mest när jag frågar på vilket sätt ungdomarna uppskattar att leva i Förbundsrepubliken. Även det ökade utbudet av varor och tjänster är något som tas upp, och som inte sällan sätts i samband med ökad livskvalitet. Det finns hos ungdomarna en medvetenhet om att de, till skillnad från sina föräldrar, lever i ett samhälle med andra möjligheter än i DDR:

Ja, ich denke schon dass ich bessere Chancen habe, weil ich halt in der DDR nicht aufgewachsen bin, weil, na ja...ich weiß nicht ob ich so linientreu gewesen wäre dass ich hätte z.B. studieren können und so weiter. [...] Ich weiß es nicht ob ich es genug schätze dass ich jetzt diese Möglichkeiten habe. Meine Eltern erinnern mich auch noch daran: "Ja, damals so wäre nicht gegangen, so dass hätten wir gar nicht machen können."¹⁶⁶

Ja, jag tror att jag har bättre möjligheter, eftersom jag helt enkelt inte är uppvuxen i DDR, därför, ja...jag vet inte om jag skulle varit partitrogen så att jag skulle haft möjlighet att studera och så vidare. [...] Jag vet inte om jag uppskattar det tillräckligt mycket att jag har de här möjligheterna. Mina föräldrar påminner mig också om det: "Ja, på den tiden skulle inte det ha gått, så hade vi inte kunnat göra."

Samtidigt som många av ungdomarna menar att de inte kan identifiera sig med DDR är de väldigt medvetna om skillnader mellan då och nu, vilket vittnar om att deras identitetsskapande påverkas av deras specifika relation till DDR. Jämförelsen finns där, vilket sannolikt inte hade varit fallet med

¹⁶⁶ Intervju med Mathias den 17 november 2009.

ungdomar från västra Tyskland. Samtidigt är det flera röster som uttrycker en medveten distansering från den forna diktaturen. Mathias utsaga är ett tydligt exempel på detta. Han uttrycker en osäkerhet om han verkligen hade klarat av att anpassa sig till diktaturens villkor, vilket är ett tecken på att han utifrån sin egen erfarenhet inte till fullo kan förstå hur det var att leva i DDR.

Förbundsrepublikens frihet och DDR-diktaturens välfärd

Även de andra ungdomarna talar om de ovan nämnda friheterna, vilket visar att det bland dem finns en medvetenhet och tacksamhet över att inte växa upp i en diktatur. Alexander problematiserar och utvidgar diskussionen om frihet. Han betonar att han uppskattar att medborgarna i Förbundsrepubliken åtminstone i praktiken är lika inför lagen.¹⁶⁷

Samtidigt som enigheten är stor beträffande vad ungdomarna uppskattar med att leva i Förbundsrepubliken är skillnaden lite större när det gäller vad som anses vara bra med DDR. Här speglas mycket av det som föräldrar och lärare enligt ungdomarna brukar tala om, nämligen det som utgjorde välfärden i DDR och som i stor utsträckning präglade vardagen. Det rör sig främst om fenomen som har relevans för samtiden och som många östtyskar upplever ha försämrats idag: rätten till arbete, daghemsplatser eller tillgång till bostad. Men här finns också andra aspekter som att kriminaliteten var lägre eller att solidaritet var viktigare tidigare.

Martin som är den som förhåller sig mest positiv till Förbundsrepubliken menar att DDR:s inträde i Förbundsrepubliken inneburit att det positiva överväger, men säger försiktigt att han hoppas att Tyskland kommer att ta tillvara på det som också var bra med DDR, som det välfärdssystem som gav medborgarna en viss trygghet som kanske inte finns i dagens Tyskland.¹⁶⁸ Helt säker på att välfärden var bättre i DDR än i dagens Tyskland är han således inte, vilket visar att han inte fullt ut låter sig

¹⁶⁷ Intervju med Alexander den 19 november 2009.

¹⁶⁸ Intervju med Martin den 16 november 2009.

övertygas av dem som har en nostalgisk inställning till DDR. Det är fullt möjligt att Martins osäkerhet är ett tecken på att han påverkas av de många positiva röster om DDR som hörs, vilket i så fall också visar att ungdomarnas attityder påverkas av opinionen i östra Tyskland.

Just trygghet och solidaritet är fenomen som tas upp av de flesta ungdomar. Till det hör också det som de hävdar är en ökad kriminalitet och tilltagande osäkerhet när man vistas i det offentliga rummet.

Meine Eltern erzählen immer nur dass es damals nicht so viele Verbrechen gab oder dass nicht so gefährlich war wenn man jetzt nachts durch die Stadt läuft. In Prenzlau ist es vielleicht auch nicht so gefährlich, aber in größeren Städten schon. Also, im Vergleich dazu hat sich die Kriminalität wohl gesteigert, erzählt meine Eltern.¹⁶⁹

Mina föräldrar berättar alltid bara att det på den tiden inte var så många brott eller att det inte var så farligt att gå genom staden på natten. I Prenzlau är det kanske inte heller så farligt, men i större städer. Alltså, i jämförelse med då har kriminaliteten förmodligen ökat, berättar mina föräldrar.

Iris sätt att berätta är typiskt för gruppen. Det är föräldrarnas berättelser som ofta ligger till grund för synen på skillnaden mellan då och nu. Det handlar också främst om vardagliga betraktelser, och det är samma tema som ständigt tas upp, nämligen DDR:s välfärdssystem. Det är i ljuset av arbetslöshet, utflyttning och ökad social osäkerhet i östra Tyskland man bör förstå de äldres vurm för DDR.

Ett perspektiv som flera av ungdomarna i olika omfattning tar upp är att DDR:s uppgång i Förbundsrepubliken skedde helt på Västtysklands villkor. Magdalena upprörs över detta och menar att det som kallas återförening också borde vara lika med jämlikhet. Hon irriterar sig på

dass die DDR mehr oder weniger das Grundgesetz übernommen hat so. Also dadurch ist es eigentlich ein Problem, man spricht immer von gleichgestellt und dass die auf einer Ebene sind und alles. Aber warum hat die DDR denn das einfach übernommen? Ist ja bloß eine Notlösung.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Intervju med Iris den 18 november 2009.

¹⁷⁰ Intervju med Magdalena den 20 november 2009.

att DDR mer eller mindre tog över grundlagen, typ. Alltså, därigenom är det egentligen ett problem, man talar alltid om jämställdhet och att de är på samma nivå och allt. Men varför övertog DDR den helt enkelt? Det är ju bara en nödlösning.

Magdalena ger uttryck för en känsla av att det som var bra med DDR inte erkänns av Förbundsrepubliken. Hon är inne på samma spår som Heidi, som genom att säga att det fanns ett annat alternativ visar att DDR:s inträde i Förbundsrepubliken inte endast uppfattas positivt.

Föräldrarnas påverkan spelar sålunda en central roll för vilka goda egenskaper de intervjuade tillskriver DDR och östra Tyskland idag. Åsikterna speglar också till stor del den diskussion om arvet efter DDR som förts i Tyskland de senaste 20 åren. Den stora skiljelinjen går mellan de som betonar diktaturen och de som istället väljer att fokusera på välfärden i DDR. Det är dock slående att ungdomarnas diskussioner kring temat är tämligen svepande. Här skymtar en kulturell vilsenhet som bottnar i den stora omställning DDR:s upphörande faktiskt innebar för landets invånare och som satt sina spår även hos ungdomarna. Den kan förklaras med den polariserade bild som media, vetenskap och föräldrar förmedlar, vilken inte lämnar ungdomarna oberörda.

I skuggan av DDR

Att de intervjuade ungdomarna i Prenzlau på ett tydligt och medvetet sätt har ett förhållningssätt till Förbundsrepubliken som går att härleda till DDR kan man konstatera. Samtalen med ungdomarna vittnar om att de uppskattar att växa upp i Förbundsrepubliken, dock inte helt utan invändningar. Det är ingen som direkt uttrycker att de identifierar sig med DDR. I några av samtalen ställde jag frågan direkt och svaret blev alltid nej med förklaringen att detta är en omöjlighet eftersom de inte var födda då. Utan erfarenhet, ingen identifikation, resonerar de.

Samma argument används även i andra sammanhang, och här märks ett avstånd gentemot dem som själva har en egen erfarenhet av DDR. Detta avståndstagande fungerar också som en skiljelinje inte bara när det rör erfarenhet av DDR, utan också det arv som följer med DDR. Det kan handla om mentalitetsskillnader som gör att man i Tyskland fortfarande ofta använder sig av begrepp som *Ossi* eller *Ostler* å den ena sidan och *Wessi* och

Westler å den andra. Det finns en utspridd irritation på dessa begrepp, just därför att man själv inte kan relatera till det tudelade Tyskland. Jana berättar att hon inte ser sig som en östtysk:

Ich kann mich damit nicht identifizieren. Ich bin also BRD-Bürger. Ich bin in der BRD aufgewachsen. Ich bin kein Ossi oder Wessi. Ich bin BRD-Bürger. Im Internet da schreibt man ja so Chatten und da schreibe ich auch mal mit einem aus Hessen und der meint auch irgendwann: "du Ossigirl" und ich bin so: "Ne, bin ich nicht." Ich bin ja ganz normal aufgewachsen, wie die im Westen halt so. Ich weiß nicht wie die aufgewachsen sind, aber ich glaube nicht so da sie einen Unterschied hatten, einen großen.¹⁷¹

Jag kan inte identifiera mig med det. Jag är alltså medborgare i Förbundsrepubliken. Jag är uppvuxen i Förbundsrepubliken. Jag är ingen *Ossi* eller *Wessi*. Jag är medborgare i Förbundsrepubliken. På Internet skriver man ju på chattar och där chattar jag också ibland med en kille från Hessen och han säger också då någon gång: "du *Ossigirl*" och jag svarar, typ: "nej, det är jag inte". Jag har vuxit upp helt normalt precis som de i västra Tyskland så. Jag vet inte hur de har vuxit upp men jag tror inte att det skiljer sig för dem, inte mycket.

Det Jana beskriver är ett avståndstagande från en möjlig identifikation med DDR. Hon vill inte på något vis förknippas med rollen som *Ossigirl*. Att understryka att hon, liksom ungdomar i västra Tyskland, har vuxit upp och bor i ett återförenat Tyskland är viktigt för henne. Normen är att vara en del av ett enat Tyskland och inte göra för mycket av det faktum att hon bor i det rum som en gång var DDR. Detta kan hon inte nog betona. Det är emellertid inte fråga om någon stolt kulturnationalism. Det rör sig snarare om en stolthet att tillhöra en stat i vilken demokrati, rättvisa och frihet är ledstjärnor.

Samtidigt som hon tar avstånd från uttryck som *Ossigirl* visar hon dock att det finns en medvetenhet om skillnader mellan öst och väst som gör att hon och hennes kompisar ändå jämför sig med ungdomar från väst. Längre fram i samtalet berättar hon om att det i hennes bekantskapskrets på skolan finns två elever som flyttat till Prenzlau från västra Tyskland. Det är inte bara Jana som tar upp detta, utan även Heidi. Båda konstaterar emellertid att skillnaderna är marginella. Den enda skillnad som båda diskuterar är det

¹⁷¹ Intervju med Jana den 17 november 2009.

faktum att de benämner klockslag på olika sätt. För Jana förefaller detta vara en bekräftelse på att hon inte är annorlunda än ungdomar i väst.

Inte heller Alexander visar någon förståelse för dem som driver med hans östtyska ursprung. Precis som Jana irriterar han sig på att bli kallad *Ossi*, vilket han också förknippar med en nidbild av östtysken som dum och efterbliven:

So vor allen Fällen heißt es ja die dummen Osis. Also, auch schon gehört auf einem Festival ein paar Wessis getroffen, die waren zehn Jahre älter, dann haben sie auch über Ossiwitze gelassen gegen mich überall Spaß, aber ich konnte mich da gar nicht identifizieren so also. Ich bin danach geboren, ich kenne den Osten nicht und deswegen kann ich mich mit dem Osten nicht identifizieren.¹⁷²

Framför allt heter det ju dumma *Osis*. Alltså, har också en gång hört på en festival när jag träffade några *Wessis*, de var tio år äldre. Sedan roade de sig med ossivitsar riktade mot mig, men jag kunde över huvud taget inte identifiera mig med det alltså. Jag föddes efteråt, jag känner inte till Östtyskland och därför kan jag inte heller identifiera mig med Östtyskland.

För Alexander är emellertid inte begreppet helt obrukbart. Han menar att det faktiskt går att använda, att det finns en betydelse bortom skällsordet. Precis som man säger att någon kommer från Prenzlau eller Brandenburg kan man säga att någon är *Ossi*. Citatet ovan visar att han lever som han lär, då han faktiskt använder begreppet för att visa varifrån hans belackare kom. Han menar att ordet fortfarande säger någonting om de människor som tillskrivs det, men av hans resonemang att döma gäller detta endast de som själva vuxit upp i Öst- eller Västtyskland och inte Alexanders egen åldersgrupp.

Det är inte alla som lika konsekvent tar avstånd från en identifikation med Östtyskland som Jana och Alexander. Bilden är komplex. Även om ingen i gruppen säger det rent ut är det några som på olika sätt visar att östra Tyskland är betydelsefullt för deras identitetsskapande. I dessa fall är det tydligt att identifikationen med östra Tyskland synliggörs i en relationell och situationell kontext. Det må gälla DDR eller östra Tysklands roll i ett större historiskt sammanhang eller hur man som östtysk uppfattas av andra tyskar.

¹⁷² Intervju med Alexander den 19 november 2009.

Det är inte bara mentalt som ungdomarna blir påmind om DDR. Flera ungdomar berättar att det i deras hem finns mängder av föremål som påminner om DDR, det kan röra sig om möbler, foton, mopeder eller litteratur. Iris berättar att det i hennes pappas bokhylla vimlar av socialistisk litteratur – hon nämner Karl Marx och Lenin – och skivor med band från DDR. Hon skrattar lite förläget när hon nämner detta, vilket hon gör varje gång hon tar upp pappans förhållande till DDR. Jag frågar henne om hon intresserar sig för böckerna och skivorna. Hon berättar att hon befattat sig med böckerna i samband med en uppsats om arbetsmarknadspolitiska åtgärder i DDR. Iris talar om att innehållet i böckerna avslöjade något för henne: ”mir ist es auch aufgefallen dass diese Bücher, die selbst in der DDR gedruckt wurden, auch ziemlich einseitig sind” (det gick också upp för mig att dessa böcker, som ju trycktes i DDR, också var ganska ensidiga).¹⁷³

Även Alexander kommer från ett hem fyllt av spår från DDR. Iris och Alexander utsagor är också intressanta då deras fäder representerade olika sidor i DDR. Iris berättar att pappan var högt uppsatt i *FDJ* och enligt Alexander var hans pappa dissident. Trots detta är det just Iris och Alexander som berättar om hem med kvarlevor från DDR. Alexander kallar sin pappa DDR-fan, men inte av politiska, utan av kulturella orsaker. Detta visar att sambandet mellan föräldrarnas uppfattning om DDR och ungdomarnas inte alltid är så enkel, och att uppfattningen inte endast är avhängig det politiska systemet DDR. Alexander menar att det inte går att undkomma pappans skivsamling, eftersom musiken är det viktigaste i hans liv. Det är dock inte banden från DDR som fångar hans intresse, utan artister som Jimi Hendrix och Rollings Stones.

Både Alexander och Iris uttrycker en medvetenhet om vilka populärkulturella uttryck som går att spåra till DDR, något de är tämligen ensamma om. Några av ungdomarna förefaller oförstående till min fråga om det finns musik från DDR i familjen. Florian exempelvis svarar att det visst finns musik från DDR och nämner ABBA och Beatles. Det förefaller som om det i Iris och Alexanders fall är deras föräldrars påverkan som gör dem medvetna om att exempelvis en viss sorts litteratur eller musik är förknippad med DDR. De andra i gruppen visar inte alls denna medvetenhet om dylika avtryck från DDR. Detta kan självklart bero på att det inte finns några sådana i hemmen. Troligare är dock att svaren vittnar om att det inte går att

¹⁷³ Intervju med Iris den 18 november 2009.

tala i termer av en homogen kultur i DDR, utan några influenser från väst. Inte minst vittnar Florians uttalande om ABBA och Beatles som självklara inslag i DDR eller Alexanders pappas intresse för Rolling Stones om detta.

Spåren från DDR är tydliga hos Iris och Alexanders föräldrar vilket kan vara en bidragande orsak till att Iris och Alexander gärna reflekterar och analyserar sin egen plats i tillvaron historiskt och vad det innebär att vara ung i östra Tyskland idag.

Samtidigt finns det några ungdomar som inte orienterar sig bakåt i tiden i samma utsträckning. Allra tydligast är detta hos Jana, Martin och Mathias. Martin menar att han absolut inte känner någon samhörighet med DDR och uttrycker en oförståelse för att öst och väst ständigt jämförs i media. Han är väldigt framtidsorienterad. Över huvud visar han ingen tolerans för dem som vurmar för DDR eller som varnar för att den tyska flaggan väcker associationer till Nazityskland. Han hävdar att det är dags att Tyskland blickar framåt.

Även Mathias delar Martins framåtvända blick. Mathias menar att föräldrarna – trots att de lyckats väldigt väl i Förbundsrepubliken – fortfarande ser sig själva som östtyskar, särskilt i förhållande till västtyskar. Jag frågar på vilket sätt detta märks och Mathias menar att de ofta pekar på skillnader mellan öst- och västtyskar:

[Es] ist immer noch ein Ost-Westgedanke da, also die Osis und die Wessis, so ganz typische Klischees eigentlich. Ich merke das eigentlich gar nicht. Meine Mutter erzählt mir immer "der war bestimmt, so ein ganz typischer Wessi war das". Ich verstehe dann immer überhaupt nicht warum, der war doch eigentlich so ganz normal. "Ne, der war doch wirklich, also total auf Leistungsgedanken und so weiter getrimmt und...ja, so ein typischer Wessi."¹⁷⁴

Det finns fortfarande en öst-västtanke, alltså *Osis* och *Wessis*, sådana totalt typiska klichéer egentligen. Jag lägger över huvud taget inte märke till det och mamma berättar alltid "han var säkerligen, en väldigt typisk *Wessi* var det". Jag förstår sedan över huvud taget aldrig varför, han var ju egentligen helt normal. "Nä, han var ju verkligen, alltså totalt resultatfokuserad och så vidare...en typisk *Wessi*."

Mathias oförståelse inför denna skillnad som hans föräldrar visar är något som många i gruppen talar om. Mathias förstärker denna skiljelinje mellan

¹⁷⁴ Intervju med Mathias den 17 november 2009.

honom och föräldrarna genom att härma deras sätt att tala, vilket i hans tolkning visar sig vara uckermärksich. Skildringen av avståndstagandet från föräldrarnas åsikt blir därigenom så mycket effektfullare.

Det Mathias ger uttryck för är samma framåtblickande som Martin förespråkar. Båda menar att den ständiga betoningen på skillnader mellan öst och väst inte leder till annat än att man befäster dem. Att denna diskussion också påverkar andra i gruppen är tydligt. Martin, Mathias, Jana och Alexander hävdar med emfas att de inte känner sig som östtyskar eller identifierar sig med östra Tyskland. I andra samtal skymtar man en ambivalens. Iris menar att hennes föräldrar, inte minst pappans positiva syn på DDR, har påverkat både hennes syn på DDR och östra Tyskland av idag. Hon menar att hennes föräldrar fört över värderingar som tanken på människors lika rätt och jämställdhet, och att detta är ett arv från DDR som präglat hennes uppväxt:

Ja, ich bin damit aufgewachsen. Meine Eltern sagen immer wir sind, also meine Generation, wir sind zwar Westkinder, sind aber noch ein bisschen nach der DDR danach erzogen worden. Also schon.¹⁷⁵

Ja, jag har vuxit upp med det. Mina föräldrar säger alltid vi är, min generation alltså, vi är visserligen västbarn, men är dessutom till viss del uppfostrade enligt DDR. Så är det säkert.

Iris uttalande ger vid handen att det existerar en medvetenhet om en skillnad mellan hennes generation och föräldrarnas. De olika erfarenheterna visar tydligt på den förändringsprocess som pågår i östra Tyskland. Lite tillspetsat kan man säga att Iris står med ett ben i varje kultur och att hon slits mellan öst och väst. Samtidigt som hon säger att hon inte identifierar sig med DDR finns det för henne viktiga värderingar som hon menar går att spåra till DDR och föräldrarnas erfarenhet. Hon berättar också att hon känner sig som östtysk när hon är i västra Tyskland, eftersom hon inbillar sig att det fortfarande finns skillnader mellan öst och väst. Hon tillägger emellertid snabbt, att det är skillnader som förmodligen inte finns.

Värderingar och åsikter som spåras till DDR och föräldragenerationen och som upplevs som positiva är på intet sätt något unikt för Iris. Florian upprörs över att unga föräldrar idag skämmer bort sina barn. Enligt honom beror detta på att de inte har samma värderingar som hans föräldrar

¹⁷⁵ Intervju med Heidi den 18 november 2009.

förmedlat till honom. Han nämner inte begreppet, men det är tydligt att det är solidaritet han talar om:

Ich denke das war eine der wichtigen Werte den in der DDR vermittelt wurde. Ich meine...wollte ja eben...sie wollten ja eigentlich Kommunismus. Kommunismus ist ja jeder gibt sein Arbeitskraft und bekommt dafür etwas, jeder macht was er kann.¹⁷⁶

Jag tycker att det var en av de viktigast värderingar som DDR förmedlade. Jag menar...ville ju just...de ville ju egentligen ha kommunsim. Kommunism betyder ju att alla ger sin arbetskraft och får något i utbyte, alla gör vad de kan.

Att dessa värderingar betyder mycket för Florians identitetsskapande är tydligt. Han för en lång utläggning om hur de är viktiga för vad andra skall tycka om honom och därför är han tacksam mot sina föräldrar för att de överfört detta till honom. Samtidigt visar Florian att det finns sidor av DDR som han över huvud inte kan identifiera sig med, som att man inte kunde lita på alla då det fanns risk att bli avlyssnad. Härvid finns också en dubbelsidig identifikation hos Florian. Han slits mellan identifikationen med hembygden och kopplingen till DDR å ena sidan och stoltheten över att vara tysk å den andra:

Also, eigentlich nervt das mir schon, weil wir sind ein gesamtes deutsches...natürlich ist es wichtig zu wissen woher man kommt, was es damals war, aber Ossi Wessi diese Begriffe, wie sie wirklich sind...die sind doof, finde ich. Die sind gar ablassend.¹⁷⁷

Alltså, egentligen irriterar det mig verkligen, därför att vi är ett gemensamt tyskt...naturligtvis är det viktigt att känna till varifrån man kommer, vad som en gång var, men *Ossi Wessi*, dessa begrepp, så som de verkligen är...de är korkade tycker jag. De är totalt nedsättande.

Omdömet om DDR växlar alltså beroende på perspektiv eller ämne och hur man pratar om DDR, östra Tyskland eller Förbundsrepubliken. Inställningen växlar också beroende på kontext. Liksom de andra i gruppen säger Heidi att hon inte identifierar sig med DDR av den enkla anledningen att hon inte var född då, men medger att det finns en koppling tack vare familjen. Detta märks tydligt när man studerar hur hon talar om östra

¹⁷⁶ Intervju med Florian den 19 november 2009.

¹⁷⁷ Intervju med Florian den 19 november 2009.

Tyskland. Då sker en perspektivförskjutning som avslöjar något om hur hon förhåller sig till Förbundsrepubliken ur ett östtyskt perspektiv. När hon talar om DDR använder hon sig av *de* (vilket de flesta i gruppen gör), medan hon talar om *vi* beträffande Förbundsrepubliken, trots att hennes syn på Tyskland – både historiskt och i nutid – är mycket mer negativ än synen på DDR. När vi diskuterar hur hon upplever skillnader mellan östra och västra Tyskland idag blir det dock tydligt hur Heidi till stor del – åtminstone på ett politiskt plan – identifierar sig med östra Tyskland och det som en gång var DDR, och hon använder sig av *vi* för att markera sin östtyska identitet gentemot västtyskar och Förbundsrepubliken:

Wir werden jetzt demokratisch, sozial und halt pluralistisch regiert und haben auch die westdeutsche Demokratie angenommen und die steht ja im großen Gegensatz zu ostdeutschen Demokratie wie sie damals durchgeführt wurde und auch zu den Grundsätzen die zu diesen verschiedenen Formen der Demokratie geführt haben. Z.B. in Westdeutschland war es halt der Kapitalismus und in Ostdeutschland war es halt der Kommunismus der gesagt hat ja Geld für alle nicht für einzelne und da denke ich mal liegt auch große, ja, Bedeutung. [...] Also dass wir jetzt dieses andere System haben, dass die da nicht so gerne drüber reden.¹⁷⁸

Vi styrs nu demokratiskt, socialt och helt enkelt pluralistiskt och har också accepterat den västtyska demokratin och den står ju i stark kontrast till östtysk demokrati så som den genomfördes på den tiden och också till de principer som ledde till dessa olika demokratiformer. I Västtyskland till exempel var det nu en gång kapitalism och i Östtyskland var det kommunism, som betydde pengar till alla, inte för enskilda, och i detta ligger det också, tänker jag då, ja, stor betydelse. [...] Alltså att vi nu har detta andra system, som de där inte så gärna pratar om.

Spänningen mellan det tyska och det östtyska skapar en dynamik som flera av ungdomarna kommer in på och som inte sällan beror på situationen. I den östtyska kontexten framträder den inte tydligt då den ej ställs i relation till någonting annat. När ungdomarna berättar om vardagen i Prenzlau spelar inte det östtyska någon framträdande roll. Det är först i samband med framtidsdrömmar som de sociala förhållandena i regionen som det östtyska accentueras. Än tydligare blir det i mötet med den västra delen av landet, men då främst i relation till äldre generationer.

¹⁷⁸ Intervju med Heidi den 16 november 2009.

Det är slående att det endast är vid några enstaka tillfällen som någon berättar om att jämnåriga i väst gör en poäng av att de är från östra Tyskland. I stället visar deras berättelser att det återigen är äldre med egen erfarenhet från ett delat Tyskland som gärna diskuterar skillnader mellan öst och väst. Detta skapar hos vissa en frustration och en osäkerhet över vad det innebär att vara ung tysk i östra Tyskland. Endast ett fåtal utsagor vittnar om att ungdomar i deras egen ålder från andra delar av Tyskland eller andra länder fäster stor vikt vid att de är från östra Tyskland. Ett exempel på det är Florian och Alexander, som båda är inbitna fotbollsälskare och regelbundet åker och tittar på sina respektive favoritlag från västra Tyskland. De berättar att det sällan förekommer att andra supportrar kommenterar att de är från östra Tyskland.

Däremot finns det de som menar att äldre i väst ibland uttrycker fördomar om hur det är i östra Tyskland eller är nyfikna på eventuella skillnader. Samma fenomen som ungdomarna kan möta i utlandet. Mathias berättelse om en språkresa till Malta bär syn för sägen. Han berättar att han både identifierar sig som tysk och tillskrivs denna identitet av jämnåriga från andra länder. När det gäller äldre personers frågor föreligger det dock en skillnad:

Ja, also, es ist teilweise so dass dann halt gefragt wird: Ist es jetzt in Ost- oder Westdeutschland? aber das ist auch eher mit den Leuten die halt zu der Zeit schon gelebt haben. Also von den Jüngeren, denen ist es vollkommen egal ob man jetzt aus ehemaligen Westdeutschland oder Ostdeutschland kommt.¹⁷⁹

Ja, alltså, så är det delvis, att det då helt enkelt frågas: Är det nu i Öst- eller Västtyskland? men det gäller snarare äldre personer som helt enkelt själva var med på den tiden. Alltså från de yngre, för dem kvittar det fullständigt om man nu kommer från det tidigare Västtyskland eller Östtyskland.

Mathias erfarenhet visar att öst- eller västillhörigheten spelar en roll även utanför den tyska kontexten och att det, liksom i Tyskland, framför allt är äldre generationer som tillskriver ungdomarna denna identitet. Däremot är det inget som är viktigt för personer i deras egen ålder. Då kan det vara andra aspekter av det tyska som tillskrivs dem.

¹⁷⁹ Intervju med Mathias den 17 november 2009.

I skuggan av Nazityskland

Ett fenomen som samtliga ungdomar tar upp är hur Nazityskland präglar synen på tyskar. Det är tydligt att det är denna del av tysk historia som är mest närvarande när vi diskuterar på vilket sätt det förflutna påverkar deras syn på vad det innebär att vara tysk. Trots att det idag även finns en diskussion om tyskarna som offer under andra världskriget är det NS-regimens illdåd som till stor utsträckning präglar synen på tysken, åtminstone som den uppfattas av de intervjuade ungdomarna.

Det går att urskilja två olika förhållningssätt till nazismen hos ungdomarna. Det första innebär att naziregimens brott mer eller mindre omöjliggör en positiv identifikation med Tyskland. Det andra fördömer också Nazityskland, men menar att dagens tyskar, vilket inkluderar dem själva, inte kan ställas ansvariga för vad som hände mellan 1933 och 1945. I stället bör man betona de värderingar som format Förbundsrepubliken Tyskland efter andra världskriget som demokrati, frihet och jämlikhet.

Förhållandet till nazismen spelar således en central roll för uppfattningen om vad det innebär att vara tysk och många gånger görs också kopplingar mellan nationella fenomen som landslaget eller tyska flaggan och nazismen. Detta visar tydligt att historien är närvarande och att det finns en medvetenhet om detta hos ungdomarna. Det finns emellertid annat som påverkar identitetsskapandet och som går att koppla till begreppet nation, men som är mera subtilt. Detta gäller referenser till språk, litteratur, musik eller sport.

Den som med störst kraft tar avstånd från Tyskland med just Nazitysklands brott som argument är Heidi. Det tar inte många minuter av vår intervju innan hon, med en enorm iver, berättar att hon är väldigt intresserad av historia och gärna skulle kunna tänka sig att studera något som har med historia att göra på högre nivå. Hon säger dock att den tyska historien mellan 1933 och 1945 är så avskyvärd att hon inte ens klarar av att intressera sig för den. Hon uttrycker detta med emfas som om hon verkligen vill övertyga mig om att denna del av tysk historia är så avskyvärd att den inte ens låter sig studeras. Jag frågar varför och hon lägger ut texten:

Weil es für mich unverständlich ist diese Menschenverachtung...dieses einfach nur ja, weil die anders glauben oder anders aussehen da gleich zu

sagen: die sind böse, die sind anders, die sind vom Teufel oder so ist für mich unverständlich und unmenschlich.¹⁸⁰

Därför att det är obegripligt för mig detta människoförakt...detta helt enkelt, bara ja, eftersom de har en annan tro eller ser annorlunda ut att genast säga: de är onda, de är annorlunda, de är djävulens utsända eller liknande är för mig obegripligt och omänskligt.

Det märks tydligt att Heidi söker efter rätt ord eller uttryck för kunna ge rättvisa åt sin avsky för nazismens människosyn. Nazismens brott omöjliggör en positiv uppfattning om dagens Tyskland. Hennes avståndstagande från Tyskland genomsyrar vårt samtal. Heidi förstår över huvud inte hur någon kan vara stolt över att vara tysk. När samtalet kommer in på sport, vilket intresserar henne, säger hon upphetsat att det övergår hennes förstånd att man kan stödja Tyskland i fotboll. Hon glömmer bort sporten och berättar om tysk utrikespolitik. Hon talar med engagemang om hur Tyskland inte kan påtvinga andra länder demokrati, eftersom demokratin i Tyskland implementerades av andra stater. I såväl exemplet med fotbollen som den tyska utrikespolitiken är det tydliga kopplingar till nazismen som styr hennes åsikt om dagens Tyskland.

Det är dock inte endast Heidi som menar att det är svårt att identifiera sig med dagens Tyskland på grund av Nazitysklands brott. Här finns en tydlig skillnad mellan könen. Samtliga flickor uttrycker detta i olika utsträckning, medan pojkarna menar att dagens tyskar inte bör låta sig påverkas av denna mörka period i tysk historia. Det är visserligen inte alla flickor som uttrycker ett lika kategoriskt avståndstagande till Tyskland som Heidi. Jana resonerar kring detta och även om hon, med samma argument som Heidi, inte identifierar sig med Tyskland, uttrycker hon det lite försiktigare och lite mera trevande:

Also ich bin jetzt nicht stolz auf Deutschland wann im Weltkrieg, also in den beiden Weltkriegen eigentlich...Also hier ist einfach kaum irgendwie so Patriotismus, weil das wird ja ihnen gleich als Nationalismus abgestempelt und also...Ich bin zwar Deutscher, aber so wirklich was es heißt weiß ich eigentlich nicht.¹⁸¹

¹⁸⁰ Intervju med Heidi den 17 november 2009.

¹⁸¹ Intervju med Jana den 16 november 2009.

Alltså, jag är då inte stolt över Tyskland när i världskriget, alltså i båda världskrigen egentligen...Alltså här finns helt enkelt knappt patriotism på något sätt, eftersom det stämpas som nationalism och alltså...Jag är visserligen tysk, men vad det verkligen betyder vet jag egentligen inte.

Det Jana ger uttryck för är ett slags medvetenhet om att det inte är helt politiskt korrekt att vara stolt över Tyskland. Det är någonting som hon känner till att hon bör tona ned, vilket har att göra med den koppling mellan tysk nationalism och nazism som är tydlig såväl innanför som utanför landets gränser. Däremot är hon, till skillnad från Heidi, inte riktigt säker på varför det förhåller sig så eller hur hon skall förhålla sig till det. Åtminstone diskuterar hon inte detta med samma övertygelse som Heidi, vilket också indikerar att det inte har samma negativa laddning för Janas identitetsskapande som för Heidis. Det rör sig snarare om ett kollektivt identitetsskapande utifrån vad som tillskrivs den grupp hon tillhör, i detta fall Tyskland.

Janas åsikt vittnar om att nationalism är en känslig fråga i Tyskland. Även till synes banala företeelser, som den tyska flaggan och liknande symboler, väcker känslor till liv som inte sällan kan kopplas till uppgörelsen med Nazityskland. Detta är ett fenomen som ungdomarna har erfarenhet av från olika kontexter och som fått Mathias att fundera.

Man denkt dann halt auch immer so ein bisschen nach was denn so eigentlich hinter steckt und warum man sich eigentlich nicht so wirklich jetzt sagen kann: ja ich bin stolz darauf dass ich jetzt ein Deutscher bin. Und das finde ich halt so ein bisschen schade eigentlich auch da denke ich mal dran.¹⁸²

Man tänker då helt enkelt efter lite grann vad det beror på och varför man egentligen inte faktiskt kan säga: jag är stolt över att jag är tysk nu. Och det tycker jag är lite synd egentligen och det tänker jag också på ibland.

Mathias uttalande är representativt för pojkarnas åsikt. Det är inte fel att vara stolt över Tyskland. De tycker alla att kopplingen till Nazityskland är förlegad och att det i Tyskland, precis som i många andra länder, borde vara självklart att kunna känna stolthet över det land man bor i. Alexander, som har en tämligen komplex syn på vad det innebär att vara tysk berättar hur

¹⁸² Intervju med Mathias den 17 november 2009.

han ser på till exempel flaggan som symbol och hur laddad den är i ett tyskt perspektiv.

Also auch fand ich es...viele sagten zu WM mit den ganzen Fahnen: jetzt kommen die ganzen Nazis raus, jetzt zeigen sich die. Finde ich nicht. Also, in jedem Land ist es normal zu seinem Land zu stehen, die Fahne zu zeigen, Deutschland nicht. Als ich zum Beispiel in Schweden war [...] da habe ich überall die Schwedenfahne gesehen in den Häusern. Das war für mich eigentlich wie ein kultureller Schock, weil ich kenne es gar nicht, also wenn man hier eine Fahne aufhängt dann ist man gleich wieder Nazi.¹⁸³

Alltså, även tyckte jag att...många sa om VM med alla flaggorna: nu kommer alla nazister fram, nu visar de sig. Tycker inte jag. Alltså, i varje land är det normalt att tycka om sitt land, inte Tyskland. När jag exempelvis var i Sverige, [...] så såg jag överallt den svenska flaggan i husen. För mig var det egentligen som en kulturchock, eftersom jag inte känner till, alltså om man hänger upp en flagga här så betraktas man genast som nazist.

Trots att Alexander menar att det inte är så enkelt som att koppla den tyska flaggan och nationalismen till nazismen är han ändå så pass präglad av den tyska kontexten att han förvånas över antalet flaggor i de svenska hemmen. Det märks tydligt att Alexander påverkas av dessa frågor och att han känner till nationens betydelse för sitt eget identitetsskapande.

En stor del av sin tid tillbringar Alexander med punkare, och han reflekterar kring kopplingen mellan punken och dess värderingar å ena sidan och Tyskland å den andra, väl medveten om att det inte sällan existerar en konflikt däremellan. Han säger att de flesta punkare gärna använder uttryck som *Scheißdeutschland* och att den allmänna inställningen är att om man är mot staten, är man även mot Tyskland. Därmed kan man inte heller identifiera sig med något som är förknippat med landet. Alexander är dock kluven. Stick i stäv med vad som förväntas av en punkare uppskattar han Tyskland när det gäller sport och framför allt fotboll, men även delar av Tysklands sociala strukturer och politiska system.

Att bilden av tysken och Tyskland utomlands präglar ungdomarnas uppfattning om sig själva och i viss utsträckning irriterar dem är tydligt. Många gånger handlar det om negativa kommentarer om den ständiga

¹⁸³ Intervju med Alexander den 19 november 2009

kopplingen till nazismen och de båda världskrigen. Detta är saker som de flesta känner igen och som de kan relatera till, dels via egna erfarenheter i utlandet, dels förmedlat till dem genom film och andra kulturella kanaler. Magdalena som menar att hon inte identifierar sig med Tyskland just på grund av kopplingen, medger dock att hon inte är opåverkad av uppfattningen om Tyskland i andra länder.

Was ich ein bisschen schlimm finde ist dass manche Länder Vorurteile haben gegen Deutschland, sowie mit dem ersten oder zweiten Weltkrieg, dass Deutschland immer angefangen hat oder so wenn denn sollen sie sich richtig mit ihrer Geschichte auseinandersetzen. Man kann ja nicht das Volk von heute mit dem von damals vergleichen.¹⁸⁴

Det som jag tycker är lite sorgligt är att vissa länder har fördomar om Tyskland, både beträffande första och andra världskriget, att Tyskland alltid har börjat eller så, om det är så borde de också göra upp med sin egen historia. Man kan ju inte jämföra dagens folk med dem från förr.

Magdalenas utsagor vittnar om ett komplext förhållande till Tysklands betydelse för identitetsskapande. I den tyska kontexten är det för henne självklart att ta avstånd från en identifikation med Tyskland. I mötet med människor från andra länder sker en förändring. Plötsligt står Tyskland närmre den egna personen när identiteten tillskrivs av någon med en annan nationalitet. Detta trots att den tillskrivna identiteten baseras på samma fenomen som det Magdalena tar avstånd från. Frågan är i vilken utsträckning den tillskrivna identiteten påverkar Magdalenas avståndstagande från och uppfattning om Tyskland. Här blir det tydligt att uppfattningen om Tyskland varierar beroende på situation och relation.

Det goda Tyskland

Det är väldigt tydligt att förhållandet till Nazityskland påverkar ungdomarnas uppfattning om Tyskland. Detta oavsett om frågan ställs direkt eller om den dyker upp i andra kontexter. Nu är det emellertid inte endast Nazityskland som påverkar ungdomarnas syn på Tyskland. Det finns även andra positiva aspekter som lyfts fram, vilka inte är specifika för

¹⁸⁴ Intervju med Magdalena den 20 november 2009.

Tyskland, utan snarare värderingar som skulle kunna beskrivas som universella. Oavsett vilken inställning till Tyskland ungdomarna har finns det vissa gemensamma nämnare beträffande uppfattningen om det goda Tyskland. Framför allt betonar man vikten av att leva i ett samhälle vars fundament vilar på demokratiska värderingar, ett tryggt välfärdssystem och valfrihet. Skillnaden i uppfattning handlar snarare om vilken vikt man lägger vid det förflutna.

Detta betonas framför allt av Martin och Mathias som båda är av den bestämda uppfattningen att de mörka delarna av Tysklands historia inte ska påverka uppfattningen om Tyskland av idag. Detta oavsett om det gäller Nazityskland eller diktaturen i DDR. Båda betonar i stället de värderingar som Förbundsrepubliken Tyskland representerar. Framför allt Martin vittnar om att kopplingen mellan dagens tyskar och nazister är något som irriterar honom. Han berättar om en kompis som var utbytesstudent i Australien, och fick höra kommentarer av typen: "Guck mal da, ein Nazi" (titta där en nazist). Han tittar lite uppgivet på mig och konstaterar lakoniskt att "die haben so was lustig aufgefasst die Australier"¹⁸⁵ (de tyckte sådant var komiskt, australienserna).

I stället för det förflutna bör man vända blicken till dagens demokratiska Tyskland, enligt Martin. Han menar att Angela Merkel är en god representant för det nya Tyskland. Han berättar med beundran i rösten hur Merkel, som är uppvuxen i en grannstad till Prenzlau, Templin, i ett tal till Förenta staternas senat berättat om sin uppväxt i DDR och sin karriär som politiker. Hennes tal gav honom gåshud därför att hon, som före detta DDR-medborgare och kvinna, lyckats med att ta sig så långt.¹⁸⁶

För Martin symboliserar Merkel det nya moderna demokratiska Tyskland som markant skiljer sig från såväl DDR som Nazityskland. Att hon håller ett tal i USA:s senat visar för honom att Tyskland idag står för något annat än den stereotypa bild av tysken som nazist som irriterar honom. Just det faktum att det är en kvinna från det forna DDR som är förbundskansler och därmed Tysklands ansikte utåt verkar göra honom stolt. Exemplet med Merkel visar för Martin att det finns ett demokratiskt, jämlikt och återförenat Tyskland som han uppfattar som något positivt och med vilket han identifierar sig.

¹⁸⁵ Intervju med Martin den 16 november 2009.

¹⁸⁶ Intervju med Martin den 16 november 2009.

Av ovanstående diskussion skulle man kunna tro att det endast är politiska och historiska orsaker som påverkar uppfattningen om Tyskland. Så är dock inte fallet. Under samtalet berättar ungdomarna om sina intressen, familjeförhållanden och skola. Inte minst när det gäller intressen märker jag att den tyska kontexten till viss del har betydelse för identitetsskapandet, vilket till viss del konstaterats i kapitel sex. I samtalen refererar ungdomarna till musik, film och litteratur som de är intresserade av. Det finns många referenser till tyska band, idrottsklubbar och en och annan film.

Att deras kulturella referenser både är präglade av en nationell som en internationell kontext är inte på något sätt uppseendeväckande.¹⁸⁷ Två iakttagelser är dock värda att notera. För det första är det slående att det östtyska arvet lyser med sin frånvaro i en större kulturell kontext. Iris och Alexander berättar förvisso båda att det i hemmen finns skivor med band från DDR, men utan att tillmäta dem någon betydelse.

Inte heller i andra sammanhang refererar ungdomarna till kultur från DDR. DDR-kulturen framstår som något udda som föräldrar eller andra äldre med egen erfarenhet brukar. Detta går inte heller att förklara med att ungdomarna inte är intresserade av kultur som är förknippad med äldre tider. Heidi nämner klassisk musik, Jana talar lyriskt om den tyska schlagertraditionen och artister med förflutet i Västtyskland.

Den andra iakttagelsen är att ett par av ungdomarna menar att det är viktigt med tysk musik och tyska texter. Jana förklarar detta ganska okomplicerat med motivet att tyska texter helt enkelt är enklare att förstå och därför lyssnar hon hellre på tyska band och artister än till exempel engelska. Florian lyssnar även han på tysk musik och nämner Böse Onkelz och die Ärzte som sina favoritband. Till skillnad från Jana hävdar Florian att det finns en djupare innebörd med att lyssna på tysk musik:

Deutsche Musik finde ich persönlich sehr wichtig. Ich also...den ganzen Technozeug was ich höre ist eigentlich meistens alles auf Deutsch. Weil, ich weiß nicht...deutsche Musik muss erhalten bleiben. Es ist ein wichtig...es ist wichtig dass die deutsche Sprache nicht verloren geht, weil in den ganzen englischen Liedern, die alle immer gesungen werden

¹⁸⁷ Det som åsyftas här är en något smal definition av kulturbegreppet som lite slarvigt kan översättas till populärkultur och som skiljer sig från det vidare begreppet av kultur som belyser sedvänjor, representationer eller språk i ett samhälle. Se till exempel Elaine Baldwin, Brian Longhurst, Scott McCracken, Miles Ogborn och Greg Smith 2004, s. 4 eller Chris Barker, 2003, s. 7.

und wo irgendwelche deutsche Wörter drin auftauchen die dann keine versteht, weil sie denken die sind englisch oder so was.¹⁸⁸

Personligen tycker jag att tysk musik är väldigt viktig. Jag, alltså...hela den här technoprylen som jag lyssnar på är egentligen allt som oftast på tyska. Eftersom, jag vet inte...tysk musik måste bevaras. Det är en viktig...det är viktigt att det tyska språket inte går förlorat, då det i alla engelska låtar, som alltid sjungs och som det dyker upp vissa tyska ord i, som ingen då förstår, därför att de tror att det är engelska eller så.

Jag ber honom att utveckla varför det tyska språket över huvud taget är viktigt, och han fortsätter:

Die deutsche Sprache ist für uns eigentlich als Identifikation sehr wichtig. Ich sage mal, natürlich Englisch ist die Weltsprache, aber wir als Deutschen müssen ja auch unseren kulturellen Erben behalten und die deutsche Sprache ist einst unseren kulturellen Erben.¹⁸⁹

Det tyska språket är för oss egentligen som identifikation väldigt viktigt. Jag säger som så, naturligtvis är engelska världsspråket, men vi som tyskar måste ju också behålla våra kulturella arv och det tyska språket är nu en gång vårt kulturella arv.

Med undantag av Florian är det ingen av ungdomarna som diskuterar i termer av vikten av att bevara det tyska språket eller ett tysk kulturarv. Om detta är ett uttryck för att de är medvetna om att detta är politiskt laddat eller inkorrekt kan jag inte avgöra, men Florians uttalande är det enda av detta slag under mina samtal med ungdomarna i Prenzlau. I övrigt är det ingen som uttalar att tysk kultur skulle vara viktigare än någon annan kultur, även om de är präglade av den. Däremot är det flera av ungdomarna som menar att det inte spelar någon roll vilket ursprungsland musik eller andra kulturella uttryck har.

Konklusion

Uppfattningen om Tysklands betydelse för ungdomarnas identitetsskapande är avhängig olika kontexter. En sådan med temporal betydelse är de

¹⁸⁸ Intervju med Florian den 19 november 2009.

¹⁸⁹ Intervju med Florian den 19 november 2009.

skillnader som föreligger mellan ungdomarna och deras föräldrar. Det är noterbart att ungdomarna är medvetna om att de har helt andra förutsättningar än vad deras föräldrar hade i DDR, vilket påverkar ungdomarnas inställning till Förbundsrepubliken i en positiv riktning. Det är också i detta sammanhang som ungdomarna är mest överens. De må ha skilda uppfattningar om DDR eller påverkas olika av Tysklands förflutna, men de förenas ändå i egenskap av medborgare i Förbundsrepubliken och att växa upp i det rum som tidigare utgjorde DDR.

Skillnaden mellan ungdomarna och föräldrarna är markant härvid. Detta gäller inte endast det faktum att dagens unga upplever att de har större valmöjligheter än föräldrarna. Skillnaden är också för handen beträffande förhållningssättet till DDR. Där föräldrarna i stor grad fortfarande känner sig som östtyskar, menar de flesta av ungdomarna att de är en del av den utvidgade Förbundsrepubliken.

En andra kontext är den mellan östra och västra Tyskland. Även här existerar en generationsskillnad, eftersom föräldrarna gärna hävdar att det föreligger skillnader mellan öst och väst. Ungdomarna däremot uttrycker generellt en oförståelse för dessa olikheter. Irritationen på uttryck som *Ossi* och *Wessi* förstärks av det faktum att de inte kan identifiera sig med dessa uttryck och att begreppet *Ossi* ofta förknippas med en nidbild av såväl DDR som östra Tyskland. Avståndstagandet från detta begrepp hänger även ihop med att det enligt ungdomarnas erfarenhet främst är äldre tyskar som använder det. Det är samma slags ilska eller uppgivenhet som inför medias ständiga betoning av skillnader mellan öst och väst, men paradoxalt nog ökar istället avståndet till DDR och östra Tyskland i denna kontext, och identifikationen med det tyska stärks.

Just spänningen mellan det specifikt östtyska och det tyska påverkar ungdomarna. Det framgår av intervjuerna att de är väl medvetna om att de kollektivt delar en gemensam erfarenhet som går att koppla till platsen och dess historia. Däremot påverkas de av detta på skilda sätt. Till skillnad från irritationen över medias bild av öst och väst – över vilken ungdomarna inte har någon större kontroll – intar ungdomarna i detta sammanhang en mer självständig hållning, vilket gör att man kan tala om ett mer obundet identitetsskapande. Flertalet värjer sig från uppdelningen mellan öst- och västtyskar, medan några av dem – Iris, Florian och Heidi – menar att de till viss del har ärvt värderingar som går att spåra till föräldrarnas erfarenhet av DDR. Det handlar om en orientering och en förankring i det förflutna i

vilket behovet av att minnas somt och glömma somt blir tydligt hos de intervjuade ungdomarna. Man skulle kunna tala i termer av ett existentiellt historiebruk som ungdomarna använder sig av i syfte att skapa identitet.¹⁹⁰

Uppfattningen om Tyskland är emellertid inte alltid kopplad till skillnaden mellan öst och väst. Faktiskt är det så att det är Nazityskland, själva orsaken till tudelningen av Tyskland, som präglar ungdomarnas uppfattning om Tyskland allra tydligast och som väcker de starkaste reaktionerna. Det är möjligt att detta är en konsekvens av det som historikern Klas-Göran Karlsson menar är Förintelsens centrala plats i den europeiska historien.¹⁹¹ Ungdomarnas medvetenhet om detta i kombination med Nazitysklands roll som förövare innebär att detta påverkar identitetsskapandet. Det är som om varje ny tysk generation bär på ett slags förövarens skuld från vilken det är mer eller mindre omöjligt att frigöra sig från. Även om Förintelsen tillhör den europeiska historien blir den ett fenomen som i detta sammanhang kopplas till det specifikt tyska.

Det finns en likhet mellan ungdomarnas syn på DDR och Nazityskland. I båda fallen ställs en diktatur mot det goda demokratiska Tyskland. I ungdomarnas berättelse intar dock Nazityskland en mycket mer framträdande roll när vi konkret diskuterar Tyskland, detta trots de intervjuades erfarenhet av att växa upp på den plats som en gång utgjorde DDR. DDR däremot uppfattas inte riktigt som en del av berättelsen om Tyskland, eller snarare Förbundsrepubliken Tyskland.

Förhållningssättet till Nazityskland påverkar dock identitetsskapandet på olika vis. Medan samtliga intervjuade flickor menar att Nazityskland påverkar deras uppfattning om Tyskland på ett negativt sätt, menar pojkarna att det inte bör påverka något. Pojkarna i undersökningen är alla färgade av den dominerande historiesynen i Tyskland, en syn som är sprungen ur det antitotalitära samförstånd som fanns i Västtyskland. I denna diskurs har andra synsätt mer eller mindre monterats ned, särskilt den antifascism som förknippades med DDR.¹⁹² Heidis minst sagt kraftiga avståndstagande från

¹⁹⁰ Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59. Karlsson menar att detta bruk av historia är vanligt i samhällen där minnet av det förflutna accentueras av dramatiska eller traumatiska händelser.

¹⁹¹ Klas-Göran Karlsson 2008, s. 27–28.

¹⁹² Jan Selling 2004, s. 265.

Nazityskland i synnerhet och Tyskland i allmänhet är ett uttryck för det senare synsättet.

Oavsett hållning upprörs dock de flesta av andras fördomar. Precis som avståndstagandet från ett begrepp som *Ossi*, upprörs ungdomarna över att tyskar fortfarande tillskrivs egenskaper som förknippas med Nazityskland. I det senare fallet är det främst förknippat med uppfattningar om Tyskland hos icke-tyskar. Båda dessa företeelser visar att ungdomarna inte helt och hållet själva äger sitt identitetsskapande, utan måste forma det efter vissa förutsättningar eller inom vissa ramar. I detta fall är det såväl den östtyska som den tyska kontexten som utgör dessa villkor.

Att dessa förutsättningar finns för handen även när det gäller andra uttryck med kopplingar till nation är också tydligt. Ett exempel är hur ungdomarnas intressen för kultur eller sport är präglade av en nationell kontext i vilken språk och nation spelar en central roll. Denna kontext skapar också ett slags kulturell gemenskap där de kulturella referensramarna är den minsta gemensamma nämnaren. Det som är mest slående härvid är att det är en alltysk kontext som skapar denna gemenskap i vilken spåren av DDR inte är särskilt framträdande. En anledning till denna avsaknad kan vara att ungdomar inte möter DDR-kultur i någon större omfattning utanför familjen eller skolan. Den tyske kulturvetaren Hermann Glaser har visat hur till exempel östtyska tv-produktioner har förpassats till arkiven, medan västproduktioner ständigt visas.¹⁹³

I detta och föregående kapitel har jag diskuterat hur de intervjuade ungdomarnas attityder till och uppfattningar om Tyskland ur ett östtyskt perspektiv påverkar identitetsskapandet. Som vi sett är det inte frågan om en enkelriktad rörelse i vilken individerna själva skapar identitet, utan identitetsskapande påverkas även i stor utsträckning av tillskrivna egenskaper. I det sista kapitlet skall jag försöka att dra ihop trådarna och diskutera resultatet av studien.

¹⁹³ Hermann Glaser 2007, s. 229.

9 Slutdiskussion

Inledning

Föremålet för min undersökning har varit att undersöka nationens betydelse för åtta ungdomarnas identitetsskapande i Prenzlau och i vilken utsträckning deras uppfattning om Tyskland och framför allt DDR skiljer sig från tidigare generationers förhållningssätt. Syftet har dock inte varit att finna några strukturella eller kvantitativa svar, utan snarare att studera hur detta identitetsskapande sker på olika sätt på individnivå. Att Tyskland i all sin historiska och kulturella komplexitet finns i ungdomarnas medvetande och spelar en viktig roll när det gäller identitetsskapande framgår av intervjuerna.

Man skulle kunna beskriva det som att förhållandet till Tyskland kommer till uttryck i tre olika sammanhang. För det första i ett historiskt sammanhang, i vilket Nazityskland, den gamla Förbundsrepubliken och DDR intar framträdande positioner och påverkar uppfattningen om Tyskland. Det är, för att tala med Reinhart Koselleck, ett historiens erfarenhetsrum förmedlat av generationer och institutioner som påverkar och formar ungdomarnas syn på Tyskland.¹⁹⁴ För det andra i ett socialt sammanhang där den nya Förbundsrepubliken från ett östtyskt perspektiv står i centrum och där relationen mellan östra och västra Tyskland är framträdande. Slutligen påverkas uppfattningen om Tyskland av ett kulturellt sammanhang. Det jag åsyftar här är de populärkulturella referenser som ungdomarna tar upp och som påverkar identitetsskapandet. Det kan handla om musik, litteratur, film eller sport. Även om det framgår att den kultur som formar dem är präglad av en tysk kultursfär är det också lika tydligt att de påverkas av influenser från andra länder.

Mellan dessa sammanhang finns dock inga vattentäta skott, tvärtom finns det en hel del beröringspunkter. Blotta tanken på att diskutera förhållanden i östra Tyskland utan att jämföra med DDR eller att diskutera

¹⁹⁴ Reinhart Koselleck 2004, s. 171–172.

synen på Tyskland utan att åtminstone tänga Nazityskland känns främmande. I detta avslutande kapitel tänker jag, utifrån dessa sammanhang, diskutera nationens betydelse för identitetsskapandet, eventuella generationsskillnader samt ställa dessa iakttagelser i ljuset av tidigare forskning.

Utan erfarenhet ingen identifikation

Att nation spelar en viktig roll har tidigare forskning om ungdomar i östra Tyskland visat. Endast det faktum att det skrivits oerhört mycket om uppfattningen om DDR i förhållande till Förbundsrepubliken visar hur stark och central tanken på en sammanhållen nation är. Den upprördhet över diskrepansen mellan öst och väst som ofta kommer fram i såväl media som vetenskap bekräftar denna bild.

Även i forskning kring ungdomars attityder till Tyskland och inte minst DDR syns tanken på ett enat Tyskland mellan raderna, vilket förstärks av en komparativ utgångspunkt. Inte sällan har det då tecknats en bild av unga tyskar i de nya förbundsländerna som annorlunda än de i väst. Tonåringar i östra Tyskland har i det närmaste anklagats för att i allt för stor utsträckning identifiera sig med östra Tyskland och försvara DDR, vilket bland annat lett till konklusionen att ungdomar i öst inte lika självklart som sina jämnåriga kamrater i väst försvarar demokratiska värderingar.

Genom att inte endast fokusera på uppfattningen om DDR, utan i stället sätta in DDR i en större tysk kontext, blir bilden av såväl DDR som Tyskland mer nyanserad. På så sätt blir man också varse att Tyskland betyder olika saker i skilda kontexter, spatialt och temporalt. Detta är extra tydligt i östra Tyskland. Till skillnad från västra Tyskland där det finns en kontinuitet mellan Nazityskland och Förbundsrepubliken, skapar DDR ytterligare en dimension i landets östra del. Alla dessa temporala kontexter påverkar på olika sätt uppfattningen om det tyska, vilket framgår tydligt av intervjuerna. Det är inte många av ungdomarna som diskuterar Tyskland utifrån några andra kontexter än dessa tre.

Intervjuerna med ungdomarna i Prenzlau ger vid handen att förhållandet till DDR och östra Tyskland i hög utsträckning finns i deras medvetande. Förvisso finns det kontexter i vilka identifikationen med östra

Tyskland accentueras, men ingen av ungdomarna hävdar att de identifierar sig med DDR. Däremot skiljer de sig åt i uppfattningen om DDR. Här finns en skala från Heidis tämligen positiva syn på DDR till Martins oförståelse för och avfärdande av DDR.

Distanseringen till DDR och avståndstagandet från Nazityskland innebär dock inte att dessa fenomen saknar betydelse för identitetsskapandet. Detta påverkas ändå såtillvida att flera av ungdomarna visar att dessa avsnitt av den tyska historien ständigt gör sig påminda, framför allt genom att ungdomarna ofta tillskrivs en identitet förknippade med just dessa delar. Identitetsskapandet påverkas därför i denna kontext på det sätt att vissa av ungdomarna markerar ett avståndstagande, ett slags disidentifikation för att låna en term av Beverly Skeggs.¹⁹⁵ Den negativa laddning som framför allt gäller Nazityskland påverkar uppfattningen om Tyskland i så stor utsträckning att flera av ungdomarna inte vill identifiera sig med landet. Det är fullt möjligt att även den negativa synen på DDR är en bidragande orsak till att flera ungdomar betonar Förbundsrepubliken som det goda tyska exemplet.

Över huvud är just den tillskrivna identiteten något som präglar ungdomarna. Där synen på Nazityskland framför allt påverkas av relationen till omvärldens syn på Tyskland, är den tillskrivna identifikationen med öst något som är avhängigt uttryck för fördomar från väst eller förmedlade via media, enligt ungdomarna. Motiven till avståndstagandet skiljer sig emellertid. Det är ingen av ungdomarna som uttrycker att de faktiskt identifierar sig med DDR. Tvärtom, med argumentet att de själva inte har någon erfarenhet hävdar de att detta är omöjligt. Även om många är kritiska till DDR och dess repressiva karaktär är det inte det DDR representerar man vänder sig emot i första hand, vilket är fallet med Nazityskland. I stället är det bristen på egen erfarenhet av DDR som fungerar som främsta förklaring.

Detta innebär emellertid inte per automatik att det är Förbundsrepubliken eller dagens Tyskland som upplevs som viktigt för identitetsskapandet. Däremot fungerar Förbundsrepubliken Tyskland som något av en positiv motvikt till DDR och Nazityskland – framför allt den

¹⁹⁵ Beverly Skeggs, *Formations of Class & Gender*, London 1997, s. 74. Skeggs menar i sin undersökning att kvinnor ur arbetarklassen värjer sig mot en arbetarklasstillhörighet då denna förknippas med det som är smutsigt, farligt och utan värde.

senare. Det positiva med Förbundsrepubliken är dock fenomen som inte är specifikt tyska. Det handlar om demokrati, konsumism, frihet och jämlikhet. Detta visar att identitetsskapandet i en historisk kontext inte endast påverkas av utvecklingen i Tyskland.

Synen på det tyska i en historisk kontext pekar avslutningsvis på några intressanta fenomen. För det första att Nazityskland i stor utsträckning tas upp i en tysk berättelse, där Förbundsrepubliken uppfattas som den naturliga fortsättningen på Nazityskland. DDR däremot, uppfattas ofta av ungdomarna som en isolerad företeelse. Det är tydligt att det är den västtyska berättelsen om Förbundsrepubliken som påverkar ungdomarna, medan DDR för några av dem framstår som en anomali. Detta trots att DDR ligger betydligt närmre i tiden, att ungdomarna är uppvuxna med skildringar från DDR och att de bor i det rum som en gång var en del av DDR. Det är först när jag explicit frågar om DDR som det blir tydligt att även denna del av tysk historia spelar roll för identitetsskapandet, men att den snarare kopplas till relationen mellan öst och väst utifrån ett nutida perspektiv.

Östra Tyskland idag

Det är från dagens horisont som skillnaden mellan öst och väst tydliggörs i intervjuerna. I detta sammanhang syns också hur ungdomarna förhåller sig till den dynamiska process som försöket att konstruera ett enat Tyskland innebär. Relationen till väst påverkas av olika röster och i vissa situationer blir det tydligt att det finns, om inte en identifikation, så i alla fall en upplevd tillhörighet med östra Tyskland. Paradoxalt nog förefaller denna att vara avhängig det faktum att ungdomarnas sociala eller kulturella identitetsskapande inte stämmer överens med de egenskaper som media eller fördomsfulla västtyskar tillskriver dem.

Utifrån ungdomarnas perspektiv rör det sig inte om ett positivt ställningstagande till DDR, utan en irritation på den uppfattning om öst som kommer till uttryck i till exempel media. Det är denna tillskrivna identitet som de flesta försöker att frigöra sig från, vilket beror på att de inte känner igen sig i de stereotypa bilder av östtyskar som är så vanliga i Tyskland. Samtidigt är det i denna kontext tillsammans med det faktum att

DDR:s uppgång i Förbundsrepubliken skedde på Västtysklands villkor som en östtysk tillhörighet synliggörs. Däremot är det inget som ungdomarna i egenskap av individer riktig vill kännas vid. Det är i ljuset av detta som man bör förstå de positiva sidor av DDR och östra Tyskland som vissa av ungdomarna hävdar, aspekter som inte – och detta är viktigt – har med antidemokratiska värderingar att göra.

Den förändring som har påverkat Tyskland de senaste dryga 20 åren påverkar också ungdomarnas identitetsskapande i ett socialt sammanhang, vilket kanske märks allra tydligast i den betydelse som skolan tillmätts. För de allra flesta ungdomar utgör skolan en väldigt viktig del av vardagen. Motivet är de allt annat än ljusa framtidsutsikter för ungdomar i regionen. Det är också i detta sammanhang som staden Prenzlau blir tydlig för identitetsskapandet. Det är emellertid inte staden i sig som är viktig, utan snarare det Prenzlau representerar i en tysk historisk kontext: en typisk småstad i östra Tyskland med de för regionen typiska problemen arbetslöshet, utflyttning och brist på utbildningsmöjligheter.

Kopplingen till nationen må vara långsökt, men den är i allra högsta grad närvarande då situationen i östra Tyskland inte sällan härleds till den tyska tudelningen, DDR:s inträde i Förbundsrepubliken och dess konsekvenser. Sålunda finns det också en koppling mellan den sociala verklighet som ungdomarna lever i och skillnaden mellan öst och väst som går att spåra tillbaka till DDR.

Det är dock en aning motsägelsefullt att det är från dagens horisont som avståndet till DDR är både kortast och längst. Även om ungdomarna i allra högsta grad har nära till DDR, framför allt genom föräldrars berättelser, är avståndet i vissa avseende väldigt stort. Ett exempel är den brist på förståelse för levnadsvillkoren i DDR som flera ger uttryck för och som utifrån ungdomarnas horisont är svår att riktigt begripa. Ett annat tydligt tecken på avstånd är oförståelsen inför föräldrarnas ibland nostalgiska inställning till DDR, vilket möts med både förundran och oförståelse. Båda dessa aspekter kan tillskrivas det faktum att ungdomarna är väldigt präglade av att växa upp i Förbundsrepubliken. Det betyder att de är präglade av fenomen som frihet, konsumism eller individualism. Samtidigt innebär arvet från DDR att just dessa företeelser värderas väldigt högt.

Den kulturella kontexten

Ett annat uttryck för detta är den i närmast totala avsaknaden av populärkulturella referenser från DDR. De finns där förvisso, men spelar en undanskymd roll för identitetsskapandet. Här blir det tydligt att det som Poole menar konstituerar en nationell identitet, det vill säga språk, historia, litteratur, sport, musik och liknande kulturella uttryck,¹⁹⁶ är tydligt präglad av den kulturella sfär som Förbundsrepubliken utgör. I denna sfär intar det östtyska hos ungdomarna en väldigt perifer plats.

DDR framstår i denna kulturella kontext än tydligare som en avvikelse i såväl den tyska historien som kulturen. Detta visar med all tydlighet att det är från andra håll som ungdomarnas identitetsskapande påverkas. Avsaknaden av referenser till kultur i DDR visar att i den mån de brukar tysk kultur är den inte kopplad till DDR, utan snarare den kulturella kontext de är uppvuxna i, som inte skiljer sig mycket från ungdomar i väst.

Här skiljer sig dock nationens betydelse avhängigt ämne. Iögonfallande är att det i fotbollens värld endast är referenser till tyska lag, medan de ofta förekommande sympatierna med spanska, italienska eller engelska lag som är vanliga i till exempel Sverige lyser med sin frånvaro. Det är tydligt att identifikationen finns hos de tyska lagen. Inte heller förefaller det som om lagens koppling till öst eller väst spelar någon större roll.

Det är påtagligt att ungdomarna till stor del befinner sig i en alltysk kultur som inte är kopplad till DDR, men väldigt tydligt till Tyskland på samma sätt som ungdomar i västra delen av landet. Självklart finns här också en internationell påverkan vilken tydligt syns i de avtryck som amerikanska tv-serier och anglosachsisk musik skapar. Det är däremot inte frågan om någon amerikansk kulturhegemoni, utan referenser till tyska band och artister eller tysk litteratur är minst lika vanliga.

Inte som mor och far

Även om avståndet i tid är tämligen kort till DDR tack vare föräldrarnas erfarenhet, är det mentala avståndet betydligt längre. I stor utsträckning

¹⁹⁶ Poole 2003, s. 275.

präglas ungdomarna av den kultur och de värderingar som präglar Förbundsrepubliken Tyskland och det är den som de flesta aktivt identifierar sig med, samtidigt som de försöker frigöra sig från de olika tillskrivna identiteter som pådyvlas dem i olika kontexter. Härvid blir nationens betydelse för identitetsskapandet tydlig, inte minst därför att såväl den tillskrivna identiteten som den egna uppfattningen bottenar i synen på eller uppfattningen om Tyskland.

Det är påfallande att det finns ett avstånd – även om avståndet varierar – mellan föräldrar och ungdomar beträffande uppfattningen om DDR och dagens Tyskland. Återigen är det avsaknaden av erfarenhet som skapar detta avstånd. Det har ovan konstaterats att ungdomarna många gånger visar ett slags oförståelse inför sina föräldrars förhållande till DDR. Det må röra sig om föräldrars uppfattningar om skillnader mellan öst- och västtyskar, förhållande till vardagliga fenomen i DDR eller kulturella referenser till DDR. Även om föräldrarnas påverkan på ungdomarnas uppfattning om DDR i vissa fall är tydlig är den begränsad till några få områden där ungdomarna gärna försvarar östra Tyskland och föräldrarna. Inte sällan är det just denna aspekt som har lyfts fram i tidigare forskning, vilket inte är förvånande med tanke på att den koncentrerat sig på förhållandet till DDR och jämförelsen mellan öst och väst. I stället är det frapperande att de flesta av ungdomarna utifrån sin horisont och sin tid inte förstår föräldrars nostalgiska inställning till framför allt vardagen i DDR.

Tvärtom är det dagens Tyskland, det vill säga Förbundsrepubliken, som i den mån nationen har betydelse för identitetsskapandet, påverkar ungdomars attityder. I detta sammanhang finns också en skillnad mellan ungdomar och föräldrar. Där föräldrarna ofta talar om skillnader mellan öst och väst och håller sig kvar vid dem, vill inte ungdomarna kännas vid uttryck som *Ossi* eller *Wessi*, utan hävdar att de är en del av det nya Tyskland.

Detta gör att de också skiljer sig från tidigare generationer. Allra tydligast blir det i jämförelsen med föräldrarna mot vars uppfattning om DDR och Förbundsrepubliken ungdomarnas attityder ofta ställs. Det är emellertid inte bara gentemot föräldrarna som skillnaderna blir tydliga. Även i jämförelse med dem som var tonåringar eller barn när muren föll och som många gånger uppvisar en dubbelidentitet finns det en skillnad. En anledning kan vara just det som ungdomarna själva lyfter fram: avsaknaden av erfarenhet av DDR.

Förvisso finns det spår av denna dubbelidentitet hos några av ungdomarna också, allra tydligast hos Heidi, men överlag är det tydligt att det går att tala om generationsskillnader, även om underlaget är för litet för att tala i termer av en *social location*, möjligtvis en lokal sådan knuten till Prenzlau. Denna generationsskillnad ger också vid handen att DDR:s inflytande på ungdomarnas identitetsskapande är tydligt, men att det hos de flesta synliggörs i ett avståndstagande från denna tillskrivna identitet. I detta ligger också en skillnad i jämförelse med ungdomar i väst. Trots att båda växer upp i samma stat påminns ungdomar i östra Tyskland ständigt om skillnaderna mellan öst och väst.

Tyskland under konstruktion

I denna studie har jag visat att det, åtminstone för ungdomarna i Prenzlau, inte är till DDR som de vänder sig till för att skapa identitet. Tidigare forskning har visat att ungdomar i östra Tyskland ibland identifierar sig med och försvarar DDR och varnat för att detta är en grogrund för antidemokratiska åsikter. Dessa undersökningar har inte sällan använt sig av kvantitativa metoder och tydliga avgränsningar där synen på DDR och jämförelsen med Förbundsrepubliken stått i fokus. Genom att studera ungdomarnas uppfattning om Tyskland i ett bredare perspektiv och genom att använda reflexiva intervjuer i vilka individens uppfattning står i centrum växer en annan bild fram.

För det första visar intervjuerna att ungdomarnas syn på Tyskland ligger närmre den västtyska berättelsen än den östtyska, vilket inte minst skillnaden mellan generationerna visar. Även om inte alla ungdomar är positiva till Förbundsrepubliken är det framför allt den som påverkar deras identitetsskapande i den mån nationen spelar roll. DDR är förvisso närvarande men det är något som hör till det förflutna och andra äldre generationer. För det andra accentueras individuella skillnader tack vare den reflexiva metoden. Inte minst blir detta tydligt beträffande synen på framför allt DDR och östra Tyskland. Den skiljer sig från individ till individ, trots att ingen av dem uttryckligen identifierar sig med DDR och trots att ungdomarna går på samma skola och kommer från liknande miljöer.

Det är alltså en ingen sammansatt eller enkel bild av synen på DDR eller dess betydelse för identitetsskapandet som vuxit fram. Det är inte heller säkert att bilden skulle ha blivit mer sammansatt om undersökningen genomförts med ungdomar från en annan stad. Slutligen finns det dock områden inom vilka flera av ungdomarna faktiskt tar östra Tyskland och i vissa fall DDR i försvar, men då är det just i relationella kontexter där öst ställs mot väst.

Det är också tydligt att ungdomarnas förhållande till Tyskland många gånger är präglad av att Förbundsrepubliken är en stat under konstruktion. Tysklands historia tillsammans med konflikten mellan öst och väst visar att det finns en önskan om ett annat Tyskland än det som präglas av spåren av tiden efter andra världskriget. Detta framgår med all tydlighet i flera av ungdomarnas uttalanden.

Det är också utifrån ungdomarnas egna specifika förutsättningar och erfarenheter som de skapar en ny syn på vad Tyskland betyder, en syn som till viss del skiljer sig från tidigare generationer. Den unika sociala och historiska situationen i östra Tyskland, vilken ungdomarna växer upp i, formar tillsammans med tidigare generationers erfarenheter en ny syn på vad Tyskland betyder. På så sätt ser man att nationens påverkan på identitetsskapandet skiljer sig hos denna generation i jämförelse med äldre generationer i östra Tyskland, men också till en viss del i jämförelse med jämnåriga i väst.

Trots att de alla hävdar, på olika sätt, att de är en del av Förbundsrepubliken tillskrivs de andra identiteter från olika håll, vilket innebär att de ibland uppvisar en identitetsdiffusion som kanske inte har så mycket med att de står med ett ben i föräldrarnas kultur och ett i den nya Förbundsrepubliken att göra. Snarare är det en kamp för att frigöra sig från en tillskriven identitet som är avhängig synen på nationen Tyskland. Det är i skärningspunkten mellan det demokratiska Tyskland och det mörka förflutna, mellan östra och västra Tyskland eller mellan föräldrarnas erfarenheter och deras egna som nationens betydelse för identitetsskapandet för ungdomarna i Prenzlau synliggörs.

Summary

With the Wall in the Rear-View Mirror. The Significance of Nation in Identity Formation among Teenagers in Eastern Germany

With the fall of the Berlin Wall and the entry of East Germany into the Federal Republic a dramatic change took place for the citizens of East Germany. Research shows that the former citizens of East Germany quite often defend their old state in certain aspects. Today there is a new generation of Germans growing up in the eastern parts of the country, a generation who do not have an experience of the GDR.

The objective of my thesis is to find out how big an influence nation has on teenagers' identity formation in Eastern Germany today. The key questions are the significance of being German, the importance of German history and culture, the influence of the GDR and Eastern Germany and possible generational differences and what impact these phenomena have on their identity formation.

The main theoretical tools used in the study are nation and generation, which are being discussed in chapter two. Nation is being used from a constructivist point of view, meaning that nation is interpreted as a construction, which in a convincing manner conveys a message of togetherness in a cultural and historical sense. To apply nation on German conditions is not uncomplicated due to the forty-year-division between East and West Germany and the long casting shadow of the Third Reich. This multifaceted history indicates that the significance of nation needs to be studied from situational, relational, spatial and temporal contexts, thus making it possible to distinguish the impact of nation on identity formation in these different contexts.

The informants in this study were born in 1991 and 1992, they share the same experience in a social and historical context and they have parents

who were born and bred in the GDR. To use a term from Karl Mannheim one could claim that they belong to the same social location or generation. Since I am interested in studying changes over time, generation has been used to see if this shared experience also really creates a unique generation, which differs from older generations in Eastern Germany.

In chapter three I discuss various studies concerning teenagers' attitudes towards the GDR. More often than not these studies claim that teenagers in Eastern Germany defend the GDR to a larger extent than their contemporaries in western Germany. As a consequence of this, some scholars warn, teenagers in East Germany are more susceptible to non-democratic values. One explanation to these attitudes, I claim, is that scholarly studies have often been comparative, even polemic. The GDR has been confronted with the democratic FRG. By doing so, there is a considerable risk that teenagers in Eastern Germany will defend the GDR, something that has been pointed out by some scholars.

In chapter four the methods of the research are presented. The major part of my empirical data comes from interviews with eight pupils at *Scherpf-Gymnasium* at Prenzlau (Brandenburg). I have also interviewed people working with teenagers at Prenzlau, such as teachers and social workers. The fifth chapter is concerned with an analysis of Prenzlau and chapter six consists of a presentation of the informants. Both chapters aim to give a more comprehensive picture of the informants and their lives at Prenzlau.

Chapter seven provides an analysis of the informants' view on the GDR. It is obvious that their attitude towards the GDR is influenced by media, parents and, to a minor extent, school. With one exception the informants all say that neither in history nor in social science has the subject of the GDR hardly been brought up. Judging by the informants' statements it looks as if their views on the GDR are influenced by their parents, which not necessarily means that they share their opinion. Most of them condemn the repressive art of the GDR more convincingly than their parents. Also, most informants show no understanding for their parents' *Ostalgie*.

According to most informants their parents still miss some aspects of the GDR, something the informants cannot fully grasp. It is clear that they, formed by the experience of living in a democracy, cannot comprehend what it means to live in a dictatorship where the rights of the individual are not guaranteed.

All informants dismiss identification with the GDR with the same explanation: they have not experienced the GDR. However, there are a few informants who have a more benevolent view of the GDR, pointing to the welfare system as one example. They also maintain that unification was made totally on the conditions of West Germany. The last aspect is a phenomenon that most informants bring up and together with the welfare system of the GDR the subjects where the influence of their parents are most manifest. This is one explanation to why the informants not wholly identify themselves with the Federal Republic.

In chapter eight the informants' views on what it means to be a young German growing up in Eastern Germany today is analysed. One phenomenon all informants talk about is Nazi Germany. Some informants claim that they have difficulties in identifying themselves with Germany due to the crimes of the Third Reich. They condemn Germany for trying to impose democracy on other countries or they accuse those waving the German flag at international football games of showing sympathy with Germany's non-democratic past. These attitudes render a positive identification with Germany impossible.

However, there are voices that neither understands nor agrees with this conclusion. They are aware of the past, but in their opinion, Germans of today cannot be blamed for the atrocities committed by the Nazis in World War II. Instead they focus on present day Germany in which democracy, equality, welfare and liberty are values with which they can identify themselves.

There is also the issue of East(ern) and West(ern) Germany. There are two situations in which identification with the eastern part is evident. The first one is the informants' relation to media coverage and the other one is the attitudes of West Germans. According to most informants, there is a paradox here. Media insist on emphasizing the differences between east and west, at the same time as they advocate a united Germany. Quite a few informants claim that the constant talk about differences between east and west should be brought to an end. The one-sided stress on divergences maintains prejudices on both sides and that is a road to nowhere, according to them.

In the final chapter the impact of nation on the informants is summed up and analysed. That nation influences the informants' identity formation is obvious. However, it is shaped in a context where their influence is

limited. Even though the informants create their own identity, it is not being done totally on their own condition. The influence of nation is very much formed and accentuated by the German context and identities being ascribed to the informants. These are the spatial and temporal conditions that provide the setting for their identity formation. Being German means that they have to confront the country's past, in a domestic context as well as in relation to non-Germans. This they do in different ways: from a total dismissal to an embrace of a democratic Germany. Irrespective of the approach to the past they agree that it is a Germany based on democracy, equality and liberty that they appreciate.

All informants bring up Nazi Germany as an obvious part of German history and of being German. The GDR, on the other hand, is treated as if it were a secluded part of German culture and history, very much isolated in time. Where there is continuity from Nazi Germany to West Germany leading up to present day Germany, the GDR represents something else, which is not looked upon as a part of German history. It is possible that this reflects that the construction of a united Germany is based on the experience and values of the Federal Republic, the latter being part of the informants' own experience. This is one explanation as to why the informants dissociate themselves from a possible identification with the GDR.

In a spatial context, however, the importance of Germany is complicated by the ongoing question of east and west, another part of the informants' experience. In this circumstance the identification with East(ern) Germany in relation to West(ern) Germany becomes visible, due to the informant's relation to media and prejudices against East Germans. To some extent this, together with the unconditional art of the so called reunification, seems to be contexts where identification with Eastern Germany becomes obvious. Most informants, however, appreciate the benefits of living in an open democratic society with opportunities and freedoms their parents did not have. This appreciation is accentuated by their parents' experience of the GDR. The very comparison with their parents indicates that the GDR plays a vital role in their identity formation. Therefore it is possible that they appreciate freedom, consumerism and democracy to a larger extent than teenagers in western Germany. Statements like this indicate that the warning signals about non-democratic values among teenagers in East Germany that some scholars suggest may be somewhat exaggerated.

The identification with Eastern Germany is something the informants share with their parents to some extent. This should not be mixed up with the positive approach to the GDR that their parents sometimes prove. On the contrary, the informants have a much more negative approach to the GDR, which indicates a generational similarity among the informants based on their experience of growing up in the eastern part of the Federal Republic of Germany.

Referenser

Intervjuer och samtal

- Intervju med Alexander den 19 november 2009.
Intervju med Fritz, Walter och Gabriele den 8 september 2009.
Intervju med Florian den 19 november 2009.
Intervju med Heidi den 17 november 2009.
Intervju med Iris den 18 november 2009.
Intervju med Jana den 16 november 2009.
Intervju med Magdalena den 20 november 2009.
Intervju med Martin den 16 november 2009.
Intervju med Mathias den 17 november 2009.
Samtal med Olaf den 8 september 2009.
Samtal med Heike den 7 och 8 september 2009.
Samtal med Stefan den 8 september 2009.
Samtal med Sieglinde Knudsen den 7 september 2009.

Materialet finns hos författaren.

Internetreferenser

- Allensbacher Archiv, Ifd-Umfrage 10036, April 2009, http://www.ifd-allensbach.de/news/prd_0907.html
- Brügel, Tanja, "Prekäre Jugend im Osten Deutschlands" www.linksnet.de/de/artikel/20350, 2010-10-14.
- Remy, Steven P., "Generation", i Maryanne Cline Holowitz (ed.), *New Dictionary of the History of Ideas*, 2005 Vol. 3 (Gale Virtual Reference Library).
- Townsend, Elizabeth, "Generations and Generational Conflict" i Peter Stearns (Ed.), *Encyclopedia of European Social History*, 2001 Vol. 4 (Gale Virtual ReferenceLibrary).

Zahl der Arbeitslosen auf Rekordtief, Märkische Oderzeitung, 2009-10-01, www.moz.de/index.php/Moz/Article/category/Uckermark/id/298608 2010-10-14.

Tv-program

Aspekte, ZDF, den 13 mars 2009.

Hart aber fair, ARD, den 29 september 2010.

Tryckta källor

Alsmark, Gunnar, "Inledning", i Gunnar Alsmark (red.), *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*, Lund 1997.

Alvesson, Mats & Sköldböck, Kaj, *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur 2008.

Anderson, Benedict, *Den föreställda gemenskapen. Reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg 1992.

Arnsward, Ulrich, "Welches Bild macht sich die Schule von der DDR?" *Horch und Guck* 2005:50.

Arnsward, Ulrich, "Analyse von Geschichtsbüchern für allgemeinbildende Schulen zum Thema DDR-Geschichte", i Ulrich Arnsward & Ulrich Bongertmann & Ulrich Mählert (Hg.), *DDR-Geschichte im Unterricht. Schulbuchanalyse – Schülerbefragung*, Berlin 2006.

Baldwin, Elaine, Longhurst, Brian, McCracken, Scott, Ogborn, Miles & Smith, Greg, *Introducing Cultural Studies*, Harlow 2004.

Barker, Chris, *Cultural Studies. Theory and Practice*, London 2003.

Bender, Peter, *Zweimal Deutschland – Eine ungeteilte Geschichte 1945–1990*, München 2009.

Berth, Hendrik, Förster, Peter, Brähler, Elmar, Balck, Friedrich, & Stöbel-Richter, Yve, "Erfahrungen ostdeutscher Jugendlicher auf dem Weg vom DDR zum Bundesbürger. Ergebnisse aus 20 Jahren Sächsische Längsschnittstudie", i M. Busch, J. Jeskow & R. Stutz, *Zwischen Prekarisierung und Protest. Die Lebenslagen und Generationsbilder in Ost und West*. Bielefeld 2010.

Berth, Hendrik, Förster, Peter, Brähler, Elmar, Stöbel-Richter, Yve, "Wie Jugendliche und junge Erwachsene die deutsche Einheit erleb(t)en." *Landtagskurier* 2010:6.

- Billig, Michael, *Banal Nationalism*, London 1995.
- Bude, Heinz, "The German *Kriegskinder*: Origins and Impact of the Generation of 1968", i Mark Roseman (ed.), *Generations in Conflict. Youth Revolt and Generation Formation in Germany 1770-1968*, Cambridge 2003.
- Börjesson, Mats & Palmblad Eva (red.), *Diskursanalys i praktiken*, Malmö 2007.
- Daun, Åke, *Det allmänmänskliga och det kulturbundna*, Stockholm 1999.
- Deutz-Schroeder, Monika & Schroeder, Klaus, *Soziales Paradies oder Stasi-Staat? Das DDR-Bild von Schülern – ein Ost-West-Vergleich*, Berlin & München 2008.
- Deutz-Schroeder, Monika & Schroeder, Klaus, *Oh, wie schön ist die DDR. Kommentare und Materialien zu den Ergebnissen einer Studie*, Schwalbach/Ts. 2009.
- Edmunds, June & Turner, Bryan S., "Introduction: Generational Consciousness, Narrative, and Politics", i June Edmunds & Bryan S. Turner (eds.), *Generational Consciousness, Narrative, and Politics*, Oxford 2002.
- Edmunds, June & Turner, Bryan S., *Generations, culture and Society*, Buckingham 2002.
- Ehn, Billy och Löfgren, Oskar, *Kulturanalyser*, Malmö 2008.
- Friedrich, Jörg, *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940–1945*, Berlin 2004.
- Friese, Heidrun, "Introduction", i Heidrun Friese (ed.), *Identities, Time, Difference and Boundaries*, New York 2002.
- Gerner, Kristian, "Historia som plats", i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.
- Glans, Kay, "Förflutet som förflyttar sig", i Lennart Berntson & Svante Nordin (red.), *I historiens skruvstäd. Historikerstriden i Tyskland*, Stockholm 2008.
- Glaser, Hermann, *Kleine deutsche Kulturgeschichte von 1945 bis heute*, Frankfurt am Main 2007.
- Glaser, Joakim, "Att vara tysk. Två elevers förhållningssätt till Tyskland ur ett östtyskt perspektiv", i Per Eliasson, Klas-Göran Karlsson, Henrik Rosengren & Charlotte Tornbjær, *Historia på väg mot framtiden. Historiedidaktiska perspektiv på skola och samhälle*, Lund 2010.
- Greiff, Mats, "Rocken och muren – rockmusikrörelser och den statliga byråkratin i DDR", i Lars Berggren, Mats Greiff & Björn Horgby (red.), *Populärmusik, uppror och samhälle*, Malmö 2009.
- Gröschner, Annett, "Der Osten in mir", i Elmar Brähler & Irina Mohr (Hg.), *20 Jahre deutsche Einheit. Facetten einer geteilten Wirklichkeit*, Gießen 2010.
- Hall, Stuart, "Introduction: Who Needs Identity", i Stuart Hall & Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London 1996.
- Hensel, Jana, *Zonenkinder*, Hamburg 2004.

- Hensel, Jana, *Achtung Zone – Warum wir Ostdeutschen anders bleiben sollten*, München 2009.
- Herzlich Willkommen in der Stadt Prenzlau – Grüne Stadt am Uckersee*, Prenzlau 2006.
- Hinweise zum Unterricht in der Jahrgangsstufe 11 im Land Brandenburg, Geschichte*, Landesinstitut für Schule und Medien Berlin–Brandenburg, 2008
- Hinweise zum Unterricht in der Jahrgangsstufe 11 im Land Brandenburg, Politische Bildung*, Landesinstitut für Schule und Medien Berlin–Brandenburg, 2008.
- Hylland Eriksen, Thomas, *Historia, myt och identitet*, Stockholm 1996.
- Hylland Eriksen, Thomas, *Rötter och Fötter. Identitet i en föränderlig tid*, Nora 2004.
- Hylland Eriksen, Thomas, *Etnicitet och nationalism*, Nora 2007.
- Högdahl, Elisabeth, *Göra gata: om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*, Lund 2003.
- Jarausch, Konrad H., "Care and Coercion. The GDR as Welfare Dictatorship", i Konrad H. Jarausch (ed.), *Dictatorship as Experience. Towards a Socio-Cultural History of the GDR*, New York & Oxford 1999.
- Karlsson, Klas-Göran, *Med folkmord i fokus. Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen*, Stockholm 2008.
- Karlsson, Klas-Göran, "Historiedidaktik: begrepp, teori och analys", i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander, *Historia är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.
- Koselleck, Reinhart, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*, Göteborg 2004.
- Lozic, Vanja, *I historiekansons skugga. Historieämne och identifikation i 2000-talets mångkulturella sambälle*, Malmö 2010.
- Lutz, Felix Philipp, "Geschichtsbewusstsein in Deutschland. Kontinuität und Wandel", i Robert-Bosch-Stiftung/Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, *Geschichtsbewusstsein und Geschichtsvermittlung in den neuen Bundesländern*, Stuttgart 2002.
- Löfgren, Orvar, "Att ta plats: rummets och rörelsens pedagogik", i Gunnar Alsmark (red.), *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*, Lund 1997.
- Lynch, Kevin, *The Image of the City*, Cambridge, Mass., 1964.
- Mannheim, Karl, *Essays on the Sociology of Knowledge – Collected Works of Karl Mannheim. Volume five*, New York 2004.
- Mansson McGinty, Anna, *Becoming Muslim: Meanings of Conversion to Islam*, Lund 2002.
- Martín Alcoff, Linda, "Introduction", i Linda Martín Alcoff & Eduardo Mendieta (eds.), *Identities: Race, Class, Gender and Nationality*, Oxford 2003.

- Marx, Karl, "Den tyska ideologin", i Karl Marx, *Människans frigörelse. Ett urval av Karl Marx skrifter av Sven-Eric Liedman*, Stockholm 1965.
- Mato, Daniel "On the Making of Transnational Identities", i Linda Martín Alcoff & Eduardo Mendieta (eds.), *Identities: Race, Class, Gender and Nationality*, Oxford 2003.
- Persson, Hans-Åke, "'Soweit die deutsche Zunge klingt'. Statslösningar och identiteter i den tyska historien", i Sven Tägil (red.), *Europa – historiens återkomst*, Hedemora 1992.
- Poole, Ross, "National Identity and Citizenship", i Linda Martín Alcoff & Eduardo Mendieta (eds.), *Identities: Race, Class, Gender and Nationality*, Oxford 2003.
- Rahmenlehrplan für die Sekundarstufe I, Jahrgangsstufen 7–10, Geschichte, Ministerium für Bildung, Jugend und Sport, Land Brandenburg, 2008.
- Rahmenlehrplan für die Sekundarstufe I, Jahrgangsstufen 7–10, Politische Bildung, Ministerium für Bildung, Jugend und Sport, Land Brandenburg, 2008
- Schulze, Christiane, "Vom Umgang mit Eltern-Erfahrungen im Geschichtsunterricht – Eine Beobachtung an einem Gymnasium im Stadtbezirk Mitte." *Horch und Guck* 2005:50.
- Selling, Jan, *Ur det förflutnas skuggor. Historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990-2000*, Stockholm 2004.
- Sernhede, Ove, *Alienation is my Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*, Stockholm 2007.
- Skeggs, Beverly, *Formations of Class & Gender*, London 1997.
- Svensson, Birgitta, "Livstid: Metodiska reflexioner över biografiskt särskiljande och modern identitetsformering", i Gunnar Alsmark (red.) *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*, Lund 1997.
- Thomsson, Heléne, *Reflexiva intervjuer*, Malmö 2008.
- Thor, Malin, "Muntliga källor och källkritik", i Lars Hansson & Malin Thor, *Muntlig historia*, Lund 2006.
- Wierling, Dorothee, "Generations and Generational Conflicts" i Christoph Klessmann (ed.), *The Divided Past. Rewriting Post-War German History*, Oxford 2001.

Otryckta källor

Information från Stadt Prenzlau 2009-09-08.

Bilaga

Intervjuguide

Introduktion

Wer ich bin und meine Herkunft, meine Interessen und die Forschung
Vorstellung die verschiedenen Themen

Lebenserzählung

Wohnort, Familie, Wichtige Personen, Deine Geschichte und
Zukunftspläne

Interesse und Freizeit

Erzähl mir von deiner Interessen und deiner Freizeit

Film und TV: Welche Filme und Sendungen siehst du am liebsten?
Goodbye Lenin und Das Leben der Anderen z. B. Wie wird DDR in Filme
und TV dargestellt?

Musik: Was für Musik magst du? Deutscher Musik? Welche Musik hören
deine Eltern gern? Sind Texte oder Botschaft wichtig? Die Ansicht/Meinung
eines Sänger oder einer Band?

Sport: Was bedeutet Sport für dich? Treibst du Sport? Welche Sporte sind
interessant? Helden/Heldinnen? Lieblingsvereine? Welche Gefühle
bekommst du wenn z. B. Fussball-WM oder Leichtathletik-WM
stattfinden? (*Kopplung zur Nationalismus*) Was sagen deine Eltern dazu?
Reden sie von den alten Zeiten?

Kultur in allgemein

Schule (und Arbeit)

- Welche Rolle spielt die Schule in deinem Leben (von Beginn an zu heute und auch eventuelle Zukunftspläne für Studien)?
- Welche Bedeutung messen deine Eltern an der Schule bei?
- Welche Fächer hast du am liebsten? Geschichtsunterricht und Politik: Wie wird die DDR im Unterricht behandelt? Gibt es einen Unterschied zwischen Ostdeutschland und Westdeutschland?
- Die Schule ist nur nicht einen Platz für das Lernen sondern auch einen Platz wo man Kumpels trifft und in diesem Sinn auch eine Wichtige Rolle spielt.
- Wie glaubst du dass die Schule dich als Person beeinflusst hat?

Deutschland

- Was bedeutet Deutschland für dich? Brandenburg? Prenzlau?
- Identifizierst du dich mit Deutschland? Im Vergleich zu älteren Generationen oder den Eltern?
- Welche Rolle oder Bedeutung spielen Ausdrücke wie Ossi oder Wessi, Bundesrepublik, DDR, die Wende, Mauerfall? Welche Auffassung hast du von der Behandlung deutsche Geschichte oder der DDR in den Medien, Politik, Kultur oder Schule?
- Wie siehst du dich im Vergleich zu den Jugendlichen in Westen oder Ausländer (außerhalb Deutschland)? Lasst du dich von dem Mauerjubiläum beeinflussen? Welche Nach- und Vorteile mit der Bundesrepublik siehst du?
- Die drei wichtigsten Ereignisse der letzten 100 Jahre (deutsche Geschichte)

Die Familie

- In wie fern beeinflussen deine Eltern dich? Haben sie andere Wertvorstellungen?
- Spricht man über die DDR zu Hause?
- Spricht man über Bilder in den Fotoalben? Gibt es konkrete Spuren von der DDR-Zeit zu Hause?
- Kindererziehung?
- Spricht man oft wie es damals war?

- Gibt es Erzählungen die immer wieder zurück kommen. Sprich man darüber wie die DDR jetzt zum Mauerjubiläum und in den Medien dargestellt wird?
- Denkst du daran dass die Gesellschaft in der du aufgewachsen bist anders aussieht als die in dem ehemaligen Ostdeutschland? Gibt es Unterschiede wie die DDR oder Ostdeutschland nach der Wende in den Medien, in der Schule oder von den älteren Generationen vermittelt wird?

Denna avhandling är tillkommen inom ramen för Forskarskolan i historia och historiedidaktik (FIHD). FIHD är ett samarbete mellan Historiska institutionen vid Lunds universitet och Lärarutbildningen vid Malmö högskola och är ett resultat av Lärarlyftet, regeringens satsning på fortbildning av den svenska lärarkåren.

Antologier och licentiatavhandlingar från Forskarskolan i historia och historiedidaktik:

1. Per Eliasson, Klas-Göran Karlsson, Henrik Rosengren & Charlotte Tornbjör (red.), *Historia på väg mot framtiden. Historiedidaktiska perspektiv på skola och samhälle*, Lund 2010
2. David Rosenlund, *Att hantera historia med ett öga stängt. Samstämmighet mellan historia A och lärares prov och uppgifter*, Lund 2011
3. Maria de Laval, *”Det känns inte längre som det var länge sedan”. En undersökning av gymnasieelevers historiska tänkande*, Lund 2011
4. Valter Lundell, *Den goda tanken och den onda erfarenheten. Om den kommunistiska brottshistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen*, Lund 2011
5. Fredrik Alvé, *Historiemedvetande på prov. En analys av elevers svar på uppgifter som prövar strävansmålen i kursplanen för historia*, Lund 2011
6. Per Höjeberg, *Utmanad av ondskan. Den svenska lärarkåren och nazismen 1933–1945*, Lund 2011
7. Bo Persson, *Mörkrets hjärta i klassrummet. Historieundervisning och elevers uppfattningar om förintelsen*, Lund 2011
8. Joakim Glaser, *Med muren i backspegeln. Nationens betydelse för ungas identitetsskapande i östra Tyskland*, Lund 2011